

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 11 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Інвестиції в Україну4

Аналітика

Політичні акценти

Вербицька Н.

Контрнаступ ЗСУ на Харківщині в оцінках експертів5

Горова С.

Економіка України в умовах воєнної агресії15

Тарасенко Н.

Л. Трасс очолила уряд Великої Британії:
очікування експертів щодо співпраці з Україною20

Аулін О.

Туреччина: між самітом у Сочі та «Кримською платформою»29

Економічний ракурс

Кулицький С.

Зовнішня торгівля України за умов повномасштабного російського воєнного вторгнення: стан і проблеми розвитку (на початок осені 2022 р.)	35
--	----

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України	45
Сучасні дослідження та розробки академічної науки	49
Наукові видання НАН України	56
Практичні впровадження науково-дослідних і проєктно-технічних напрацювань	57
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти	58
Астрономічна наука	58
Нагороди та відзнаки	63

До уваги держслужбовця

Дуднік О., Колесніченко А., Добко Т.

Збройна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права	65
--	----

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Темп надання партнерами допомоги Україні має відповідати темпу нашого руху», – наголосив Президент України В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці!

Провів сьогодні нове засідання Ставки Верховного Головнокомандувача – збираємося щоразу, коли маємо суттєві новини з передової.

Харківська область – стабілізуємо ситуацію, тримаємо позиції. Міцно. Настільки міцно, що окупанти відчутно панікують. Що ж, а ми попереджали, варіантів у російських військових в Україні тільки два: втеча з нашої землі або полон. У колаборантів варіанти схожі – або вони спробують втекти, і ще невідомо, чи впустить їх Росія на свою територію, навіть якщо дала свій паспорт, або колаборанти будуть засуджені згідно з чинним законодавством України.

До речі, хочу подякувати Національній поліції за швидке відновлення правопорядку на щойно звільненій території. І Службі безпеки України – за те, що працює тепер помітно результативно. Не можу розкривати всіх деталей, але завдяки СБУ зараз маємо впевненість, що в окупантів не буде жодної опори на українській землі.

Дуже важливо: розглянули на Ставці ситуацію на державному кордоні, захист нашого кордону. Доповідав голова Держприкордонслужби. Держава забезпечить всю необхідну потужність для захисту нашого кордону.

Заслухали Головнокомандувача, командувачів оперативних напрямків.

Дуже уважно займаємося забезпеченням наших воїнів перед зимою.

Хочу сьогодні подякувати воїнам 54-ї окремої механізованої бригади, які проявляють стійкість в обороні на Донеччині. 95-й десантно-штурмовій бригаді – за надзвичайно сміливі дії зі звільнення нашої території. 59-та окрема мотопіхотна бригада – також молодці! У тих умовах, де ви воюєте, хлопці, неухильний рух вперед – це справжній героїзм! 57-ма окрема мотопіхотна бригада – дякую вам за міцність, хлопці! Дякую за просування вперед!

Зараз це дуже важливо – темп. Темп у стабілізації у звільнених районах. Темп у русі наших військ. Темп у відновленні нормального життя на звільненій території. І темп у підтримці партнерів. Ми говоримо про це чесно – темп надання допомоги Україні має відповідати темпу нашого руху. Це також сьогодні розглядалося на Ставці.

Говорив сьогодні з А. Чеферіном. Дякую за підтримку наших спортсменів, за непохитну принциповість. Подякував президенту УЄФА за сприяння в перезапуску Української футбольної прем'єр-ліги. Обговорили

можливості УЄФА допомагати у звільненні наших військовополонених-спортсменів, у тому, щоб публічно їх підтримувати.

Цими днями в Лондоні відбувалася церемонія прощання з Королевою Єлизаветою II. Україна вшанувала її пам'ять на високому рівні – були присутні Прем'єр-міністр України та перша леді. Серед мільйонів людей, які прийшли попрощатися з Її Величністю, було й багато українців. Я дякую всім українцям у Сполученому Королівстві, хто показав у цей скорботний момент нашим британським друзям, що Україна – поруч із ними.

Завтра буде дуже важливий день – готуємо виступ на Генеральній Асамблеї ООН. Будуть важливі сигнали від нашої держави.

Також візьму участь у саміті з питань продовольчої безпеки – це принципово важливий елемент глобальної безпеки, і Україні є що сказати.

Відбудуться також онлайн-зустрічі з американськими партнерами та інвесторами. Робимо все, щоб потреби України були задоволені на всіх рівнях – оборона, фінанси, економіка, дипломатія.

Дякую всім, хто допомагає нашій державі!

Дякую всім, хто воює за Україну!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 19.09).*

Інвестиції в Україну

В. Зеленський і голова BlackRock обговорили залучення інвестицій в Україну.

Президент України В. Зеленський і голова та гендиректор найбільшої у світі інвестиційної компанії «BlackRock» Л. Фінк обговорили можливості залучення державних і приватних інвестицій в Україну.

В. Зеленський і Л. Фінк провели зустріч у режимі відеоконференції, під час якої йшлося про те, як департамент BlackRock з консультацій щодо фінансових ринків (Financial Markets Advisory) може надавати безоплатні поради українському уряду стосовно створення Фонду відновлення для підтримки української економіки. Зокрема, це можуть бути консультації щодо структури, інвестиційного процесу, управління та використання доходів фонду. Фонд матиме на меті створення можливостей для участі у відбудові та поживленні економіки України як для державних, так і для приватних інвесторів, забезпечуючи їм чесний та справедливий прибуток.

«Ми продемонстрували, що вміємо перемагати на полі бою. Ще одне важливе наше завдання – здобути перемогу в економіці. Бути привабливою країною для інвесторів», – зазначив Президент.

Глава держави наголосив, що Україна зацікавлена в залученні світового капіталу, завдяки якому буде створено нові робочі місця та зростатиме економіка. «Для мене особливе значення має інвестиційна привабливість нашої держави. Для мене важливо, щоб така структура була

успішною для всіх залучених сторін. Ми спроможні й хочемо відновити нормальний інвестиційний клімат», – наголосив В. Зеленський (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 19.09).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Вербицька, власкор. СІАЗ НБУВ

Контрнаступ ЗСУ на Харківщині в оцінках експертів

У перші тижні вересня Збройні сили України продемонстрували успіхи, які перевершили найсміливіші прогнози. Стрімка контрнаступальна операція української армії на Харківському напрямку виявилася несподіванкою не лише для багатьох вітчизняних та закордонних експертів, а й для російських окупантів. Контрнаступ на Харківщині почався 6 вересня – після двох днів інтенсивного артобстрілу – як операція з оточення м. Балаклія, захопленого росіянами ще на початку повномасштабного вторгнення. Прорив оборони на цій ділянці дав змогу українським військам протягом наступних трьох днів взяти під контроль такі важливі для Росії міста, як Куп'янськ – великий хаб і залізничний вузол, та Ізюм, який РФ використовувала як плацдарм для атаки на північ Донеччини. До 11 вересня ЗСУ повернули під контроль України також кордон з РФ на півночі та сході Харківської області. Російські війська відійшли практично з усієї території Харківської області до нової лінії оборони вздовж р. Оскіл. Під окупацією ворога залишилася лише невелика частина області, близько 4 %.

Унаслідок несподіваного наступу ЗСУ практично припинило своє існування одне з найпотужніших угруповань російської армії – ізюмське. Воно націлювалося на Слов'янськ і Краматорськ із півночі та мало допомогти окупантам «звільнити» Донбас.

Перед початком наступу на Харківщині українські сили виявляли активність на Херсонщині, де звільнили кілька населених пунктів. Тому медіа та експерти повсякчас говорили про початок великого контрнаступу на півдні. Тож наступ на Харківщині став несподіванкою для окупантів. «Було досягнуто абсолютної тактичної раптовості, – пояснив військовий журналіст Ю. Бутусов. – Ворог взагалі не очікував на атаку саме в тому місці, де атакували наші війська, де стався прорив» (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/yak-zsu-vdalosya-masshtabniy-kontnastup-na-harkivshchini-ekspertiza-nv-novini-ukrajini-50269278.html>).

Свою поразку Кремль визнав не одразу. Лише в суботу, 10 вересня, Міністерство оборони РФ оприлюднило відео, де намагалося пояснити

причини свого відступу. Штатний речник силового відомства країни-агресора генерал-лейтенант І. Конашенков заявив, що все йде за планом. «Протягом трьох діб проведено операцію зі згортання та перекидання ізюмсько-балаклійського угруповання військ на територію ДНР, проведено ряд відволікаючих та демонстраційних заходів з позначенням реальних дій військ», – наголосив він (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62864295>).

Таким чином, пояснив російський генерал, ЗС РФ «перегрупувалися» для нарощування своїх сил у Донецькій області. Водночас російські війська начебто завдавали «потужного вогняного ураження» по ЗСУ за допомогою авіації, ракет та артилерії. І. Конашенков стверджував, що за три доби знищено понад 2 тис. «українських та іноземних бойовиків», а також понад 100 од. бронетехніки та артилерії. За підрахунками ж українського Генштабу, саме Росія протягом трьох днів (6–9 вересня) втратила близько 2,1 тис. військових і майже 60 танків.

Завдати потужного удару окупантам на Харківщині українському війську вдалося завдяки вдалому поєднанню кількох факторів. За словами колишнього заступника начальника Генерального штабу ЗСУ, генерал-лейтенанта І. Романенка, по-перше, росіян вдалося «перехитрити» – з липня українські державні службовці і військові почали публічно поширювати заяви про підготовку українського контрнаступу на Херсонщині. «Був вплив морально-психологічний. Вдало була проведена ІІСО – інформаційно-психологічна спецоперація. Після заяви Президента (про необхідність звільнення Херсона) ворог почав нервуватися, що й стало початком перехоплення стратегічної ініціативи», – зазначає військовий експерт (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62883539>).

Отже, росіяни почали у швидкому темпі посилювати своє угруповання на правобережній Херсонщині. За даними І. Романенка, зі східного й запорізького напрямку сюди перекинули 15 тис. російських військових, а безпосередньо з Ізюмського району Харківської області – ще 10 тис.

Оцінивши це, як каже І. Романенко, український Генштаб зробив наступний крок: не очікуючи завершення формування цього російського угруповання, 29 серпня ЗСУ завдали удару і вдало просунулися на 10–15 км у Херсонській області. Після цього вони вперлися в міцний оборонний рубіж РФ і перейшли в захист, завдаючи артилерійських і ракетних ударів по логістиці та пунктам керування супротивника.

Будучи впевненим, що саме на півдні розгортатиметься основне протистояння, російське Міноборони продовжувало насичувати своє херсонське угруповання силами та засобами. Їхнім завданням було стримати українські дії і відтіснити на початкові позиції.

Водночас українські війська пішли в наступ на лінії Куп'янськ – Ізюм на Харківщині, де залишилися послаблені позиції противника. Вочевидь, РФ не сприймала цю загрозу, вважаючи, що вона є лише відволікаючим маневром. Але натиск українців і прорив у глибину оборонних порядків РФ

на 50–70 км став несподіванкою. «У перші пару днів була думка, що це лише асиметричні дії України для того, щоб послабити дії РФ на Донецькому і Херсонському напрямках, – зазначає генерал І. Романенко. – Однак, коли почався розвиток і нарощення цієї атаки, стало зрозуміло, що, скоріш за все, це головне місце зосередження наступальних сил ЗСУ».

По-друге, увагу привертає тактика, яку використав український Генштаб для розгрому противника. Ключове місто на «харківському виступі» російських військ – Балаклія – було швидко оточено з півночі і півдня та відрізано від постачання. Далі ЗСУ без зупину пішли в двох напрямках – на Куп'янськ та Ізюм – і змогли позбавити противника шансів на вдалу контратаку. Українці також вдало використали географію цього регіону – затисли противника між річкою на сході й густими лісами на півдні.

Російським військам залишилася лише можливість у хаотичному порядку виводити свої підрозділи через два вцілілі мости через р. Оскіл, щоб уникнути повного оточення. Про хаос у їхніх лавах свідчить значна кількість залишених боєприпасів і техніки, підірвати які російські солдати не встигли.

Речник східного угруповання військ ЗСУ полковник С. Череватий переконаний, що успішний контрнаступ українських військ на Харківщині був детально спланований. На його думку, до успіху привела сукупність чинників: задум генерального командування ЗСУ, детальне планування операції, обманні маневри, найнеочікуваніші для ворога місця прориву та, безперечно, бойовий дух українських військових.

С. Череватий переконаний, що контрнаступ мав вирішальне значення, адже перекреслив плани російської армії просунутися до Барвінкового та Слов'янська й оточити українське угруповання військ на Донбасі (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62883539>).

Контрнаступ на Харківщині вдався завдяки чіткій логістиці, якісній роботі контррозвідки та новому озброєнню, вважає експерт з військових питань Інституту євроатлантичного співробітництва І. Козій. «Операція проведена блискуче, основними її чинниками є те, що при її плануванні був збережений режим контррозвідувальної діяльності. Бо розвідка противника теж хотіла би розкрити це своєчасно, але вийшло те, що вийшло» (URL: <https://suspilne.media/282436-dezinformacia-nakopicenna-sil-novitna-zbroa-voennij-ekspert-pro-kontrnastup-zsu-na-harkivsini>).

Інший секрет контрнаступу, на думку військового експерта, полягав у знищених системах комунікацій, складах боєприпасів, пального, продовольства, накопичень бійців та техніки окупантів. «Усе це робилося в дуже оперативному, жвавому обміні інформацією між розвідувальною системою й безпосередньо мотопіхотними і танковими підрозділами ЗСУ. Щось глобально нове? Ні. Я би сказав, просто сучасна зброя сьогодні допомагає дуже сильно з точки зору знищення об'єктів, а не витрачання боєприпасів по площах», – наголошує І. Козій.

Контрнаступ ЗСУ на Харківщині, який завершився фактично повною деокупацією цього регіону за п'ять днів, має всі шанси перерости з

оперативного в стратегічний, вважає військовий оглядач, координатор групи «Інформаційний спротив», полковник Збройних сил України К. Машовець. Аналітик висловив своє захоплення діями українського командування. «Такого вищого пілотажу, щодо “оперативного чуття” та розуміння усіх особливостей і нюансів ситуації, яка дуже швидко та динамічно змінюється, я на практиці не зустрічав. Треба розуміти, що російське командування виходило з того, що українці концентрують свої головні сили та зусилля саме на Ізюмі, і, відповідно, для того щоб зірвати (зупинити) весь український наступ, треба просто утримати Ізюм і Лиман.

Однак передові підрозділи ЗСУ підійшли з півдня до околиць Вовчанська, перерізали дорогу Вовчанськ – Куп’янськ вище Великого Бурлука. Тому, власне, і було, за словами Конашенкова, вирішено “провести передислокацію”, а простіше кажучи, було визнано безперспективність утримання цієї території. Це, у свою чергу, з цілком очевидних причин, може достатньо істотно вплинути на загальну стратегічну ситуацію», – зазначає експерт (URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-putin-prograv-kontrnastup-na-shodi-mozhe-zavershitis-strategichnoyu-porazkoju-rf-eksperti-13-09-2022.html>).

Його колега за групою «Інфоспротив» О. Коваленко порівнює вересневі події на східному фронті з «ефектом каскаду». На його думку, виснажені кондиції російської окупаційної армії не дають змоги створити умови для повноцінної оборони інших плацдармів на сході. Відтак Путін програв війну за Донбас (отже, і заявлену мету «спецоперації») на кондиційному рівні.

«Цілком логічно, що ЗСУ продовжать свій рух у Луганській і Донецькій областях, скориставшись можливостями, що відкриваються. Я більш ніж упевнений, що найближчим часом ЗСУ зможуть повернути до складу України ті території Луганщини та Донеччини, які окупували росіяни з 24 лютого 2022 р. Виникне проблема з територіями, окупованими з 2014 р., де роками формувалися лінії оборони. Тому так чи інакше, але просування на цьому плацдармі ЗСУ сповільниться, але не зупиниться зовсім. З іншого боку, ми маємо ще Херсонський та Запорізький плацдарми, де можна буде реалізувати кілька дуже цікавих сценаріїв, один з яких уже розвивається на Херсонщині», – коментує О. Коваленко.

Схожу думку висловлює і військовий експерт О. Жданов. Він зауважує, що українське суспільство має бути готовим до тимчасового затишся в контрнаступальних діях ЗСУ, оскільки армія не може атакувати постійно. На цьому тлі Росія може планувати контрудар, однак військова ініціатива остаточно перейшла до України. «Росія потроху починає відходити від шоку. Зараз ми бачимо спроби зібрати певне військо та спробувати завдати контрудару. Нам необхідна оперативна пауза, щоб перегрупуватися. Тим паче, більшу частину Харківської області ми фактично зачистили. Я хочу сказати, що той успіх, якого ми досягли сьогодні, вражає. Він дуже вражає», – наголошує О. Жданов.

Тим часом, представники США та Заходу вважають, що український контрнаступ може стати поворотним моментом у війні та посилити тиск на Москву. Про це пише The Washington Post із посиланням на представників розвідки США (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/13/novyna/bezpeka/potenczijno-zsu-zmozhut-vytisnyty-rosiyan-okupovanyx-terytorij-wp-posylannyam-rozvidku-ssha>).

«Це була блискуча операція», – так характеризує харківський контрнаступ ЗСУ американський генерал, колишній командувач армією США у Європі Б. Ходжес. «Було зроблено багато роботи як українським Генеральним штабом, так і партнерами зі США, Великої Британії та інших країн, щоб створити умови для цієї операції, – наголосив він в інтерв'ю Times Radio. – Постійні удари по російській логістиці, командних пунктах, системах протиповітряної оборони створювали хаос серед російських військ, яким було дуже важко зрозуміти, що відбувається, і які лінії оборони потребують посилення».

Успіх України біля Харкова він назвав «важливим моментом». Але закликав продовжувати тиск на РФ. Американський генерал упевнений, що ЗСУ вже до кінця року зможуть відтіснити противника на кордони до 24 лютого, а вже у 2023 р. звільнять Крим від російської окупації (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62883539>).

Експерти Bloomberg зазначили, що контрнаступ на Харківщині став найбільшою перемогою України з тих пір, як ЗСУ відкинули російські війська від Києва в березні, а останній тиждень став одним з найбільш вагомих у теперішній 200-денній історії війни. «Українські війська чітко продемонстрували свою здатність вести великий контрнаступ і змінити перебіг конфлікту напередодні важкої зими для європейських союзників, які підтримують військові зусилля Києва зброєю та грошима», – ідеться в матеріалі (URL: <https://www.stopcor.org/ukr/section-politika/news-putin-prograv-kontrnastup-na-shodi-mozhe-zavershitis-strategichnoyu-porazkoju-rf-eksperti-13-09-2022.html>).

The Economist пише про блискавичний контрнаступ ЗСУ на Харківщині та його вплив на подальший перебіг війни. Розгром російських підрозділів, який Кремль непереконливо називає «перегрупуванням», свідчить про те, що семимісячна війна, можливо, досягла переломного моменту.

Науковий співробітник лондонського Королівського інституту об'єднаних служб Д. Бронк заявив, що Україна провела на Харківщині одну з найбільших контратак у сучасній історії. Більше того, для російської окупаційної армії це стало найбільшою поразкою з часів Другої світової війни. «Це був один з найуспішніших контрнаступів, які ми бачили в сучасній історії з точки зору території, завойованої при заданій швидкості просування. Україна заманила Росію, щоб вона погодилася на бій на виснаження в дуже не вигідному становищі. Тепер Росії буде важко уникнути

нових бід до зими», – вважає Д. Бронк (URL: <https://news.pn/uk/public/278504>).

Ми спостерігали чудовий український наступ у Харкові, пише Л. Фрідман, заслужений професор військових досліджень Королівського коледжу Лондона. «Перед нами видовище відступаючої пошарпаної армії – залишки розбитих колон, кинуті машини, залишені поспіхом позиції, розкидане спорядження та нез'їдена їжа, жалюгідні полонені та місцеві жителі, які вітають українські війська, коли вони проїжджають через їхні села. Швидкість наступу вражає, оскільки десятки квадратних кілометрів перетворюються на сотні, а потім на тисячі, а жменьки звільнених сіл і міст – на десятки. Поки я пишу цей пост, події продовжують обганяти абзаци» (URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viy-na-pide-shvidshe-lourens-fridman-pro-te-chogo-chekati-pislya-nastupu-zsu-novini-ukrajini-50270707.html>).

«Було б, звісно, передчасно говорити про повну перемогу України у війні через один вдалий і несподіваний прорив. Але те, що сталося, має історичне значення. Цей наступ перевернув багато з того, про що з упевненістю робили висновки щодо перебігу війни. Це є нагадуванням про те, що те, що лінії фронту здаються статичними, не означає, що вони залишаться такими, і що бойовий дух і мотивація виснажуються в арміях, які зіткнулися з поразкою, особливо коли війська не впевнені в тому, за що вони воюють і втратили довіру до своїх офіцерів. Хто хоче бути мучеником, коли війну вже програно?»

Україна переломила перебіг цієї війни на свою користь, вважають аналітики Інституту вивчення війни (ISW). За їхнім висновком, Київ дедалі частіше диктуватиме місце й характер великих бойових дій, а Росія дедалі більш неадекватно реагуватиме на зростаючий тиск (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/12/novyna/bezpeka/ukrayina-perelamala-xid-vijny-rosiyeyu-svoyu-koryst-znadoblyatsya-novi-kontrataky-isw>).

На думку ISW, звільнення Україною Ізюма поклало край перспективам досягнення Росією заявлених цілей у Донецькій області. «Втрата Ізюма ставить під загрозу початковий план російської кампанії на цьому етапі війни і гарантує, що просування росіян до Бахмуту або навколо Донецька не може бути вирішальним (якщо воно взагалі відбудеться)».

При цьому, підкреслили в ISW, немає підстав вважати, що заявлений у Херсонській області контрнаступ був лише хитрістю – українські сили атакували й досягли успіхів у кількох важливих точках на західному березі Дніпра. Зокрема, ЗСУ перерізали два мости через річку, що також завадить російським зусиллям щодо забезпечення постачання.

Водночас в ISW вважають, що нинішній контрнаступ українських військових не покладе край війні. Кампанія на північному сході врешті-решт завершиться, що дасть змогу росіянам відновити міцну оборонну лінію та, можливо, навіть провести локальні контратаки. Україні доведеться розпочати нові контрнаступальні операції, щоб звільнити всі окуповані території. Таким чином, війна триватиме до 2023 р.

Утім уже сьогодні українські війська досягають успіхів на півдні, маючи амбітну мету – повернути більшу частину окупованої Херсонщини до кінця року. «Те, що ми побачили в Херсонській області, – це продовження наступальних операцій українців. Вони продовжують певний рух уперед. Ми знаємо, що вони відбили деякі села», – зазначив пресекретар Пентагону генерал П. Райдер (URL: <https://tsn.ua/ato/zsu-pragnut-povernuti-herson-i-bilshu-chastinu-oblasti-do-kincy-a-2022-roku-cnn-2152804.html>).

Мета наступу ЗСУ на Херсонщині полягає в тому, щоб захопити принаймні всю територію на північ чи захід від Дніпра, включно з не лише Херсоном, а й Новою Каховкою – місце розташування важливої гідроелектростанції, а також початку Північнокримського каналу, який з приходом окупантів знову постачає воду до півострова.

Офіційні особи США визнають, що українська мета відбити Херсон до кінця 2022 р. є амбітною, але можливою, якщо Україна продовжить прогрес у своїх поточних операціях. У США прогнозують, що нинішній український ривок триватиме до весни, а деякі атаки тепер мають на меті підготувати поле бою до запланованого наступу протягом наступних кількох місяців (URL: <https://tsn.ua/ato/kontrnastup-ukrayini-de-i-koli-chehati-novih-peremog-zsu-karta-2157487.html>).

Щодо наслідків розгрому російської армії на Харківщині для президента Путіна, за визначенням видання «Politico», то вони перебувають не лише у військовій, а й у політичній площині. «Зусилля Кремля створити яскравий пропагандистський наратив про свою війну в Україні зазнають краху, оскільки популярні лояльні блогери, аналітичні центри та навіть політики починають ставити незручні запитання про поразку на передовій», – констатує видання. Наприклад, аналітики каналу «Сито Сократа» зазначають, що «пізній Путін явно не справляється з покладеними на нього функціями», оскільки нинішня Росія впевнено рухається «траєкторією від'ємного зростання» як в економічному, так і військовому сенсі.

«Оскому набила історія про те, як Путін особисто керував “спецоперацією” в Україні. Як свідчать свіжі зведення з фронтів, усунення Шойгу від справ у травні 2022 р. виявилось помилковим кроком. Під керівництвом кремлівського мешканця підрозділи окупантів остаточно втратили наступальну динаміку, підірвали мотивацію, не хочуть гинути в безглуздій м'ясорубці. Очевидно, що Шойгу вчасно вийшов з-під удару, перекинувши всю відповідальність за авантюру особисто на головнокомандувача», – ідеться в матеріалі.

І. Гіркін, який очолював наступ російських військ на Донбасі у 2014 р., передбачив повну поразку армії РФ. «Ми вже програли, решта – питання часу», – наголосив він своїм майже півмільйонним підписникам у телеграмі (URL: <https://texty.org.ua/fragments/107712/rosiya-tikaye-kontrnastup-ukrayiny-na-harkivshyni-zahnav-kreml-u-hluhyj-kut-the-economist>).

Експерт аналітичного центру CNA М. Кофман зазначив, що якість російських військ падає, а ті, хто перебуває на передовій, виснажені через

відсутність ротацій. «У Кремля немає людських ресурсів для підтримки цієї війни», – зазначив він.

Військовий аналітик, професор стратегічних досліджень Університету Сент-Ендрюс Ф. О'Брайєн, звертає увагу на «плачевний» стан російської армії, який викрила українська контратака. «Якщо українці дійсно домоглися оперативної раптовості біля Харкова, це покаже, у якому безладді перебуває російська армія. З урахуванням різних систем моніторингу, від супутників до безпілотників, кіберзасобів та іншого, я припускав, що такої оперативної раптовості досягти практично неможливо». Якщо росіяни це пропустили, зазначає експерт, то їхня армія перебуває ще в гіршому стані, ніж передбачалося. Пізніше Ф. О'Брайєн додав, що, скоріше, росіяни знали про підготовку української атаки, але просто не мали чим відповісти на неї. «Якщо це так, то це говорить про безлад іншого характеру та демонструє відсутність гнучкості в діях російської армії», – резюмує він на своїй сторінці у твіттері (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62883539>).

Відступ російських військ у Харківській області підриває імідж «компетентності та могутності», над створенням якого Путін працював протягом двох десятиліть, пише видання «The New York Times» (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/12/novyna/polityka/vidstup-armiyi-xarkivskij-oblasti-mozhe-pidirvaty-reputacziyu-putina-rosiyi-nyt>).

Видання зазначає, що масштаб поразки Росії на полі бою став очевиднішим і з'явилося більше ознак розладу всередині російського правлячого класу. Зокрема, Кадиров звинуватив російських військових у скоєнні «помилки» і нездатності пояснити громадськості відступ.

За словами аналітиків, фундаментальна проблема полягає в тому, що схильність Путіна вводити в оману власний народ наздоганяє його. Реальність невдачі Росії суперечить заявам Кремля про те, що «російська армія непереможна, Україна пронизана корупцією та боягузством, а Путін – блискучий геополітичний стратег».

Поки, пише видання, прихильники війни направили свій гнів на чиновників і військове керівництво, але з'явилися й ранні ознаки того, що розчарування може зашкодити популярності Путіна.

За словами російського політолога Т. Станової, рішення Кремля применшити інтенсивність і масштаби війни в Україні створило паралельні світи: з одного боку, реальність найбільшої за останні покоління наземної війни у Європі, з іншого – «звичайне московське життя». Стратегія опису війни як «спеціальної військової операції», яка не повинна впливати на повсякденне життя більшості росіян, ґрунтувалася на очікуванні, що Росія швидко переможе. Але після того, як невдачі йдуть одна за одною, стає все важче приховувати, що не все йде за планом, констатує Т. Станова. «Кремль у принципі будував всю свою політику на тому, що поразок бути не може», – зазначила вона.

Результатом успішного наступу Збройних сил України в Харківській області стало те, що росіяни починають думати: війна проти України може

бути програна, зазначив радник голови Офісу Президента М. Подоляк. За його словами, сьогодні вже з'явилися перші ознаки того, що Росія в суспільній думці починає вірити в те, що може програти війну ([URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/demoralizatsiya-rossiyan-konflikty-verhushke-1663568506.html](https://www.rbc.ua/ukr/news/demoralizatsiya-rossiyan-konflikty-verhushke-1663568506.html)).

Ці успіхи також сприйматимуться як ознака того, що українська армія здатна повернути окуповані території, що має вирішальне значення, оскільки Київ продовжує звертатися до західних союзників щодо військової підтримки. У цьому контексті міністр закордонних справ України Д. Кулеба заявив, що українські сили можуть швидше завершити війну, маючи більше західної зброї, що й показали останні події.

Що стосується втрат ворога під час контрнаступу ЗСУ, за даними Генерального штабу, за 6–11 вересня знищено 2 тис. 850 окупантів та 590 од. техніки, вартість яких, за оцінкою Forbes, перевищує 670 млн дол. Значну частину техніки було знищено під час контрнаступу на Харківщині (яка саме – важко достеменно встановити). Втрати противника становили 86 танків та 158 бойових броньованих машин, 106 артилерійських систем, 159 автомобілів та 46 од. іншої техніки ([URL: https://forbes.ua/war-in-ukraine/operatsiya-na-9000-vizvolenikh-kv-km-i-670-mln-znishchennoi-tekhniki-rf-kontrnastup-na-kharkivshchini-u-tsifrakh-12092022-8285](https://forbes.ua/war-in-ukraine/operatsiya-na-9000-vizvolenikh-kv-km-i-670-mln-znishchennoi-tekhniki-rf-kontrnastup-na-kharkivshchini-u-tsifrakh-12092022-8285)).

Найдороща втрата противника – комплекс радіоелектронної боротьби «Москва-1» (57 млн дол.), який було знищено в Запорізькій області. На Харківщині ж окупанти втратили винищувач-бомбардувальник Су-34 (36 млн дол.) та контрбатарею радіолокаційну систему «Зоопарк-1М» (25 млн дол.).

Не всю втрачену росіянами техніку знищено. За даними аналітичного проєкту «Огух», з 6 по 10 вересня українські військові захопили 129 од. техніки, яку Forbes оцінює у 104 млн дол., у тому числі дев'ять гаубиць «Мста-С» та «Мста-Б» на суму понад 43 млн дол. Мережею розходяться меми, що за один тиждень Росія «надала» Україні більше військової техніки, ніж більшість союзників з початку повномасштабної війни.

Наразі нова лінія фронту на Харківщині пролягає по р. Оскіл. За нею ще декілька харківських сіл і починається окупована Луганщина. Вочевидь, нині сторони взяли невелику паузу й готуються до нового витка протистояння. Росіяни в терміновому порядку намагаються звести оборонну лінію на нових кордонах, а українці – зосереджують сили, чекають на підвіз боєприпасів та техніки, щоб вдало форсувати Оскіл і створити плацдарм для наступу на його східному березі.

Радник голови ОП О. Арестович уже заявив, що ЗСУ змогли пройти через Оскіл і створити щонайменше кілька великих плацдармів на лівому березі. Більш того, у соцмережах з'являється дедалі більше свідчень, що ЗСУ вже «підбираються» до головних міст на окупованій Луганщині – Лисичанська, Северодонецька і Сватового – з інших напрямків.

Зокрема, ще 11 вересня деякі українські чиновники, зокрема заступник голови Оборонного комітету Верховної Ради Ю. Мисягін, поширили повідомлення, що українські війська звільнили Лиман (Донецька область). Це містечко на березі Сіверського Донця за 50 км від Сєверодонецька та за стільки ж від Сватового. Але Генштаб нічого не повідомляв про бої за цей населений пункт, а російські військові блогери й кореспонденти вказують, що бої за Лиман ще тривають.

Так само 12 вересня з'явилися фотографії та відео українських військових у сусідньому Святогірську. Офіційної інформації про його деокупацію ще немає. Керівник обласної адміністрації Луганщини С. Гайдай натякає, що просування українських військ вглибину області вже відбувається. «Кожен сантиметр луганської землі відвоюється. ЗСУ заходять не “парадом”», – зазначає він.

Також відомо, що російські війська після «перегрупування» на Харківщині втекли до окупованих районів Донбасу й зосередили зусилля на спробах їх утримати. За даними Генштабу ЗСУ, росіяни «зосередили зусилля на спробах повної окупації Донецької області, утриманні тимчасово захоплених територій та зриві активних дій наших військ на окремих напрямках». «Російські окупанти продовжують обстріли наших позицій вздовж лінії зіткнення, намагаються вживати заходи щодо перегрупування своїх військ на окремих напрямках, ведуть повітряну розвідку», – інформують у Генштабі ЗСУ.

Військовий експерт О. Жданов прогнозує, що для наступу на цьому напрямку ЗСУ доведеться сконцентрувати резерви. «Ми повинні підтягнути тили, резерви, сформувати фронт і далі продовжувати стягувати резерви», – наголосив він.

О. Жданов пояснив, що ЗСУ своїм контрнаступом фактично ліквідували Слобожанський і Харківський напрямки, що призвело як до позитивних, так і негативних наслідків. «Війська, які відступили до Луганської та Донецької областей, збільшать щільність військ на цих напрямках. І для нас це буде уже більшою проблемою в плані прориву оборони та початку контрнаступальних дій. Тобто нам треба буде нарощувати більше сили для контрнаступу на ці напрямки. Коли ми підемо знову в контрнаступ, нам треба буде діяти поступово», – зазначив експерт (URL: <https://tsn.ua/ato/kontrnastup-ukrayini-de-i-koli-chekati-novih-peremog-zsu-karta-2157487.html>).

Отже, перемога ЗСУ внаслідок масштабного контрнаступу на Харківщині має надзвичайно важливе значення в контексті російсько-української війни. Вона дає підстави для тверджень ряду експертів про початок «ключового переламу» у війні та демонструє здатність українського війська вести наступальні операції й деокуповувати території. Західні союзники України, які підтримують військові зусилля Києва зброєю та грошима, позитивно оцінюють дії ЗСУ і висловлюють сподівання щодо «швидкої поразки» Росії. Світ бачить, що «друга армія світу» не є

всесильною, росіяни втрачають свій потенціал, що призводить до деморалізації особового складу, загострює політичну ситуацію всередині РФ та спричиняє геополітичні наслідки. Тим часом українська армія є набагато більш вмотивованою, організованою та професійною, ніж російська. І якщо ми отримаємо всю заявлену зброю, дуже швидко звільнимо свою територію.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економіка України в умовах воєнної агресії

Удар війни по економіці України спричинив зниження обсягів експорту й імпорту в державі, паузу в роботі ряду найбільших промислових підприємств, отже, втрату робочих місць та часткову втрату доходів громадян. Як зазначають експерти, за підсумками року індекс споживчих цін може сягнути 31 %. Востаннє висока інфляція в Україні була в 2015 р. – тоді вона сягнула рівня 43,3 %.

Водночас зазначимо, що підтримання економічного рівня нашої держави, його стабілізація та ріст є важливим фактором протистояння українського народу у війні з РФ. Про це, до речі, зауважив Президент України В. Зеленський у своєму відеозверненні: «Протистояння російському терору і захист нашої держави відбуваються на різних рівнях. Оборона йде поряд з дипломатичними зусиллями, інформаційною роботою і обов'язково – економікою. Збереження і створення нових робочих місць в Україні, залучення інвестицій і бізнес-проектів, розширення логістичних можливостей, захист наших потреб у фінансовій допомозі – все це абсолютно необхідно. І необхідно зараз – коли війна ще триває».

За словами Президента, Україна зацікавлена в надходженні світового капіталу, завдяки чому створюватимуться нові робочі місця та зростатиме економіка. «Ми продемонстрували, що вміємо перемагати на полі бою. Ще одне важливе наше завдання – здобути перемогу в економіці», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/19/691615>. 2022. 19.09).

За словами міністра фінансів С. Марченка, порівняно з іншими країнами – Європою, США, де інфляція наближається до 10-відсоткових показників, наша інфляція – 22,2 % в умовах жорстокої війни з Росією не така критична. «Тобто це не інфляція, яка могла бути в країні, що воює. Зовнішні умови такі, що ми все одно були б у високій інфляції. Розриви ланцюжків постачання, високі ціни на пальне – це все фактори, що сформувалися ззовні. І ми, як й інші країни, змушені це нормально сприймати», – зазначив С. Марченко.

Показовим також є й те, що на найближче майбутнє – 2023 р. – у співпраці з мінфіном, НБУ, експертним середовищем міністерство економіки

сформувало чотири можливі сценарії. Відповідно до них протягом 10 років динаміка ВВП може коливатися від 15,5 % росту до 0,4 % падіння.

За словами першого віцепрем'єр-міністра України, міністра економіки Ю. Свириденко, для росту економіки країни має бути виконано п'ять кроків. Перший – це відновлення підприємств.

Другим кроком має стати відновлення економіки до довоєнного стану. На думку міністра, зробити стрибок із великого мінуса на рівень нуля (тобто на ВВП у розмірі 200 млрд дол.) допоможе активна політика повернення українців з-за кордону, активна політика створення робочих місць, яку уряд уже почав впроваджувати, та утримання макрофінансової стабільності.

Третім кроком для зростання ВВП країни Ю. Свириденко називає привабливість капіталу.

Четвертим кроком стане логістика. За словами Ю. Свириденко, потрібна побудова логістичних маршрутів для того, щоб доставляти будь-яку українську продукцію в будь-яку точку материкової Європи не більше ніж за 72 год. Це важливо задля експортно орієнтованої економіки.

П'ятий крок, на думку міністра, це доступ до сировини. «Україна має багаті природні ресурси, але ми їх повною мірою не видобуваємо. Відповідно потрібно прискорити саме видобуток корисних копалин і дати можливість, зобов'язати, створити такі умови, щоб їх було вигідно переробляти всередині країни», – впевнена Ю. Свириденко (URL: <https://focus.ua/uk/economics/526556-ekonomika-ukrainy-nachnet-dinamichnyu-rost-s-2023-goda-ministr-ekonomiki-sviridenko.2022.24.08>).

Привертає увагу й те, що за словами заступника міністра економіки України О. Грибана, Світовий банк уже в листопаді цього року може затвердити пакет додаткової фінансової допомоги для України на суму один млрд дол., а також виноситься рішення про виділення коштів на фінансування дефіциту бюджету і відновлення інфраструктури.

«У мене є гарні новини від Міжнародної фінансової корпорації (IFC), що входить до структури Світового банку. Вони планують винести на затвердження ради директорів Світового банку пакет по Україні вже в цьому листопаді. Пакет буде передбачати фінансування на 1 млрд доларів – це буде, як пряме кредитування, так і фінансові гарантії та інструменти trade finance. Очікується, що таке фінансування також мобілізує й приватний кредитний капітал, адже IFC зазвичай фінансує не більше 30 % вартості проєкту, долучаючи до фінансового консорціуму комерційні банки. Таким чином, загальний обсяг проєктів українських підприємств, що можуть бути профінансовані, становитиме більше 3,3 млрд дол.», – повідомив О. Грибан (URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=13a50625-8691-4586-b80f-bfdde5ad55bc&title=UkrainaOtrimaDodatkoveFinansuvanniaVidSvitovogoBanku-OleksandrGriban.2022.16.09>).

За його словами, IFC також активно працює з європейським фондом European fund of sustainable development (EFSD), до якого вони вже надіслали

запит на 2 млрд дол. Ці кошти також планують використовувати для запровадження фінансових інструментів на підтримку України. Крім цього, вже в жовтні Світовий банк під час щорічних зборів має презентувати трастовий фонд на підтримку України.

У Києва певною мірою зростають оптимізм і надії ще й тому, що найближчими місяцями відбудуться важливі для України події – сесія Генеральної асамблеї ООН, що вже розпочалася в Нью-Йорку, неформальна зустріч лідерів ЄС у жовтні, Берлінська конференція (URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-08-11/germany-plans-reconstruction-conference-for-ukraine-in>. 2022. 11.08) з відновлення України та листопадовий саміт G20, де за інформацією ЗМІ можливими можуть бути контакти Президента В. Зеленського і В. Путіна, який під тиском несподіваних для нього поразок може обрати більш реалістичну переговорну позицію стосовно агресії в Україні (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/zelenskij-maje-prijednatisja-do-g20-jakshcho-tudi-prijide-putin-zmi.html>. 2022. 19.08).

Саме ці міжнародні події впливатимуть на світову підтримку України та задаватимуть вектор відновлення її економіки.

У контексті цієї теми привертає увагу також щорічний форум «Ялтинська європейська стратегія» (YES) «Україна: на захисті нашої спільної свободи», що відбувся 10 вересня поточного року. Як інформують ЗМІ, перший віцепрем'єр-міністр, міністр економіки України Ю. Свириденко на форумі оприлюднила план зростання української економіки в найближчі десять років – від транзитної економіки до економіки, що розвивається. За словами Ю. Свириденко, міністерство розробило план, який дасть змогу забезпечити такий перехід. У такому разі необхідно досягти оптимального розміру держави в економіці шляхом поступового скорочення фіскального відсотка ВВП та, як наслідок, державних витрат відносно доходів. Це так само має збільшити обсяг капітальних інвестицій у приватний сектор.

Водночас уряд має зосередитися на розвитку малого та середнього бізнесу, а також на спрощенні діяльності для бізнесу, зокрема через подолання зайвих процедур і бюрократії.

Головна мета уряду – зменшити ризики країни в зв'язку з політичною ситуацією та підняти якість правоохоронної діяльності, що сприятиме зростанню прямих іноземних інвестицій.

Також Україні необхідно розвивати експортний потенціал, підвищувати інтенсивність інвестицій у виробництво та розбудовувати транспортну логістику. Крім цього, в плані йдеться про масову приватизацію держпідприємств, скорочення обсягу держави в економіці, а також про розвиток сфери соціальних послуг через державно-приватне партнерство.

Окремим пунктом Мінекономіки планує воєнно-технічний прорив через інновації у сфері мілітарних технологій (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3569112-na-forumi-yes-opriludnili-plan-zrostanna-ukrainskoi-ekonomiki-na-10-rokiv.html>. 2022. 11.09).

Іноземні колеги назвали план міністерства економіки перспективним та дієвим, а також підкреслили, що наша країна вже тепер є однією з найбільш прогресивних у сфері диджиталізації. Саме в інноваціях і нових технологіях – майбутнє України (URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/maiemo-zrobyty-vse-shchob-ukraina-pereishla-vid-tranzytnoi-ekonomiky-do-ekonomiky-shcho-rozvyvaietsia-za-odne-desiatylittia-iuliia-svyrydenko-na-forumi-yes-pro-maibutnie-krainy>. 2022. 11.09).

Однак треба вказати й на те, що за інформацією деяких ЗМІ, іноземні представники неофіційно, але критикують надані в Лугано розрахунки збитків та відбудови, сумнівно наближаючи їх до «наукової фантастики». Адже запропоновані 750 млрд дол. виглядають проблемною сумою на фоні ризиків глобальної економічної кризи. Проте в перший день Форуму YES вийшов Звіт Світового банку «Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення» (URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion>. 2022. 09.09). Цей звіт використовує іншу методологію, а тому пропонує вже інші розрахунки – 349 млрд дол. протягом 3–5–10 років. Як зазначається у звіті, найбільшої шкоди зазнали житловий та транспортний сектори, а також торгівля та промисловість. Найбільші руйнування – у Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Чернігівській та Харківській областях. Світовий банк зауважує, що цей звіт є проміжним та враховує тільки ті збитки, що були завдані війною станом на 1 червня 2022 р. Якщо війна продовжуватиметься, то Світовий банк робитиме переоцінку.

Відбудова України стає центральною темою і для інших досліджень, що обговорюються на YES. Прикладом є квітневий звіт CEPR «Blueprint for the Reconstruction of Ukraine» (URL: https://cepr.org/system/files/2022-06/BlueprintReconstructionUkraine_ukr.pdf), або ж аналіз German Marshall Fund US «Designing Ukraine's recovery in the spirit of the Marshall Plan» (URL: https://www.gmfus.org/news/designing-ukraines-recovery-spirit-marshall-plan?fbclid=IwAR0GNU6shyDcd6gro0ipgohF4CilqnKsWojZ31efkTH_PiZTjY0CeZVn9g). Однак, як зауважують експерти, поки що жоден із наявних аналізів не визначає реальні джерела надходження необхідних коштів (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/pro-shcho-govolrili-na-yaltinskomu-forumi-yes-podrobici-vid-uchasnika-50269821.html>. 2022. 14.09).

Привертають увагу також і думки в експертних колах щодо економічної складової нашої держави. Так, віцепрезидент Світового банку у справах регіону Європи та Центральної Азії А. Б'єрде у своєму коментарі зазначає, що в доповіді Світового банку прогнозується, що бідність в Україні зросте вдсятеро, а станом на кінець 2022 р. кожен п'ятий українець житиме в бідності. У документі додають, що головними чинниками є різке зростання цін на продовольство, а також переміщення мільйонів людей, які втратили свої домівки.

Аналітики наголошують, що зростання рівня бідності буде ще більшим від прогнозованого, якщо уряди та інституції в усьому світі не зможуть

надати Україні достатнього фінансування для поповнення невоєнного бюджетного дефіциту України, який є великим і невпинно зростає.

«Україні довелося мобілізувати велику кількість власних ресурсів, включно з монетизацією, що призвело до інфляційного тиску. Тож чим більше грантового фінансування ми зможемо надати Україні, тим краще», – зазначає А. Б'єрде (URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>. 2022. 12.09).

Завданий війною українській економіці шок перекреслив прогрес, що був досягнутий упродовж останніх років. За словами економістки з аналітичної платформи «Вокс Україна» І. Сологуб, зростання української економіки в період з 2016 до 2021 р. забезпечило відновлення ВВП до рівня, який країна мала до анексії Росією Криму в 2014 р.

Експерт також вказує на те, що війна має драматичні наслідки на зайнятість населення по всій країні. За даними останніх опитувань, близько 40 % українців, які мали роботу до вторгнення, втратили її, а половина працевлаштованих зіштовхнулася зі скороченням заробітної платні. «Тож, звичайно, люди, тобто дехто з них, втратили свій дохід, і багато хто втратив купівельну спроможність через інфляцію. Багато хто був змушений змінити місце проживання», – зазначила І. Сологуб (URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>. 2022. 12.09).

Так само економіст П. Кругман, проаналізувавши стан української економіки в умовах війни, загалом був досить оптимістичним, незважаючи на похмурі цифри.

За його словами, величезного падіння ВВП треба очікувати, враховуючи масштаби руйнувань, окупацію п'ятої частини території країни та блокаду морських шляхів – головного маршруту експорту. У той же час П. Кругман зауважує, що 24 % інфляція в умовах війни є цілком помірною. Війна вимагає різкого підвищення бюджетних видатків і жодна держава не може покрити їх за рахунок податків. Тож залишаються два джерела доходів: запозичення та грошова емісія.

На думку економіста, влада України зуміла досить успішно обмежити масштаби лиха. Проте «якщо приплив грошей буде недостатнім, то українська економіка потрапить у кризу», – зазначив експерт (URL: <https://fakty.ua/407530-moglo-byt-huzhe-laureat-nobelevskoj-premii-ocenil-sostoyanie-ekonomiki-ukrainy>. 2022. 17.09).

Історик та оглядач Bloomberg Н. Фергюсон вважає, що НАТО боїться ескалації конфлікту з Росією, тож постачання зброї Україні, найімовірніше, не зросте. «Це означає, що війна триватиме не лічені місяці, а рік або більше. Україна має втриматися протягом цього часу. Російська економіка потерпає від санкцій. Однак бюджет у Росії досі профіцитний, а рубль, нехай навіть штучно, стабілізовано. А от українська економіка за результатами року має показати приблизно 50-відсоткове падіння. Тоді як гроші дуже потрібні – зокрема на підготовку зруйнованого житла до зими», – стверджує експерт

(URL: <https://tsn.ua/ato/naskilki-silno-viyna-vdarila-po-ekonomici-ukrayini-ta-yak-mi-vizhivemo-2158147.html>. 2022. 15.09).

За таких обставин привертає увагу таке:

1. Досягненням економіки воєнного часу є збереження відносної макроекономічної стабільності. Серед позитивного також можна вказати на наявний досить сильний банківський сектор, активну роботу ІТ-сфери країни та врегулювання ситуації із зовнішніми боргами України – отримання відтермінування валютних виплат на два роки.

2. У деяких експертних колах критикують європейські уряди та європейську комісію за затягування надання фінансової допомоги Україні. Помірна критика звучить і на адресу МВФ. Однак значна увага приділяється можливій допомозі США. Проте тут проглядається певна невизначеність, що пояснюється можливими результатами виборів у Палату представників Конгресу США в листопаді.

3. Зернова угода, укладена за посередництва Туреччини та ООН, сприяла відновленню морського експорту зерна, який до того кілька місяців залишався заблокованим. Зерно є одним із найважливіших джерел експортних надходжень України, що позитивно відбивається на економіці України. Проте існують й фактори непередбачуваності, з якими може стикатися Україна, намагаючись відновити власну економіку. Прикладом цього можна назвати ситуацію, коли президент Росії В. Путін нещодавно поставив зернову угоду під сумнів (URL: <https://www.dw.com/uk/v-ukraini-vidpovili-putinu-dvi-tretih-zerna-eksportuetsa-ne-v-evropu/a-63051618>. 2022. 08.09).

4. Україна демонструє серйозні успіхи на полі бою. Через втрати росіянами позицій на півдні та сході, стрімку деокупацію тисяч квадратних кілометрів українських територій військові все ж прогнозують затяжну війну. У цьому Росія вбачає для себе перевагу, очікуючи зниження інтересу до України з боку міжнародних партнерів, якщо війна розтягнеться на роки, що також може істотно позначитися на економічній ситуації. При цьому в суспільній свідомості громадян України переважають позитивні настрої, що ґрунтуються на вірі в перемогу, незламність патріотичного духу українців, солідарність переважної більшості країн світу з мужньою боротьбою нашого народу за незалежність, у солідарність, що досить часто матеріалізується в конкретну матеріальну допомогу.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Л. Трасс очолила уряд Великої Британії: очікування експертів щодо співпраці з Україною

Початок вересня позначився зміною Кабінету міністрів у Великій Британії. Цей процес було започатковано відставкою Прем'єр-міністра

Б. Джонсона, про яку він оголосив у липні через ряд скандалів навколо його особи. На партійному з'їзді правлячої у Великій Британії Консервативної партії (торі) 5 вересня було оголошено результати виборів нового лідера, який, згідно з діючою виборчою системою Великої Британії, автоматично стає главою британського уряду. Більшість партійців – 57,4 % – віддали свої голоси міністру закордонних справ та соратниці Б. Джонсона Л. Трасс. Л. Трасс 6 вересня офіційно вступила на посаду Прем'єр-міністра Великої Британії після того, як королева Єлизавета II офіційно доручила їй сформувати новий уряд. Вона стала третьою жінкою-прем'єром Сполученого Королівства після М. Тетчер і Т. Мей.

Е. Трасс 47 років. Вона здобула освіту в Оксфордському університеті, де вивчала політику та філософію й була президентом університетської Ліберально-демократичної партії. На цій ниві вона активно виступала за легалізацію марихуани та повалення монархії у Великій Британії.

Після закінчення університету в 1996 р. Л. Трасс змінила ліві політичні погляди на праві та вступила до Консервативної партії, де вже схвально висловлювалася про членів королівської родини, наголошуючи на їхній «необхідності» для країни. Свої юнацькі антимонархічні виступи Л. Трасс пояснює тим, що була «професійним сперечальником» і їй хотілося «підірвати традиції». У недавніх інтерв'ю вона зізналася, що «майже одразу пошкодувала» з приводу сказаних у 1994 р. слів про королівську сім'ю та назвала їх помилкою.

Л. Трасс здобула великий досвід роботи на керівних посадах у британському парламенті, членом якого стала з третьої спроби, після перемоги на виборах у 2010 р. З вересня 2012 р. вона працювала помічником міністра освіти, а в липні 2014 р. Л. Трасс у віці 38 років стала наймолодшою жінкою-міністром за всю історію Великої Британії. Вона очолила Міністерство з питань довкілля, продовольства та сільського господарства.

У липні 2016 р. Л. Трасс обійняла об'єднані посади міністра юстиції та лорд-канцлера, а в червні 2017 р. перейшла на посаду головного секретаря казначейства. У липні 2019 р. Л. Трасс очолила Міністерство зовнішньої торгівлі, а у вересні 2019 р. додатково обійняла посаду міністра у справах жінок та рівності.

Нарешті у вересні 2021 р. вона очолила британське Міністерство закордонних справ. Це стало її шостою керівною посадою в уряді за трьох прем'єр-міністрів, що змінили одне одного – Д. Кемерона, Т. Мей і Б. Джонсона.

У британських політичних колах Л. Трасс часто називають «флюгером», пригадуючи, як вона легко змінювала політичні погляди. Найчастіше їй нагадують розворот її позиції щодо Брекзиту. Як відомо, до референдуму у 2016 р., за проєвропейського Прем'єра Д. Кемерона, вона була проти виходу Великої Британії з ЄС. «Я думаю, що британці розумні люди. Вони, у принципі, розуміють, що економічно Великій Британії було б краще залишитися в реформованому ЄС», – заявляла Л. Трасс за кілька

тижнів до проведення голосування щодо Брекзиту. Однак після референдуму та відставки Д. Кемерона вона заявила, що помилялася, і тепер – за вихід із Євросоюзу. Л. Трасс почала висловлюватися про незалежність дедалі більш схвально й у 2019 р. увійшла до уряду організатора Брекзиту Б. Джонсона – уже з репутацією твердого прихильника британської незалежності від ЄС.

«У ретроспективі я б проголосувала за Брекзит, оскільки він дав нашій країні величезну свободу та гнучкість, яких у нас не було раніше, – заявляла Л. Трасс торік у грудні.

Світові ЗМІ часто говорять про Л. Трасс як про нову «залізну леді», знаходячи в ній багато спільних рис із легендарною М. Тетчер. Сама Л. Трасс намагається про цю схожість ненав'язливо нагадувати. Чотири роки тому вона почала колонку в шотландській газеті «Scotsman» зі згадки про те, як у сім років у своїй першій школі в Шотландії була в ролі М. Тетчер на дебатах. Під час міжнародних поїздок нинішня Прем'єр іноді копіює риторику, манери та стиль одягу М. Тетчер. Так, під час візиту до Естонії в грудні 2021 р. Л. Трасс проїхала на танку з британським прапором неподалік російського кордону, що журналісти визнали наслідуванням поїздки М. Тетчер на танку до ФРН у 1987 р. Відвідавши російську столицю на початку лютого 2022 року, Л. Трасс з'явилася на Червоній площі в хутряній шапці та пальті, повністю скопіювавши гардероб, у якому фотографувалася «залізна леді» в Москві в 1987 р.

На чолі британського МЗС Л. Трасс проявила себе затятою противницею політики Кремля. У листопаді 2021 р. вона звинувачувала Москву у створенні «ганебної штучної» кризи мігрантів на білорусько-польському кордоні, а на початку лютого 2022 р. після зустрічі з нею глава МЗС РФ С. Лавров повідомив, що російсько-британські дипломатичні відносини майже досягли дна.

Після початку повномасштабного російського вторгнення Л. Трасс повністю солідаризувалася з тодішнім Прем'єром Б. Джонсоном, який усіляко підтримував Україну. Вона, як і багато інших європейських політиків, закликала зупинити Путіна. «Якщо ми не зупинимо Путіна в Україні, під загрозою опиняться інші країни: країни Балтії, Польща, Молдова – і це може закінчитися конфліктом з НАТО. Ми цього не хочемо. Тому так важливо зараз іти на жертви», – зазначила Л. Трасс в одному з публічних виступів у квітні. «Епоха взаємодії з Росією закінчилася. Нам потрібні нові підходи до безпеки Європи, засновані на здатності до опору, оборони та стримування», – продовжила Л. Трасс.

Вона заявляла, що підтримає британців, які вирушать до України допомагати місцевим військовим, закликала конфіскувати російські активи й зазначала, що російську економіку треба повернути в «радянську епоху». Л. Трасс також закликала країни НАТО посилити санкції проти РФ і якнайшвидше озброїти Україну, називаючи небезпечною грою спроби «утихомирити» Путіна. «Війна в Україні – це наша війна. Це війна кожного,

оскільки перемога України – це стратегічна мета для нас усіх», – наголошувала Л. Трасс у квітні.

З огляду на ці заяви зрозуміло, що підходи до зовнішньої політики кабінету Л. Трасс мало відрізнятимуться від політики команди Б. Джонсона, у якому вона працювала главою МЗС. Прикметно, що у Великій Британії Л. Трасс називають «Б. Джонсоном 2.0» та очікують від неї продовження колишньої політики – дружньої до України й жорсткої щодо Росії.

У контексті розуміння політичної позиції та особистісних якостей Л. Трасс важливим є той факт, що вона була одним з небагатьох політиків, які підтримували Б. Джонсона під час політичного скандалу через вечірки під час пандемії коронавірусу. Вона продовжувала працювати в Кабінеті міністрів до моменту складання Б. Джонсоном прем'єрських повноважень і лише після цього висунула свою кандидатуру на прем'єрську посаду, ставши сьомим претендентом.

У своїй статті-маніфесті в газеті «Telegraph» Л. Трасс написала, що «боротиметься на виборах як консерватор і правитиме як консерватор. Народ хоче вільно вести справи, жити і процвітати. Люди не хочуть, щоб уряд намагався керувати їхніми життями або витратити їхні гроші більше, ніж потрібно. Я стояла за базові принципи консерватизму всю мою кар'єру» (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62794689>).

Л. Трасс обіцяє знизити податки, а саме скасувати введені чи заплановані саме її суперником, міністром фінансів Р. Сунаком, підвищення податку на охорону здоров'я та корпоративного податку. Крім того, Л. Трасс має наміри провести загальну ревізію державних витрат, а також створити інвестиційні зони зі спрощеними правилами і вимогами до фірм. Водночас вона намагається бути лібералом, наприклад, виступає проти ідеї деяких колег по уряду обкласти додатковим податком та обмежити продаж «нездорових» – з великим вмістом цукру, солі чи жирів – напоїв та їжі. «Уряд не повинен наказувати людям, що їм їсти», – зазначає вона.

На початку виборчої боротьби за посаду глави уряду Великої Британії Л. Трасс не входила до фаворитів, але в підсумку вона обійшла суперників й опинилася у фіналі разом з міністром фінансів Р. Сунаком. Їй вдалося переманити виборців на свій бік завдяки обіцянкам знизити податки попри економічну кризу, що насувається. За результатами голосування серед членів правлячої Консервативної партії вона набрала 81 тис. 326 голосів (57,5 %) і впевнено обійшла Р. Сунака, який отримав 60 тис. 399 голосів.

Експерти зазначають, що Л. Трасс прийняла управління країною у важкі часи, коли ситуація в економіці близька до кризової. Економічні проблеми почалися після виходу Великої Британії з Європейського Союзу й нині проявляються зростанням цін на електрику та тепло, кризою громадської безпеки, масовим невдоволенням системою охорони здоров'я, загрозою протестів. Тож Л. Трасс доведеться справлятися з рекордним зростанням цін, соціальною напруженістю, енергетичною кризою в розпал зими, а також протистояти агресії РФ в Україні.

За словами політичного коментатора Е. Марра, тиск на нового лідера посилюватиметься і Л. Трасс або «підтвердить очікування» експертів та зазнає фіаско як Прем'єр, або стане «одним з найбільших політичних геніїв нашого часу». «Ніхто з британських прем'єр-міністрів протягом усього мого життя не вступав на посаду за такого потворного та моторошного набору взаємопов'язаних кошмарів – галопуючої інфляції, енергетичної кризи, страйків і війни», – наголосив Е. Марр (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2022-09-05/vtoraya-margaret-tetcher-chego-jdat-ukraine-ot-novogo-britanskogo-premera/47888>).

Варто зауважити, що в промові з нагоди обрання Прем'єром Л. Трасс акцентувала увагу на темі податків та єдності Консервативної партії перед загальними виборами, які мають відбутися у 2025 р. Цей акцент обумовлений, вочевидь, тим, що на тлі економічних проблем, що поглиблюються, торі втрачають популярність, програючи в опитуваннях громадської думки лейбористам, а безпосередньо партія потерпає від внутрішніх скандалів.

Експерт-міжнародник А. Загребельська підкреслює, що в Сполученому Королівстві четвертий Прем'єр поспіль відправлений у відставку, що може сигналізувати про кризу довіри до торі як з боку суспільства, так і всередині партії. «Трасс створила завищені очікування, і часу на те, щоб продемонструвати свою готовність їм відповідати, у неї небагато. Бо через два роки торі можуть уперше за багато десятиріч втратити лідерство, якщо вона оступиться. Перші 100 днів будуть визначальними, після завершення них буде сформовано переконання, які потім буде важко змінити. Враховуючи, що на столі не тільки та не стільки репутація і кар'єра Ліз, скільки майбутні парламентські вибори, я припускаю, що партія працюватиме з Трасс як єдиний організм. Якщо слова Джонсона про те, що всі мають стати за Ліз та йти спільним фронтом, стануть пророцтвом, то у Трасс є високі шанси стати дійсно лідером нового покоління», – стверджує А. Загребельська.

Кризові тенденції в британській економіці ускладнюються політичними проблемами. Прихильники незалежності Шотландії, програвши перший референдум про вихід із Сполученого Королівства, планують провести другу спробу вже у 2023 р. Кожен з останніх трьох британських прем'єрів був змушений зважати на «шотландський фактор», і якщо цього разу референдум не вдасться заблокувати через суд, то перед Л. Трасс виникне дилема, як цьому протидіяти, не втрачаючи підтримки всередині Сполученого Королівства та не налаштовуючи шотландські еліти ще сильніше проти Лондона.

Відтак, на думку голови Центру дослідження проблем громадянського суспільства В. Кулика, не можна відкидати ризиків, що політичні та економічні процеси, які відбуваються в Сполученому Королівстві, можуть розпорошувати увагу уряду Л. Трасс. «Уряд Британії займатиметься проблемами власної країни. Україна – один з, умовно кажучи, десятка

пріоритетів кабінету Трасс. Але важливо мати на увазі, що у Британії сформувався міжпартійний консенсус еліт щодо протидії рашизму. Можуть відрізнитися підходи, але суть залишиться незмінною – кремлівська агресивність є викликом для Сполученого Королівства. Реакція Трасс на кремлівські “ескапади” може виявитися ще жорсткішою, ніж у Б. Джонсона», – вважає експерт (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2022-09-05/vtoraya-margaret-tetcher-chego-jdat-ukraine-ot-novogo-britanskogo-premera/47888>).

«Ліз Трасс доведеться грати вдвогу. Розв’язати внутрішні проблеми Британії (у тому числі економічні – інфляція, зростання цін на енергоносії) можна за умови, якщо Л. Трасс візьме на себе місію переконати європейців, що політичну та економічну турбулентність у Європі можна подолати лише за допомогою жорсткої позиції щодо Москви, а не “компромісами” з нею. Нині перед Трасс стоїть приблизно таке ж завдання, як перед У. Черчиллем на початку 40-х років минулого століття», – зазначає політичний аналітик О. Кочетков.

Політичний експерт, глава Агентства моделювання ситуацій В. Бала у свою чергу переконаний, що обрання Л. Трасс новим Прем’єром Великої Британії – позитивна новина для України. «Її призначення главою уряду та лідером партії підтримував Б. Джонсон. Не думаю, що вона захоче залишитися в тіні свого попередника, тому варто очікувати продовження жорсткої лінії щодо Кремля. Навіть якщо Москва знову почне махати ядерним кийком, сумнівно, що це істотно вплине на Л. Трасс. Під час передвиборної кампанії вона говорила, що в разі обрання Прем’єром за необхідності буде готова віддати наказ про застосування ядерної зброї», – зазначив експерт.

«Для України це велика політична перемога. Л. Трасс в уряді Б. Джонсона друга особа й співавтор геостратегічної боротьби з путінською Росією. Фактично Велика Британія, Україна та Польща – три великі європейські країни, які нині на повну потужність протистоять путінському режиму. І прихід Л. Трасс до влади – імпульс для розширення таких можливостей», – вважає член правління Центру комунікаційно-контентної безпеки Г. Любовець (URL: <https://www.armyfm.com.ua/ua/obrannya-liz-trass-prem%E2%80%99yerom-britanii-%E2%80%94-novi-mozhливosti-dlya-ukraini>).

Політолог, керівник Центру аналізу та стратегій І. Чаленко вважає обрання Л. Трасс Прем’єр-міністром найкращим варіантом для України. На його думку, якби главою уряду став Р. Сунак, то ризик стрімкої зміни політики Лондона щодо Києва був би набагато вищим, навіть попри схожу до конкурентки риторику кандидата. Аналітик переконаний, що Велика Британія найближчим часом кардинально не змінить політичний курс уряду Б. Джонсона. За його словами, уся передвиборна кампанія Л. Трасс базувалася на підтримці політики Лондона в період роботи попередника, що й стало запорукою її обрання Прем’єром (URL: <https://ua.news/ua/world/lyz-trass-prodolzhyt-polytyku-svoego-predshestvennyka-borysa-dzhonsona>).

Як підкреслює політичний експерт Є. Савісько, «Л. Трасс – одна з лідерів сучасного молодого покоління європейських політиків. Вона мислить нестандартно, вміє приймати рішення, не боїться брати на себе відповідальність. Пані Трасс – прагматик, вона має дещо інші бачення на сучасні виклики британської та світової політики. Як політик вона більш гнучка. Навіть зуміла стати одним з лідерів консерваторів й одночасно правих лібералів».

У зовнішній політиці Л. Трасс прагнучиме відновити для Великої Британії статус лідера у Європі, зазначає Є. Савісько. Саме тому вона й підтримала ідею союзу з Україною та Польщею. Росія ж для неї – ворог і політико-економічний опонент, котрого потрібно якщо не знищити, то принаймні остаточно знесилити та змусити забути про свої амбіції. З такою союзницею подолати путінську Росію разом буде значно легше, вважає експерт.

«Життя Росії після приходу до влади в Британії Л. Трасс тільки ускладниться. Якщо росіяни “розгойдували” Джонсона, вони самі зробили собі гірше, оскільки тепер позиція Британії щодо Росії буде ще жорсткішою, ніж раніше. Л. Трасс часто порівнюють з М. Тетчер, і це дуже хороша аналогія. Тому що М. Тетчер, Г. Коль і Р. Рейган прийшли до влади на Заході якраз на тлі агресії Радянського Союзу проти Афганістану», – доповнює політолог Т. Загородній.

Іншими словами, тоді до влади прийшли більш радикальні люди, які зрештою допомогли поховати Радянський Союз. Нині може статися щось подібне. Крім того, позиція Великої Британії істотно впливає на Вашингтон, адже в них особливі відносини. «Завдяки цьому Британія дотискає американців в ті моменти, коли вони починають коливатися», – наголосив політолог.

У зовнішній політиці Л. Трасс може виявитися більш яструбом, ніж Б. Джонсон, щодо питань Путіна та Росії, вважає журналіст, нардеп восьмого скликання С. Висоцький. Саме вона була одним з перших західних політиків, яка заявила про те, що мета Заходу у війні в Україні є не просто стримування Путіна, а допомога Україні до повної перемоги над путінським режимом.

«Л. Трасс є послідовним критиком і ворогом світового тоталітаризму. Вона, коли обіймала різні посади в урядах Британії, послідовно боролася з китайським впливом, постійно критикувала Пекін за експансіоністські ідеї та за прагнення окупації Тайваню. Вона завжди була дуже різкою та непохитною щодо диктатур Близького Сходу. Саме вона, яка має корпоративний досвід та досвід лорда Казначейства й міністра фінансів Великої Британії, фактично на початку війни була архітектором підходів до російських брудних грошей і російського олігархату у Великій Британії. Завдяки в тому числі позиції Л. Трасс було сконфігуровано ситуацію, за якої брудні російські гроші почали конфісковувати й дуже посилювати контроль за російськими грошима, які присутні в британській економіці», – зазначає

С. Висоцький (URL: <https://ua.news/ua/all-news/trass-mozhet-okazatsya-bolshym-yastrebovchem-dzhonson>).

Щодо допомоги Україні експерти переконані, що вона збережеться й навіть посилиться. «Очікування від нового прем'єрства Британії доволі високі. Україні потрібні літаки, ППО, бронетехніка. Переконаний, що Л. Трасс не лише продовжить лінію Б. Джонсона, а й значно розширить номенклатуру поставок, а також переконуватиме союзників по НАТО робити те саме. США, для яких Велика Британія є традиційним і найбільш надійним союзником, будуть змушені пришвидшуватися в питанні поставок військової техніки Україні, беручи приклад з Лондона», – вважає дипломат В. Трюхан.

«Трасс знайома з обстановкою в Україні, оскільки є вихідцем з нинішнього Кабінету міністрів, їй нічого не потрібно пояснювати, вводити в курс справи. У британському Кабінеті міністрів було тільки дві такі людини – Л. Трасс і міністр оборони Б. Уоллес. Можна очікувати, що допомога Україні з боку Великої Британії при Л. Трасс відчутно збільшиться», – доповнює Т. Загородній. Ця теза виглядає ще більш переконливою з огляду на перші призначення в уряді Л. Трасс. Зокрема, посаду міністра оборони зберіг за собою Б. Уоллес, а міністром закордонних справ став колишній міністр освіти Д. Клеверлі, який раніше працював у МЗС під керівництвом Л. Трасс (URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/volles-zalishaetsya-liz-trass-zrobila-pershi-priznachennya-u-svoemu-uryadi.htm>).

Т. Загородній також наголошує, що Велика Британія активно підтримує та допомагає перенавчати українську армію. Фактично вона є провідним центром з перебудови ЗСУ на армію нового формату. На думку експерта, цей процес, скоріше, триватиме й після нашої перемоги. «Британія буде архітектором нової української армії, яку буде побудовано за зразком НАТО», – переконує Т. Загородній.

Л. Трасс обіцяє, що за її прем'єрства Велика Британія обов'язково зробить свій внесок і у підвищення обороноздатності Європи: один з пунктів програми нової очільниці британського уряду – збільшення військових асигнувань з нинішніх 2,1 до 3 % ВВП. Щоправда, лише до 2030 р. На сьогодні Велика Британія витрачає на військові потреби в перерахунку на долари близько 60 млрд, і це більше, ніж будь-яка інша країна НАТО, крім, звичайно, США.

Переконливим сигналом про незмінну позицію щодо підтримки України став той факт, що одразу після свого призначення 6 вересня Л. Трасс зателефонувала до Президента України В. Зеленського та президента США Д. Байдена, щоб наголосити на співпраці у вирішенні «спільних завдань, особливо крайніх економічних проблем, спричинених війною Путіна» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/6734511.html>).

Британський уряд наголосив, що дзвінок Л. Трасс до В. Зеленського був першим з її офіційних розмов зі світовими лідерами. «Вона повторно наголосила українському керівникові, що він має її повну підтримку, а Україна може покладатися на довготермінову допомогу Великої Британії», –

ідеться в офіційному повідомленні з Лондона, де, зокрема, вказано, що Л. Трасс «із задоволенням прийняла запрошення незабаром відвідати Президента Зеленського в Україні».

У британському викладі змісту розмови Л. Трасс з Д. Байденом ідеться про те, що «лідери підкреслили свої зобов'язання зміцнювати свободу у світі, долати ризики, створювані автократіями, і домогтися, щоб Путін зазнав поразки в Україні».

Білий дім повідомив, що, крім «підтримки України у її захисті від російської агресії», Л. Трасс і Д. Байден говорили про «виклики, створювані Китаєм, про недопущення, щоб Іран будь-коли здобув атомну зброю та забезпечення сталих і доступних джерел енергії».

За словами Президента України В. Зеленського, під час розмови з очільницею британського уряду він «висловив подяку народу Британії за лідерську оборонну та економічну підтримку України. Важливо, що Британія готова до її подальшого посилення» (URL: <https://podrobnosti.ua/2456482-zelenskiy-vpershe-pogovoriv-z-novim-premrom-britan-podrobits.html>).

В. Зеленський запросив Л. Трасс в Україну та обговорив з нею безпекові гарантії. Також лідери країн обговорили участь Великої Британії у відбудові України. «Скоординували подальший тиск на РФ. Мета – зупинити агресію й притягнути винних до відповідальності. Важливо визнати Росію державою-терористом. Продовжуватимемо активну взаємодію в усіх форматах», – підсумував Президент України.

Міністр закордонних справ України Д. Кулеба висловив переконання, що обрання Л. Трасс на посаду голови Консервативної партії Великої Британії з подальшим призначенням її Прем'єр-міністром країни означає, що жорстка політика Великої Британії щодо РФ буде продовжена. «Це означає продовження політики Б. Джонсона, оскільки пані Трасс як міністр закордонних справ Великої Британії була вірним союзником Джонсона і в українському питанні займала максимально жорстку проукраїнську та проєвропейську позицію. Тому її обрання означає продовження жорсткої політики та максимально всеосяжної підтримки нашої держави в протистоянні російській агресії», – зазначив Д. Кулеба в ефірі національного телемарафону, відповідаючи на питання ведучого про те, що означає призначення Л. Трасс на посаду глави британського уряду.

При цьому глава української дипломатії зазначив, що Л. Трасс «дуже приємна людина у спілкуванні, але при цьому вона справжній лідер». «Вона справді жорстка під час ухвалення рішень і в їхній імплементації. У цьому плані вона є взірцем високої організації та ефективності. Варто їй прийняти якесь рішення, навіть якщо воно надзвичайно жорстке, вона забезпечить його виконання», – наголосив Д. Кулеба.

Водночас російські ЗМІ з посиланням на речника президента РФ Д. Пєскова пишуть, що після призначення Л. Трасс Прем'єр-міністром Великої Британії відносини між Лондоном і Москвою можуть погіршитися. «Нічого хорошого про нас вона не говорила. Більше того, можна сказати з

жалем, що її заяви були агресивними на нашу адресу, недружніми й неконструктивними. Виходячи із цього, можна припустити, що особливо нічого не зміниться в найближчій перспективі», – заявив Д. Песков (URL: <https://news.bigmir.net/ua/world/6860288-u-putina-otreagirovali-na-novogo-premera-britanii>).

Коли один із журналістів прямо поцікавився в Д. Пескова, чи можливе погіршення російсько-британських відносин, той відповів, що «цього не можна виключати з огляду на непередбачуваність» «ірраціональних» кроків Лондона. «Потрібно бути готовими до будь-якого розвитку подій», – вважає пресекретар російського президента.

Отже, експерти фактично одностайні в позитивних оцінках прем'єрства Л. Трасс як для Великої Британії, так і для України. На загальне переконання, з точки зору підтримки України з приходом Кабінету міністрів Л. Трасс нічого не зміниться. Триватиме постачання озброєння, не припиниться гуманітарна та економічна підтримка. Тож можна сказати, що прем'єрство Л. Трасс буде продовженням лінії Б. Джонсона і Великої Британії щодо України та Росії.

О. Аулін ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Туреччина: між самітом у Сочі та «Кримською платформою»

В умовах російської агресії для офіційного Києва великого значення набуває питання укріплення та розвитку союзницьких відносин не тільки з глобальними гравцями на кшталт Сполучених Штатів Америки і Європейського Союзу, а й з країнами-регіональними лідерами, яскравим представником яких є Турецька Республіка з її двоїстим ставленням до обох учасників військового конфлікту.

Така позиція Анкари викликана декількома чинниками. Насамперед ідеться про енергетичну залежність від РФ. Сьогодні Туреччина є одним з головних споживачів російської нафти та природного газу. У перспективі Туреччина бачить себе потужним газовим хабом зі збереження й транспортування російського та, можливо в майбутньому, азербайджанського, туркменського й казахстанського газу до країн ЄС. Також «Росатом» реалізує масштабний проєкт з будівництва атомної електростанції в Аккую, вартість якого сягає 25 млрд дол. Щорічно 6 млн росіян роблять потужний внесок у туристичну галузь турецької економіки. Експорт у РФ продукції сільського господарства також становить важливу статтю наповнення бюджету Туреччини. Поряд із цим заслуговує на увагу той факт, що Анкара є суперником Кремля на Великому Близькому Сході. Якщо в Сирії обидві сторони змогли досягнути відносного взаєморозуміння, то в Лівії опинилися по різні боки барикад. Спостерігаються істотні розбіжності й щодо вирішення курдського питання. У той час як Туреччина

говорить про зв'язки майже всіх політичних об'єднань сирійських курдів з визнаною Анкарою терористичною Курдською робітничою партією, Москва традиційно вже багато десятиліть постачає курдським загонам зброю та надає політичну підтримку (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/world/oruzheynye-igry-chya-kurdszkaya-stavka-sygraet-18092017220000>).

Якщо торкатися специфіки українсько-турецьких відносин, не треба оминати увагою той факт, що Київ та Анкару пов'язує багаторічне стратегічне партнерство. З турецького боку завжди лунають недвозначні заяви про підтримку українського суверенітету й територіальної цілісності, а також робляться демарші щодо захисту прав кримських татар на тимчасово окупованій території українського півострова. З початку бойових дій Турецька Республіка заявила про закриття Чорноморських проток для російських військових кораблів. Зроблені в Туреччині ударні безпілотні літальні апарати «Байрактар» зробили й продовжують робити потужний внесок в українську перемогу. Враховуючи, що середній з братів Байрактарів Сельчук одружений з дочкою Президента Р. Ердогана Сюмейє, відмова сімейної компанії «Ваукар Макіна» від співробітництва з РФ надає додаткового політичного забарвлення цій історії (URL: <https://glavcom.ua/world/observe/10-cikaviv-faktiv-pro-selchuka-bayraktara-856562.html>). Не можна забувати й про іншу військову та гуманітарну допомогу, яка надавалася Анкарою з перших днів російської агресії. Наприклад, постачання 50 сучасних бронемашин «Кіпрі». Усе це робилося з відома турецького лідера Р. Ердогана, який, починаючи з 24 лютого, на різних міжнародних форумах і самітах підтримував Україну. Посередницькі зусилля Р. Ердогана варті окремого розгляду, тому зазначимо лише успішну реалізацію «зернового проєкту», завдяки чому Київ отримав можливість істотно поповнити державний бюджет. Водночас Анкара навідріз відмовляється взяти участь у міжнародних санкціях проти РФ.

Останнім часом відбулося ще декілька важливих політичних подій, аналіз яких, можливо, допоможе подивитися на позицію Туреччини під дещо іншим кутом зору. Зокрема, ідеться про російсько-турецький саміт у Сочі та участь Р. Ердогана в «Кримській платформі», а також кілька епізодів дещо іншого рівня.

Сочинська зустріч президентів РФ і Туреччини відбулася 6 серпня, тобто через два тижні після саміту 19 липня в Ірані, де обидва спілкувалися з іранським лідером. Формальною причиною тоді було відновлення «астанінського формату» для врегулювання політичної ситуації в Сирії. Це було вкрай важливо для Р. Ердогана, який завершував приготування до чергового вторгнення в сусідню країну задля створення «зони безпеки» на прикордонній території, що перебувала частково під контролем курдів. На думку турецького політолога І. Узгеля, тоді Р. Ердоган не зміг отримати від Путіна дозвіл на турецьке вторгнення в північну Сирію (домовленість із Москвою є необхідною умовою для проведення воєнної операції через те, що

Росія контролює сирійський повітряний простір) (URL: <https://vesti.ua/uk/mir-uk/vstrecha-erdogana-i-putina-chto-obsuzhdali-i-svyazan-li-sammit-s-ukrainoj>). Тому фраза з вітальної промови Президента Р. Ердогана на зустрічі з Путіним «Погляди всього світу прикуті до Сочі. Те, про що ми домовимося сьогодні, і ті відповіді, які знайдемо за результатами переговорів, скерує подальші кроки всіх інших» досить вірно описує загальну атмосферу саміту. Іншими словами, «Сочі-2022» планувався як майданчик для пошуку взаємовигідного формату взаємодії між Анкарою та Москвою з урахуванням нових обставин: війни в Україні, західної ізоляції РФ, розриву звичних ланцюжків поставок, перерозподілу енергетичного ринку, загострення міжнародного суперництва, зокрема в Сирії (URL: <https://zn.ua/ukr/international/zustrich-putina-ta-erdohana-chi-je-nebezpeka-dlja-ukrajini.html>). Судячи із заяв сторін, а також подальшого розвитку подій на Близькому Сході, Анкара погодилася і в подальшому розширювати партнерство з РФ, зокрема щоб стати для Москви посередником для обходу західних санкцій. Зі свого боку, Кремль пообіцяв Туреччині не втручатися в проведення військової операції на півночі Сирії, а також добудувати АЕС «Аккую» до 2023 р. У цьому разі Р. Ердоган міг би отримати додаткові електоральні ресурси перед виборами Президента й парламенту, проведення яких збігається зі століттям заснування Турецької Республіки. Крім того, Москва продемонструвала готовність миритися з ключовою посередницькою роллю Туреччини щодо ситуації в Україні на тлі спроб звести до мінімуму західний тиск. Виходячи із цього, І. Куса, експерт Українського інституту майбутнього, дійшов висновку, що сочинський саміт Ердогана – Путіна можна розглядати як перший крок до потенційного створення нового ситуативного партнерства двох країн, спрямованого на мінімізацію західного тиску на РФ і посилення регіональної ролі Туреччини на тлі зростанням напруження між Анкарою та країнами Заходу (URL: <https://glavcom.ua/columns/kusa/rosijsko-turetski-perehovori-u-sochi-pro-shcho-tse-bulo-866324.html>).

Після цього відбувся ще один саміт – на цей раз у Львові. Р. Ердоган завітав до міста Лева в компанії Генерального секретаря ООН А. Гутерреша, щоб зустрітися з Президентом України В. Зеленським та обговорити декілька важливих тем. Топовим стало питання щодо можливих напрямів розвитку угоди про «зернові коридори». Крім того, у зоні уваги опинилася проблема незаконної та примусової депортації українців з окупованих РФ територій, звільнення з російського полону українських військовослужбовців і медиків, російський ядерний тероризм у контексті захоплення Запорізької АЕС, а також оборонна взаємодія між Україною й Туреччиною. Не минули стороною й питання щодо перспектив можливих українсько-російських мирних переговорів. У цьому контексті доречно додати слова українського дипломата П. Трюхана, присвячені позиції Президента В. Зеленського: «Фактично, глава держави підняв планку у великій геополітичній грі, у якій Україна вже давно перестала бути об'єктом, адже наші ЗСУ вибороли на

полях битв для Української держави право на суб'єктність. Тому Україна стає дієвим суб'єктом, право якого на власну позицію вже ніхто не насмілюється заперечувати, принаймні публічно» (URL: https://lb.ua/society/2022/08/18/526685_uchasniki_lvivskogo_samitu.html).

Проте безсумнівно головною подією серпня й не тільки став другий саміт «Кримської платформи», який через повномасштабне вторгнення РФ в Україну відбувся в онлайн-форматі. У заході взяло участь понад 60 лідерів країн та голів міжнародних організацій, серед яких канцлер Німеччини О. Шольц, Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо, Прем'єр-міністр Японії Ф. Кісіда, Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг, генсекретар Ради Європи М. Пейчинович-Бурич. Саміт-2022 був зосереджений на обговоренні таких основних тем:

- роль тимчасової окупації Криму в розгортанні повномасштабної агресії проти України;
- спільні зусилля, спрямовані на відновлення безпеки та стабільності в регіоні Чорного та Азовського морів;
- подальші кроки у відповідь на порушення Росією прав людини й міжнародного гуманітарного права в Криму, зокрема щодо етнічних українців і кримських татар;
- посилення політики невизнання будь-якої зміни міжнародно-правового статусу Криму;
- ефективність санкцій, їх посилення та запобігання обходу.

Під час заходу його учасники виступили із заявами на підтримку України. Так, держсекретар США Е. Блінкен зазначив: «Ми повинні продовжувати наполягати на тому, що Крим – це Україна, як Донецьк та Луганськ – це Україна, так само як будь-яка інша частина України – це Україна. Це була наша позиція 2014 р., це наша позиція 2022 р. Ми маємо далі підвищувати міжнародний тиск і ціну для президента Путіна та його прихильників, доки права українського народу та його суверенної країни не будуть належним чином поважатися».

Президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн наголосила: «Це грубе порушення територіальної цілісності України та міжнародного права засвідчило початок намагання Росії позбавити Україну її свободи. Ми ніколи не визнаємо незаконної анексії Криму, яка була реакцією на Революцію Гідності в Україні, де хоробрі українці вимагали свободу, правосуддя і право обирати своє майбутнє. Майбутнє, пов'язане з Європою».

Президент Естонії А. Каріс закликав судити всіх, хто має стосунок до злочинів у війні РФ проти України. «Нам треба забезпечити правосуддя для того, щоб усі, хто має відношення до злочинів в Україні, відповіли. Ми маємо створити окремий міжнародний суд для цього. Необхідно відновити повагу до міжнародного права», – заявив естонський лідер.

Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг зазначив, що докладає зусиль для розширення військової підтримки України: «Ми надаємо фінансову, гуманітарну допомогу. Я зв'язуюся з лідерами різних країн, щоб

пришвидшувати та збільшувати кількість військової допомоги Україні та боєприпасів».

Президент Європейської ради Ш. Мішель підкреслив, що Росія милітаризувала Крим та перетворила його на транзитний пункт для депортації українців.

Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо говорив про запровадження Канадою додаткових санкцій проти РФ.

Прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон зазначив, що союзники й надалі надаватимуть Україні всю необхідну підтримку, аж поки Росія не зупинить свою війну та не забере свої війська з усієї території України, включно з Кримом.

Канцлер ФРН О. Шольц під час свого виступу заявив, що Німеччина продовжить надавати Україні зброю та фінансову допомогу: «Ми маємо безпрецедентні санкції, ми впроваджуємо їх разом з нашими партнерами, ми підтримуємо Україну фінансово. Ми й далі надаємо зброю, новий пакет, що включає також деякі системи протиповітряної оборони, MLRS і броньовану техніку. Ми далі допомагатимемо у відбудові України, наш ринок праці відкритий для всіх, хто змушений тікати від російського терору» (URL: <https://zaborona.com/drugyj-samit-krymskoyi-platfomy-onlajn>).

Виступаючи на саміті, президент Р. Ердоган наголосив, що Туреччина підтримує українську владу й кримських татар, які нині борються за мирне життя на своїй батьківщині. «Від самого початку Туреччина відкрито заявляла, що анексія Криму є неконституційною та незаконною і не визнає її. Це принципова позиція як із правових, так і з моральних міркувань. Міжнародне право, по суті, визначає, що Крим має повернутися до складу України, невід'ємною частиною якої він є», – підкреслив турецький лідер. На його думку, збереження територіальної цілісності, суверенітету України – це безсумнівно «вкрай важливо не лише для регіональної, а й для глобальної безпеки та стабільності». «Для Туреччини пріоритетом також є забезпечення безпеки і добробуту споріднених з нами кримських татар, які є одним з корінних народів Криму. Наші кримські татари пильно спостерігають за останніми подіями на Кримському півострові», – додав Президент Р. Ердоган (URL: https://lb.ua/world/2022/08/23/527163_erdogan_samiti_krimskoi.html).

До розгляду цих важливих подій треба додати ще декілька штрихів. Наприклад, про ситуацію навколо можливого провозу через Чорноморські протоки ракет для російських систем ППО, які останнім часом використовуються для обстрілів наземних цілей на території України. Усупереч заявам Анкари про закриття проливів для військових кораблів РФ 24–25 серпня, через Босфор і Дарданелли із Сирії до Новоросійська зафрахтованим російським Міністерством оборони судном «Sparta II», вірогідно, було доставлено ракетні системи С-300 ПМУ-2. Враховуючи те, що власником судна «Sparta II» є ТОВ «Оборонлогістика», яке контролюється Міноборони РФ і часто використовується для перевезення військових вантажів, МЗС України розглянуло судно як російський

військовий корабель. Про це було повідомлено в ноті, переданій послу Туреччини в Україні Я. Гюльдере (URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2022/08/29/7365269>).

У розмові з російським президентом 3 вересня Р. Ердоган запропонував своє посередництво в розв'язанні проблеми Запорізької АЕС. Депутат від правлячої Партії справедливості та розвитку Туреччини М. Байбатур 5 вересня на зустрічі з делегацією членів «Єдиної Росії» заявив, що деякі країни Заходу нібито хочуть «поквитатися з Росією за Україну». Західні ж санкції проти Росії та війна в Україні є найбільшими перешкодами на шляху досягнення повного потенціалу розвитку турецько-російських відносин. На пресконференції в Белграді 7 серпня Президент Р. Ердоган заявив, що Захід дотримується «політики, заснованої на провокаціях» проти Росії, але Москву не треба недооцінювати (URL: <https://www.aa.com.tr/en/politics/turkish-president-faults-west-provocation-based-policy-towards-russia/2679206>). Того ж дня під час візиту на Чернігівщину посол Я. Гюльдере зазначив, що «Туреччина масштабно приєднується до відновлення Харківщини, проте готова братися й за окремі проекти відновлення інфраструктури в Чернігівській області» (URL: <https://sud.ua/ru/news/ukraine/248718-turechchina-gotova-vzyatisya-za-okremi-proyekti-z-vidnovlennya-infrastrukturi-na-chernigivschini-ova>).

На перший погляд, такі різноспрямовані кроки турецького політикуму викликають певний подив. Проте, якщо взяти до уваги, що основою ідеології команди Р. Ердогана є неоосманізм, одним з основних принципів якого є багатовекторність зовнішньої політики, коли відносини Анкари з іншими світовими акторами повинні доповнювати один одного, а не конкурувати, усе стає на свої місця. Саме завдяки такому політичному прагматизму Анкара не бачить жодних проблем розвивати одночасно відносини з Україною та РФ.

Разом із цим треба звернути увагу на попередження з боку Заходу Туреччині щодо спроб допомагати РФ обходити міжнародні санкції. На цьому тлі антизахідні і водночас проросійські заяви Р. Ердогана під час «балканського турне» у вересні 2022 р. можуть розглядатися як передвісники чергової кризи у відносинах зі США та їхніми союзниками. Загострення ситуації можна очікувати в першій половині 2023 р. напередодні президентських виборів у Туреччині, коли Р. Ердоган намагатиметься демонструвати власний авторитет на міжнародній арені, щоб отримати додаткові голоси електорату.

Виходячи із цього, офіційний Київ може опинитися перед непростим вибором, коли, з одного боку, на вагах будуть відносини з Вашингтоном і Брюсселем, з іншого – з Анкарою, яка може погрожувати остаточно стати на бік РФ у російсько-українській війні у відповідь на політико-економічний тиск Заходу.

Зовнішня торгівля України за умов повномасштабного російського воєнного вторгнення: стан і проблеми розвитку (на початок осені 2022 р.)

Повномасштабне російське воєнне вторгнення радикально змінило умови, перебіг і результати української зовнішньої торгівлі у 2022 р. Водночас результати вітчизняної зовнішньої торгівлі потужно впливають на стан української економіки загалом, отже, є надзвичайно важливою складовою зміцнення обороноздатності нашої держави. Вплив повномасштабної російської військової агресії на зовнішню торгівлю України відбувається за кількома напрямками.

Насамперед початок повномасштабної російської воєнної агресії різко змінив структуру попиту населення, підприємств і держави на товари й послуги в Україні. Це стало потужним економіко-психологічним чинником відповідних змін у вітчизняній зовнішній торгівлі, особливо в імпорті товарів.

По-друге, окупація частини території нашої держави фактично виключила розташовані тут підприємства з процесу української зовнішньої торгівлі загалом.

По-третє, пошкодження та руйнація вітчизняних підприємств через ракетно-бомбові удари та артилерійські обстріли, повна чи часткова евакуація працівників багатьох підприємств на підконтрольних українській владі територіях нашої держави, частковий або повний від'їзд персоналу значної кількості українських підприємств під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення призвели до скорочення обсягів українського експорту товарів і послуг, а також їх імпорту, хоча, мабуть, меншою мірою.

По-четверте, ракетно-бомбові й артилерійські удари по об'єктах вітчизняної транспортної та складської інфраструктури й окупація та блокада українських портів з боку російських військ створили серйозні проблеми з логістикою товарів в експортно-імпортних операціях України.

По-п'яте, повномасштабна російська воєнна агресія проти України та запроваджені у зв'язку із цим міжнародні санкції проти Росії справили потужний вплив на кон'юнктуру міжнародної торгівлі. Це, у свою чергу, істотно ускладнило умови української зовнішньої торгівлі.

Насамкінець український негативний вплив повномасштабної російської військової агресії на українську зовнішню торгівлю за означеними вище напрямками призвів до дуже сильного погіршення фінансово-економічних

умов здійснення зовнішньоторговельних операцій суб'єктами підприємництва-резидентами України, зокрема до значної девальвації гривні.

Також необхідно наголосити, що запровадження воєнного стану в Україні через повномасштабне російське воєнне вторгнення призвело до зменшення обсягів поточної статистичної звітності з питань зовнішньоторговельної діяльності в Україні. Це, у свою чергу, ускладнює процес аналізу цієї діяльності та певною мірою може негативно позначитися на якості відповідних аналітичних матеріалів. Зокрема, це може позначитися на обґрунтованості деяких висновків, зробити їх менш детермінованими та посилити їх імовірнісний характер. Утім об'єктивне погіршення умов аналітичної роботи через повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну аж ніяк не заперечує необхідності проведення такої роботи. Навпаки, за нинішніх обставин потреба у відповідних аналітичних матеріалах значно зростає через швидку зміну умов економічної діяльності в Україні.

На початку аналізу вітчизняної зовнішньої торгівлі за умов повномасштабного російського воєнного вторгнення зазначимо, що, згідно з даними Державної служби статистики (Держстату) України, «у I півріччі 2022 р. експорт товарів становив 22 731,7 млн дол. США, або 76,0 % порівняно з I півріччям 2021 р., імпорт – 25 199,5 млн дол., або 80,9 %. Негативне сальдо склало 2467,8 млн дол. (у I півріччі 2021 р. також негативне – 1226,7 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,90 (у I півріччі 2021 р. – 0,96). Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами із 221 країни світу».

Дані державної статистики свідчать, що найбільше скоротилися обсяги зовнішньої торгівлі в регіонах, де велися найактивніші бойові дії та/або найбільша частина яких була окупована. Зокрема, у Донецькій області сукупна вартість експорту товарів у I півріччі 2022 р. становила лише 6,8 %, а сукупна вартість імпорту товарів – 13,7 % порівняно з I півріччям 2021 р. У цей же період порівняно з I півріччям 2021 р. у Луганській області обсяги експорту становили 30,4 %, а обсяги імпорту – 15,9 %, у Херсонській області: обсяги експорту – 47,7 %, обсяги імпорту – 32,9 %; у Харківській області: обсяги експорту – 52,4 %, обсяги імпорту – 47,3 %; у Чернігівській області: обсяги експорту – 53,8 %, обсяги імпорту – 56,1 % відповідно.

Однак треба підкреслити, що статистичні дані за I півріччя 2022 р. не повною мірою відображають реальний стан, у якому опинилася українська зовнішня торгівля внаслідок повномасштабного російського воєнного вторгнення. Адже протягом січня й переважної частини лютого поточного року зовнішньоторговельні операції резидентів України здійснювалися загалом за таких же умов, як і раніше. Тобто більш адекватним було б порівняння статистичних даних за березень – червень 2022 р. з даними за аналогічний період 2021 р.

Подібний розрахунок, проведений для порівняння показників вітчизняної зовнішньої торгівлі в цілому по Україні, дав такі результати. У

березні – червні 2022 р. експорт товарів з України становив 52,6 % порівняно з березнем – червнем 2021 р., а імпорт товарів в Україну – 56,9 %. При цьому надзвичайно стрімке скорочення обсягів експорту й імпорту товарів в українській зовнішній торгівлі відбулося в березні, тобто на самому початку повномасштабного російського воєнного вторгнення. У подальшому темпи скорочення експорту та особливо імпорту товарів істотно зменшилися. При цьому сукупна вартість імпорту товарів в Україну в червні 2022 р. порівняно з травнем 2022 р. зросла на 26,7 %. У липні 2022 р. сукупна вартість імпорту товарів в Україну, за даними Державної митної служби України, була практично на рівні червня. Дещо детальніше ми зупинимося на цьому феномені далі.

І хоча негативний тренд розвитку української зовнішньої торгівлі загалом зберігається, але наслідки первинного шоку від початку повномасштабного російського воєнного вторгнення поступово вщухають. Це знаходить своє відображення в поступовому зменшенні впливу статистичних показників вітчизняної зовнішньої торгівлі за січень – лютий 2022 р. на середні показники цієї ж торгівлі за відносно довші періоди цього ж року (пів року, дев'ять місяців, рік). Тобто поступове зменшення величини цієї статистичної похибки дає загалом достатню основу для цілком обґрунтованих висновків щодо поточного розвитку української зовнішньої торгівлі.

З іншого боку, у нинішній надзвичайній ситуації в Україні актуальність деякої інформації втрачається швидше, ніж за звичайних обставин. Тому, враховуючи зазначене вище щодо специфіки держаної статистичної звітності за нинішніх умов, офіційні статистичні показники розвитку української зовнішньої торгівлі за I півріччя 2022 р. можна вважати цілком репрезентативними для цілей цієї аналітичної роботи. Тим більше що зазначені статистичні показники доповнюватимуться різноманітною інформацією з інших джерел.

Стосовно ж безпосередньо розвитку української зовнішньої торгівлі за умов повномасштабної російської військової агресії зазначимо, що згадані вище зміни в сукупних вартостях експорту українських товарів та імпорту товарів в Україну обумовлені як змінами у фізичних обсягах поставок товарів, так і змінами цін на відповідні товари. Причому якщо фізичні обсяги експорту та імпорту товарів у вітчизняній зовнішній торгівлі скорочувалися, то ціни експорту й імпорту зростали. Так, у червні 2022 р. індекс фізичного обсягу експорту всіх товарів з України становив 53,7 % по відношенню до червня 2021 р., а індекс фізичного обсягу імпорту всіх товарів в Україну за цей же період становив 54,5 %.

Водночас індекс цін усього експорту товарів з України становив 111,5 %. Тобто зростання цін експорту українських товарів не компенсувало скорочення фізичного обсягу їх експорту. З іншого боку, аналіз даних державної статистики свідчить, що, по суті, зростання обсягів імпорту товарів в Україну у червні цього року відбувалося за рахунок цінових, а не

фізичних (натуральних) показників. Адже якщо, як зазначено вище, фізичний обсяг імпорту всіх товарів в Україну в цей період скоротився приблизно в 1,9 раза, то ціна імпортованих товарів зросла на 55,7 %. Тому ці імпортовані товари надходили в ланцюжки відтворення вітчизняної економіки за вищими цінами, ніж їх попередні аналоги. Це, у свою чергу, розкручувало найгіршу форму інфляції – інфляцію витрат в Україні. Щоправда, із зростанням цін імпортованих товарів зростали й податкові надходження до державного бюджету від їх реалізації (акцизний податок, податок на додану вартість і ввізне мито). Зокрема, за даними Державної казначейської служби України, у І півріччі цього року сума згаданих податків від реалізації ввезених на територію України імпортованих товарів становила 124,8 млрд грн. За січень – липень 2022 р. їх сума сягнула 150,3 млрд грн, тобто лише за липень зросла на 20,4 %. Загалом оподаткування імпортованих в Україну товарів забезпечує нині 30 % від усіх податкових надходжень до державного бюджету України.

За таких обставин вельми актуальною проблемою, що постала перед органами державного управління за умов повномасштабної російської воєнної агресії, є забезпечення балансу між надходженнями до державного бюджету від оподаткування товарів імпортованих в Україну, обмеженням інфляції та фінансовим забезпеченням розв'язання соціальних проблем в Україні.

Треба наголосити, що наслідком повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну на тлі радикального скорочення обсягів вітчизняної зовнішньої торгівлі стали також істотні зрушення у її товарній структурі. Так, згідно з попередніми даними Національного банку України, за результатами І половини 2022 р., порівняно з аналогічним періодом 2021 р., у сукупному експорті українських товарів зросла частка продовольчих товарів і сировини для їх виробництва до 48,5 % (проти 39,4 %), деревини та виробів з неї до 5,5 % (проти 4,2 %). Водночас зменшилася частка мінеральних продуктів (насамперед залізної руди) до 12,8 % (проти 16,0 %); продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – до 4,3 % (проти 4,7 %); чорних і кольорових металів та виробів з них – до 18,8 % (проти 25,2 %), машин й устаткування – до 5,9 % (проти 6,5 %).

При цьому треба наголосити, що зазначені структурні зміни в експорті українських товарів відбулися за скорочення обсягів експорту товарів у всіх згаданих товарних групах. Загалом під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення стала деіндустріалізація експорту українських товарів, яка проявилася в скороченні частки товарів з відносно вищою доданою вартістю у сукупних обсягах експорту українських товарів, і посилення сировинного характеру українського експорту.

Україна традиційно є потужним експортером продовольчих товарів та сировини для їх виробництва на світовому ринку. Повномасштабне ж російське воєнне вторгнення в нашу державу вкрай негативно позначилося на цьому сегменті вітчизняної експортної діяльності. Зокрема, з початком

повномасштабної російської воєнної агресії через окупацію та блокаду вітчизняних портів припинився експорт морським шляхом з України продовольчих товарів і сировини для їх виробництва, насамперед зерна та насіння соняшнику.

Згодом, під тиском міжнародної спільноти, Росія 22 липня пішла на підписання угоди за участі України, Росії, ООН та Туреччини про створення «зернового коридору» для експорту з українських портів зерна. Увечері 26 серпня Президент України В. Зеленський у традиційному зверненні до українців повідомив, що за майже місяць роботи експортної зернової ініціативи з трьох українських морських портів – Чорноморська, Одеси та «Південного» – «експортували перший із 24 лютого мільйон тонн агропродукції».

За словами міністра інфраструктури О. Кубракова, Україна розраховує у вересні експортувати «зерновим коридором» 3 млн т аграрної продукції тільки з портів «Великої Одеси». Він додав, що в Міністерстві інфраструктури хочуть поширити «зернову угоду» на порт Миколаєва. Це обумовлено тим, що раніше близько 40 % української аграрної продукції йшло на експорт саме з Миколаївського порту, оскільки там багато зернових терміналів вітчизняних і міжнародних компаній. При цьому О. Кубраков зазначив, що загалом пропускна здатність цих трьох портів «Великої Одеси» близько 5 млн т. Він також розповів, що до повномасштабної російської агресії Україна екпортувала 5–7 млн т аграрної продукції на місяць, включно з портом Миколаєва та портами на Азовському морі, які на сьогодні окуповано.

Водночас у ЗМІ зазначається, що наразі на експорт зерна та іншої української аграрної продукції також працюють порти на Дунаї, залізниця та вантажні перевезення продукції до найближчих портів у країнах Європейського Союзу. Зокрема, міністр аграрної політики та продовольства України М. Сольський зазначив, що з урахуванням морського шляху за серпень Україна екпортувала майже 4,6 млн т зерна, з яких близько 3 млн – це не Чорне море, а автотранспорт, залізниця й Дунай. При цьому «дуже перспективним» він назвав польський напрямок експорту збіжжя.

Однак російський президент Путін під час Східного економічного форуму у Владивостоку заявив, що лише 2 з 87 кораблів, які вийшли з українських портів, згідно з реалізацією експортної зернової ініціативи, вирушили до Африки. При цьому він стверджував, що в результаті українське зерно, яке вивозилося через чорноморські порти, було спрямовано не в країни, що розвиваються, а до Європи. На його думку, «за такого підходу масштаб проблем із продовольством у світі лише наростатиме». Це може призвести до «небувалої гуманітарної катастрофи»: «Може, варто задуматися про те, щоб обмежити напрямок вивезення зерна та іншого продовольства цим маршрутом. Я обов'язково пораджуся на цю тему і з Президентом Туреччини Р. Ердоганом».

Уже станом на 7 вересня брехлива заява Путіна була публічно спростована Президентом України В. Зеленським, Міністерством іноземних справ і Міністерством інфраструктури України. Згідно з офіційними даними, з моменту виходу першого судна з українським продовольством і до 7 вересня вже експортовано 2,37 млн т аграрної продукції. Зокрема, у країни Азії відправлено 54 судна з 1,04 млн т, у Європу – 32 судна з 0,85 млн т, а в Африку – 16 суден з 0,47 млн т агропродукції. Тобто найбільшими імпортерами агропродукції стали країни Азії – 44 % від загального обсягу відправленої з українських портів аграрної продукції. Відповідно, на країни Європи припадало 36 %, а на країни Африки – 20 % відправленої з українських портів аграрної продукції. Отримувачами українського збіжжя стали такі країни Африки, як Єгипет (192 тис. т зерна), Судан (115 тис. т), Кенія (50 тис. т), Алжир (44 тис. т), Сомалі (29 тис. т), Джибуті (23 тис. т) і Лівія (16,5 тис. т) (URL: https://biz.censor.net/news/3365835/v_uryadi_ukrayiny_sprostuvaly_zayavy_putin_a_pro_vyvezennya_ukrayinskogo_zerna_do_yevropy_onovleno).

Утім заяву Путіна треба розглядати лише як складову інформаційно-психологічної спеціальної операції російської гібридної агресії. Причому не лише проти України, а і ЄС, США, Канади й інших країн Заходу. І ніяк інакше. Загалом, російські інформаційно-психологічні спеціальні операції в рамках російської гібридної агресії заслуговують на окреме дослідження. Тут лише зазначимо, що однієї з цілей путінських інсинуацій стосовно експорту української аграрної продукції з портів Чорноморська, Одеси й «Південного» може бути перешкодження морському експорту не лише цих, а й інших українських товарів. Адже Україна є потужним конкурентом Росії на міжнародних ринках зерна, насіння соняшнику та соняшникової олії. Зокрема, як зазначив міністр закордонних справ України Д. Кулеба, у серпні, щойно відбулися перші відвантаження зерна з українських портів, ціни на пшеницю на міжнародних ринках знизилися щонайменше на 5 %. Наприклад, за словами вітчизняних фахівців, Росія під час повної блокади українських портів продавала своє зерно за 320 дол./т, а нині пропонує його за 300 дол./т. Це означає й менші доходи російського бюджету від експорту відповідної російської продукції.

У контексті наведеної вище заяви Путіна можна очікувати найрізноманітніших дій з боку Росії задля подальшого перешкодження експорту українського зерна та іншої аграрної продукції через порти Одеси, Чорноморська й «Південного». Це означає, що очікування українських посадовців щодо нарощування обсягів вітчизняного продовольчого експорту цим морським шляхом можуть виявитися перебільшеними або ж потребуватимуть додаткових витрат для їх реалізації. Хоча, звичайно, у зазначеного меседжу Путіна стосовно реалізації експортної зернової ініціативи можуть також бути й інші цілі, які не мають безпосереднього відношення до української зовнішньої торгівлі.

Як зазначалося вище, під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення радикального скорочення зазнав й експорт українського гірничо-металургійного комплексу. Деякі ділові ЗМІ зазначають, що, «за підсумками першого півріччя 2022 р., український експорт металу зменшився на 47,3 % – до 3,22 млрд дол. У тоннах падіння ще більше – на 58,4 %, до 4,1 млн т». Серед країн – виробників сталі у світі «за підсумками семи місяців 2022 р. Україна посіла 20-те місце з виправкою 4,82 млн т сталі (падіння на 62,1 %)». Зокрема, через воєнні дії припинили виробництво продукції найбільші українські металургійні підприємства – «Азовсталь» та ім. Ілліча, на які припадало понад 40 % виробництва металу в Україні.

Це позначилося й на динаміці статистичних показників виробництва української металургійної продукції. Так, у січні поточного року Україна виробила 1,85 млн т сталі, у лютому – 1,37 млн т, у березні – уже 200 тис. т, у квітні – 281 тис. т, у травні – 308 тис. т, у червні – 295 тис. т, у липні – 281 тис. т. Як видно з наведеного статистичного ряду, саме повномасштабне російське воєнне вторгнення призвело до радикального скорочення виробництва й експорту української металургійної продукції. Адже, і на це звертають увагу деякі ЗМІ, у липні виробництво сталі в Україні знизилося «у 6,67 раза, або на 85 % порівняно з аналогічним періодом 2021 р.». Тому в підсумку, як повідомила Світова асоціація виробників сталі (Worldsteel), Україна посіла 35-те місце серед 64 країн – основних світових виробників сталі. Так само, як виробництво сталі, у результаті повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україні скорочувалася і виплавка чавуну. За першу половину цього року Україна виробила лише 4,54 млн т чавуну, хоча минулого року за той самий період його було виплавлено майже 11 млн т. За оцінками експертів, нині загалом усі металургійні підприємства України працюють у середньому на 20–25 % від своєї виробничої потужності.

Однак український негативний вплив повномасштабного російського воєнного вторгнення на обсяги експорту української металургійної продукції проявився не лише в скороченні обсягів виплавки чавуну та сталі, а й у порушенні логістики експортних потоків цієї продукції. Падіння обсягів експорту вітчизняного металу пов'язано з блокуванням українських портів, пояснює президент «Укрметалургпрому» О. Каленков. «До війни через порти Одеси та Миколаєва український бізнес вивозив понад 85 % чорних металів. Компенсувати це залізничними перевезеннями найближчим часом навряд чи вдасться», – вважає голова департаменту корпоративного аналізу групи ICU О. Мартиненко. «Вивезти великі обсяги металопродукції залізницею неможливо через затори на прикордонних переходах», – розповідав Forbes старший аналітик Dragon Capital Д. Саква.

Як зазначають ділові ЗМІ, негативно на доходи вітчизняних експортерів чорних металів вплинула також і зміна кон'юнктури на глобальному ринку цієї продукції. З кінця березня до 14 липня цього року світові ціни на метал знизилися нижче «довоєнного» рівня. «Наприклад, гарячекатаний прокат за цей період подешевшав майже в 2,3 раза – до

545 дол./т (на 23 лютого – 843 дол./т), арматура – на 28,9 %, до 701 дол./т (на 23 лютого – 760 дол./т). Адаже в березні ціни на металургійну продукцію через санкції проти російських виробників сягнули одного зі своїх піків. До того ж якщо раніше експортери платили за доставку своєї продукції до українських портів 6 дол./т, то тепер лише за те, щоб довести товар до західного кордону, вони змушені платити втричі більше – 18 дол./т, інформує О. Каленков. Це знижує привабливість експорту металопродукції, пояснює він (URL: <https://forbes.ua/inside/minus-3-mlrd-ukraina-strimko-zmenshue-eksport-metalu-odnogo-z-golovnikh-postachalnikiv-valyuti-chi-e-nadiya-na-zlam-tendentsii-25072022-7198>).

Через повномасштабну російську військову агресію дуже сильно постраждав й експорт української залізної руди. У I півріччі 2022 р. сукупна виручка України від експорту цього товару скоротилася порівняно з I півріччям 2021 р. у 1,8 рази. Причому процес скорочення обсягів експорту української залізної руди триває. Зокрема, як повідомив генеральний директор «АрселорМіттал Кривий Ріг» М. Лонгобардо, «з 1 серпня “АрселорМіттал Кривий Ріг” призупинив роботу свого гірничо-збагачувального комплексу на найближчі три місяці. Основні причини цього рішення – зниження економічної активності у Європі на тлі ризику рецесії, істотне зростання витрат на транспортування залізородної сировини та недосяжність наших традиційних ринків. Через блокування портів агресором ми втратили ринки збуту в Північній Африці та на Близькому Сході, куди раніше експортували до 85 % нашої продукції» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/ukrajinska-metalurgiya-v-idealnomu-shtormi-rozblokuvannya-portiv-mozhe-jiji-vryatuvati-50267071.html>).

Цілком закономірно, що ряд експертів заговорив про те, що включення металопродукції до списку експортних товарів, які підпадають під дію міжнародної угоди про «зерновий коридор», могло б сприяти зміцненню обмінного курсу гривні та покращенню стану української економіки. Заступник міністра економіки Т. Качка повідомив, що Україна почала переговори з міжнародними партнерами щодо розширення дії «зернової угоди» на інші експортні позиції, зокрема на металопродукцію. У свою чергу, в ОП «Укрметалургпром» заявили, що відновлення морського експорту металу та руди забезпечить притік до країни додатково понад 0,5 дол. – це сприятиме стабілізації курсу гривні і дозволить утримувати валютний коридор у межах 33–36 грн/дол.

Але наприкінці серпня заступник міністра інфраструктури Ю. Васьков повідомив, що поширення стамбульської зернової угоди на інші товари, насамперед метал, поки що не обговорюється. Адаже «автором “зернової ініціативи”» була ООН і в межах продовольчої безпеки йшлося саме про вивезення аграрної продукції», сказав він. Також заступник міністра інфраструктури додав, що Україна зацікавлена у відновленні повноцінної роботи наших портів, тому «це ініціюватимемо за першої можливості» (URL:

https://cfts.org.ua/articles/yuriy_vaskov_pitannya_vivezennya_metalu_u_ramkakh_zernovo_initsiativi_zaraz_ne_obgovoryuetsya_1921).

Утім, навряд чи варто розраховувати на поширення положень угоди про «зерновий коридор» на експорт морським шляхом української залізної руди та чорних металів. Насамперед у цьому не зацікавлена Росія. І згадана вище публічна фальсифікація Путіна щодо роботи «зернового коридору» з експорту українського зерна свідчить, що на аналогічну угоду щодо експорту української залізної руди та чорних металів Росія легко не погодиться. Міжнародні ж механізми для примусу її до такої угоди за аналогією із «зерною ініціативою», по суті, відсутні з таких причин.

По-перше, проблема експорту морським шляхом української залізної руди та чорних металів із суто гуманітарних критеріїв не є такою резонансною для світу, як проблема експорту морським шляхом українського зерна. Питання про загрозу голоду в бідних країнах тут на порядку денному не стоїть. По-друге, значне скорочення чи навіть повна відсутність української залізної руди та чорних металів на світовому ринку може бути доволі легко компенсована іншими учасниками цього ринку. Таким чином, на міжнародному рівні немає належного консенсусу багатьох держав щодо розв'язання проблеми експорту морським шляхом української залізної руди та чорних металів. Тому, мабуть, найближчим часом не варто розраховувати на її розв'язання, отже, не варто очікувати й на значне нарощування обсягів експорту цієї продукції з України.

Як зазначалося вище, під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення значного скорочення зазнав також й експорт продукції українського машинобудування. Хоча загалом у I половині 2022 р. експорт продукції машинобудування скорочувався темпами, близькими до темпів скорочення експорту всієї сукупності українських товарів. Значною мірою це, мабуть, пов'язано з тим, що великі українські центри машинобудування не були окуповані російськими військами, наприклад на відміну від такого потужного центру чорної металургії, як Маріуполь. Та й логістика експорту продукції українського машинобудування не такою мірою пов'язана з роботою морських портів, як експорт зерна й металу. Звичайно, ракетні удари та обстріли завдають безпосередньої та опосередкованої шкоди роботі машинобудівних підприємств у Харкові, Дніпрі та Запоріжжі, однак не паралізують їхню роботу загалом. До того ж статистичні дані за червень – серпень 2022 р. свідчать, що вітчизняне машинобудування певною мірою адаптувалося до умов повномасштабної російської агресії.

З іншого боку, повномасштабне російське воєнне вторгнення перетворило Україну на полігон, де на практиці перевіряється ефективність різних видів озброєнь та військової техніки. І, як не парадоксально, це дає певні конкурентні переваги для розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу (ОПК), а також для розвитку в майбутньому експортної діяльності відповідних українських машинобудівних підприємств.

У цьому контексті, наприклад, варто згадати заяву генерального директора турецької компанії «Baykar» Х. Байрактара про те, що проєкт будівництва в Україні заводу з виробництва бойових безпілотних літальних апаратів цієї компанії не скасовується через те, що війна триває. «Там планують випускати не тільки Bayraktar TB2, а й інші моделі безпілотників, наприклад важкий Akinci та винищувач Kizilelma. За словами Х. Байрактара, їхні дрони й раніше були затребувані та продавалися у 24 країнах світу. Однак після того, як безпілотники Bayraktar TB2 показали свою ефективність у війні в Україні, їхніми технологіями більше зацікавилися європейські країни. Раніше посол України в Туреччині В. Боднар прогнозував, що будівництво в Україні заводу з виробництва ударних оперативно-тактичних безпілотників Bayraktar може тривати кілька місяців, а запустять його у 2023 р.» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-bayraktar-zavod-ukrayina/32028479.html>).

Нещодавно повідомлялося про те, що Президент України В. Зеленський і Прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький обговорили створення спеціального спільного хабу для ремонту української військової техніки та навчання військових. Такий хаб, вочевидь, зможе надавати і відповідні послуги з експорту озброєнь. Також треба згадати й про вітчизняні розробки у сфері оборонно-промислового комплексу, продукція яких може мати хороші експортні перспективи. Щоправда, треба розуміти, що згадані проєкти потребують певного періоду часу. Та і в умовах повномасштабного російського воєнного вторгнення потреба України в озброєнні, техніці та боєприпасах найвірогідніше поглинатиме всю продукцію вітчизняного ОПК та навряд чи залишить якісь помітні резерви для експорту відповідних товарів. Загалом же є вагомі підстави припускати, що найближчим часом обсяги експорту продукції українського машинобудування зберігатимуться на нинішньому рівні.

Значне скорочення обсягів економічної діяльності в Україні через повномасштабне російське воєнне вторгнення призвело до помітного зменшення внутрішнього споживання електроенергії в нашій державі. У результаті зріс експортний потенціал вітчизняної енергетики, тоді як у європейських країнах останнім часом потреба в електроенергії загострилася. Тому «експорт електроенергії з України до ЄС відкрився 30 червня зі 100 МВт до Румунії, з 7 липня їх поділили зі Словаччиною по 50 МВт. 28 липня ENTSO-E збільшило потужності для експорту до Румунії та Словаччини до 250 МВт, які ділять порівну. За два місяці після відкриття експорту “Укренерго” заробила на продажу перетину близько 3 млрд грн». З 5 вересня мережа європейських операторів системи передачі електроенергії ENTSO-E збільшила з 250 МВт до 300 МВт доступну пропускну спроможність для експорту електроенергії з України до Європейського Союзу в години найбільшого споживання електроенергії. Для подальшого перегляду обсягу експорту електроенергії з України ENTSO-E необхідно провести додаткові розрахунки режимів роботи українських АЕС за умов

потенційних аварійних ситуацій у європейській енергосистемі. Крім того, за інформацією ЗМІ, Президент В. Зеленський повідомив, що Польща звернулася до України з проханням допомогти експортом електроенергії і це прохання буде задоволено.

Загалом потенціал нарощування обсягів експорту української електроенергії залежить насамперед від стану вітчизняної атомної енергетики. І в цьому контексті значно посилити цей потенціал міг би повний контроль України над Запорізькою АЕС. Водночас, як зазначив міністр закордонних справ України Д. Кулеба, «першочерговою метою росіян є відключення ЗАЕС від української енергосистеми. Це повинно порушити енергетичну безпеку країни напередодні та під час важкого опалювального сезону. Другою метою РФ є зрив експорту української електроенергії закордон, що, на думку Кремля, спричинить політичні рішення європейських лідерів на його користь» (URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/kuleba-rojasniv-navishcho-rosijanam-zaes-i-jaku-shkodu-jiji-okupatsija-nese-dlja-jevropi.html>). Отже, загроза для майбутнього експорту електроенергії з України є цілком реальною.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 7 вересня 2022 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Учасники зібрання заслухали дві наукові доповіді. З доповіддю «Холінергічні механізми розвитку нейрозапалення і нейродегенерації» виступила завідувач лабораторії Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна академік НАН України М. Скок.

Протягом останніх 20-ти років науковий підрозділ інституту, який очолює науковець цілеспрямовано проводить дослідження нікотинових ацетилхолінових рецепторів, експресованих як у нервових клітинах, так і клітинах імунної системи.

На основі цих досліджень учені розробили експериментальну модель участі нікотинових ацетилхолінових рецепторів у регуляції нейрозапалення, яку можна використати й для з'ясування механізмів і шляхів корекції як нейродегенеративних захворювань, таких як хвороба Альцгеймера, так і когнітивних наслідків захворювання на COVID-19. Науковці визначили реакцію імунної системи на інфікування вірусом SARS-CoV-2 та механізми ушкодження мозку при перебігу хвороби й постковідному синдромі. Уперше було з'ясовано механізм, що пояснює побічний ефект вакцинації проти COVID-19, а також запропоновано фармакологічний підхід для недопущення цих проявів.

Частину цих досліджень науковці Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України проводили в співробітництві з Інститутом геронтології ім. Д. Ф. Чеботарьова НАМН України та Інститутом генетичної та регенеративної медицини НАМН України, а їхні результати оприлюднено у високорейтингових міжнародних журналах.

За словами академіка НАН України М. Скок, подальший розвиток зазначених досліджень і впровадження їхніх вагомих результатів у медичну практику сприятимуть зниженню рівня когнітивних порушень у пацієнтів за розвитку ряду нейродегенеративних захворювань, серед яких хвороба Альцгеймера, а також постковідних і поствакцинальних ускладнень.

В обговоренні доповіді академік НАН України і НАМН України В. Цимбалюк відзначив тісну співпрацю науковців Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна з установами Національної академії медичних наук та необхідність подальшого об'єднання зусиль у цьому напрямі. Серед найвагоміших здобутків групи науковців під керівництвом академіка НАН України М. Скок він відзначив глибоке проникнення в механізми розвитку хвороби Альцгеймера.

Член-кореспондент НАН України В. Кордюм підкреслив, що науковці лабораторії, очолюваної М. Скок, детально вивчили новий елемент сигнальної системи. Він також наголосив на необхідності консолідації зусиль науковців різних академічних інститутів, які займаються вивченням порушень, пов'язаних із центральною нервовою системою.

Академік НАН України М. Веселовський зробив короткий екскурс в історію дослідження ацетилхоліну і відзначив внесок науковців Інституту біохімії у вивчення біохімічних властивостей цієї сполуки.

Про «Нові методи оцінювання міцності та прогнозування ресурсу критичних елементів обладнання АЕС» розповів в. о. директора Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка доктор технічних наук О. Чирков. Актуальність досліджень з оцінювання міцності та прогнозування ресурсу критичних елементів обладнання АЕС зумовлена передусім значною (понад 50 %) часткою атомної енергетики у виробництві електроенергії в Україні та перевищенням проектного ресурсу більшості енергоблоків.

В Інституті проблем міцності ім. Г. С. Писаренка створено узагальнену методологію уточненого аналізу напружено-деформованого стану (НДС) та опору руйнуванню для розрахункового обґрунтування міцності й прогнозування ресурсу елементів обладнання першого контуру АЕС з вододояним енергетичним реактором (ВВЕР), зокрема корпусів реакторів, вузлів приварки колекторів теплоносія до корпусу парогенераторів та елементів внутрішньокорпусних пристроїв реакторів ВВЕР.

Застосування уточненої методики дало змогу виявити додаткові резерви міцності корпусу реактора ВВЕР-1000 для обґрунтування подовження строку експлуатації у понадпроектний період, встановити суттєвий вплив поверхневих дефектів корозійного походження на оцінку опору руйнуванню парогенератора ПГМ-1000 та одержати прогнозну оцінку

незворотної формозміни вигородки активної зони реактора ВВЕР-1000 залежно від накопиченої дози опромінення для обґрунтування нормального функціонування реактора в період проєктної та довгострокової експлуатації енергоблока АЕС.

Начальник відділу Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки О. Шугайло розповів про основні напрями співробітництва з Інститутом проблем міцності ім. Г. С. Писаренка.

Академік НАН України В. Харченко наголосив на необхідності приділяти більшу увагу поєднанню розрахункових та експериментальних досліджень.

Академік НАН України З. Назарчук висловив думку про критичну важливість урахування ймовірності корозійно-водневого пошкодження при дослідженнях науковців Інституту проблем міцності.

Наостанок було розглянуто декілька кадрових та поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 9.09).*

Під головуванням президента НАН України академіка НАН України А. Загороднього 31 серпня 2022 р. відбулося засідання Президії НАН України.

На початку засідання академік НАН України А. Загородній привітав усіх учасників з минулими святами – Днем Державного прапора України та Днем Незалежності України.

Він повідомив, що з нагоди Дня Незалежності України Національну академію наук України було відзначено Подякою командування військової частини А4122. НАН України завжди мала тісні зв'язки з установами військово-промислового комплексу держави, приділяла увагу розвитку досліджень з оборонної тематики. З перших днів російської агресії науковці академії примножили зусилля, спрямовані на допомогу Збройним силам України власними розробками, постачанням сучасних високотехнологічних приладів, волонтерською діяльністю та іншими формами сприяння. Президент НАН України підкреслив, що відзначення академії згаданою Подякою і є свідченням вагомості її внеску в справу захисту суверенітету й незалежності України.

Також він привітав науковців академії з нагородами Верховної Ради України, якими вони були удостоєні за багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм, зміцнення вітчизняного оборонно-промислового комплексу новітніми розробками, а також за впровадження інноваційних технологій у фармакологічну галузь держави.

Почесною грамотою Верховної Ради України нагороджено головного наукового співробітника Фізико-хімічного інституту ім. О. В. Богатського НАН України доктора біологічних наук, професора М. Головенка.

Цінним подарунком Голови Верховної Ради України нагороджено:

– директора Інституту проблем реєстрації інформації НАН України академіка НАН України В. Петрова;

– старшого наукового співробітника Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» О. Рибку;

– завідувача відділу Фізико-технологічного інституту металів та сплавів НАН України доктора технічних наук, професора О. Шинського.

Академік А. Загородній зазначив, що пріоритетне місце в діяльності академії завжди посідало розв’язання найгостріших проблем і викликів, що поставали перед державою та суспільством. Наразі науковці Національної академії наук України роблять усе можливе задля того, щоб незалежна Україна вистояла в умовах жорстокої війни, яку розв’язала Росія проти нашої держави.

Через війну вся вітчизняна наука й академія зокрема зіткнулися з важкими випробуваннями, але, як наголосив президент НАН України, навіть у таких надскладних умовах академія працює і зберігає свою життєздатність. Значні зусилля науковців зосереджено на дослідженнях, пов’язаних зі зміцненням обороноздатності та безпеки країни, науковим супроводом і пошуком розв’язання проблем відновлення та розвитку економіки України у воєнний і післявоєнний періоди.

Повномасштабна війна РФ проти України не лише кардинально змінила уявлення про рівень загроз існуванню української державності та українців як нації, а й окреслила комплекс проблем, що стануть об’єктом наукового осмислення та поглиблених фундаментальних і прикладних досліджень.

Істотні корективи внесено в змістово-інформаційне навантаження офіційних і допоміжних сайтів академічних установ. Вони висвітлюють фахові відповіді науковців на виклики воєнної доби, аргументовані викриття путінських ідеологем, поширюють особисті рефлексії учених на цинічні злодіяння окупантів.

Науковці Інституту історії України опублікували видання: «Україна. Нариси історії», «Україна крізь віки», «Територіальна ідентичність українського пограниччя: історичні витоки та геополітичні впливи», «Українське століття (1921–2021): витоки, уроки, перспективи державотворення» та ін. На основі «Енциклопедії історії України» здійснюються підготовчі заходи зі створення мультимедійного енциклопедичного ресурсу з історії України. Розширено коло профільних довідкових видань: «Україна: хронологія розвитку», «Звід пам’яток історії та культури України»; безпрецедентним за масштабністю є проєкт «Реабілітовані історією».

В Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса опубліковано праці: «Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях», «Зміна цивілізаційної парадигми розвитку України: теоретико-методологічний аналіз»,

«Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства» та ін.

Учені Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича видали монографії: «Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи», «Польсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення», «Угорсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення», «Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення», «Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор» та ін.

В Інституті всесвітньої історії опубліковано монографії: «Проблема історичної пам'яті у всесвітньо-історичному дискурсі (1945–2015 рр.)», «Інтеграційні виміри трансформації пострадянського простору», «Війни історичної пам'яті: “never more” чи “если надо – повторим”? (начерки історичної політики росії)», «Україна – росія: на рубежі геополітичного розлому» та ін.

Нині історики НАН України успішно реалізують актуальний науковий проєкт «Російсько-українська війна 2014–2022 років». Глибока впевненість у перемозі України позбавить необхідності розширювати його хронологічні рамки.

Правознавці НАН України активно працюють над проблемами наукового й методичного забезпечення реформування правової бази в контексті викликів, породжених російською збройною агресією, – дії воєнного стану, правового режиму війни, розслідування злочинів російських окупантів, правового нігілізму відверто аксіоністських місцевих «референдумів» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 1.09).*

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Опубліковано статтю першого віцепрезидента Національної академії наук України академіка В. Горбуліна й директора Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння В. Бадрака: «Війна переноситься... на 2023 рік?».

Як повідомляли автори на момент кінця серпня, близько місяця лінія фронту практично не змінювалася. На думку авторів, путінські окупаційні угруповання досягли кульмінації, тобто моменту, коли вони не здатні наступати. Захисники України ще не можуть перейти до контрнаступу – передусім через нестачу потужної, передової зброї.

Очевидно, що Кремль така ситуація дратує та вимушує шукати нові, дещо нетрадиційні шляхи для поповнення людських резервів та пошарпаної

зброї. Ще Москва тягне час із переконанням, що початок холодів гратиме їй на руку – ці сподівання пов'язані передусім з насуванням енергетичної кризи у Європі. Ще Путіну потрібен час для відновлення здатності армії воювати.

Чому Захід не поспішає з прискоренням розвитку подій, цілком зрозуміло. Штучна, створена Кремлем, енергетична криза у Європі, досить вдалий ядерний шантаж Путіна та апелювання певної кількості політиків до «адекватності» очільника Кремля сформували ідею підвищеної ризикованості занадто високих темпів допомоги і, відповідно, збільшення активності української армії.

Нинішні західні політики точно не хижаки, які готові ходити по попелу після ядерного удару. Вони, скоріше, обережні мисливці, які готові роками заганяти здобич у пастку. Тому проголошення місії, надання операції назви та переведення зусиль США в підтримці України на довготривалий стратегічний рівень виглядає послідовним нарощуванням воєнних спроможностей, спрямованих на всебічну облогу Росії. Українське питання та життя тисяч українців тут за дужками – як у фільмах про порятунок людства, у Вашингтоні опікуються більше планетарним організмом, ніж гангреною на території України. Здається, саме тому адміністрація Байдена з причин політичної доцільності не звертає уваги на очевидне та й неодноразово підтверджене військовими фахівцями: якщо упродовж двох-трьох місяців до холодів не надати Україні нових, передових озброєнь, війна може затягнутися до весни, чого, власне, і прагне Путін. І хоча його справи кепські, ресурси РФ цілком можуть дати можливість мобілізувати певну кількість людей та знайти зброю – це вже запорука продовження затяжної, виснажливої війни. Чого, напевно, можна було б позбутися в разі більш рішучих дій Заходу. Звісно, не виключено, що на цьому етапі триває гра, а рішення щодо повноформатної збройової підтримки України адміністрація Байдена таки прийняла. Тобто з наданням далекобійних ракет, потужних засобів ППО-ПРО, сучасних протикорабельних комплексів, ударних дронів з великим радіусом дії. З перспективою передання в майбутньому бойових літаків і гелікоптерів. Можливо, США вже здійснили перші, тестові поставки оперативно-тактичних ракет. Але процес переозброєння України – це час. У тому числі втрачений. Тому й прогнози західних експертів про початок витіснення російських загарбників з окупованих територій стосуються переважно першої половини 2023 р. Тоді, на їхню думку, в армії РФ почнуть закінчуватися основні ресурси. І це, якщо цьому не перешкоджатиме загальна мобілізація в РФ, звісно, у разі офіційного оголошення війни. Тож поступовий тиск Заходу обіцяє Україні важкі й криваві перспективи...

Здається, лише російська армія може дозволити собі знищити вбиральню ракетою за декілька сотень тисяч доларів, як це було на Херсонщині наприкінці серпня. Але в цьому трагікомічному епізоді відбиток усієї російської загарбницької філософії» *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 30.08).*

«Військові мотиви у традиціях і звичаях українців» – огляд кандидата філологічних наук О. Чебанюк (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України). Джерело: статті науковиці для тижневика «Країна».

Як повідомляє О. Чебанюк, в Україні культ воїна-захисника мав давнє коріння. Від часів князя Святослава (938–972) відбувалося формування аристократичної воїнської верстви зі своїм етикетом, нормами поведінки, ідеалами.

«Архітектором» воїнського культу став князь Ярослав Мудрий, зазначає історик О. Алфьоров [кандидат історичних наук, науковий співробітник сектору генеалогічних та геральдичних досліджень відділу спеціальних галузей історичної науки та електронних інформаційних ресурсів Інституту історії України НАН України]. Сином і онукам, крім слов'янських імен, давав хрестильні імена святих, уславлених духовними та військовими подвигами. Сам мав хрестильне ім'я Георгій та уславився численними перемогами над ворогами. При князі Ярославі відбулася сакралізація воїнського культу.

У «Слові про Ігорів похід» яскраво показано ідеали верстви воїнів. Автор симпатизує Ігореві та його братові Всеволодові, бачить у них сміливців, здатних постояти за рідну землю. У битві з половцями князь Всеволод зображений як билинний богатир «буй-тур» і є уособленням бойової відваги й сили.

Вважалося, що вояки сплачували податок кров'ю. Тому у європейській традиції та в українському суспільстві захисники Батьківщини традиційно мали найвищий соціальний статус.

В українській народній культурі відомий звичай прощання з чоловіком, що відбуває на військову службу. «За Речі Посполитої – у XVI–XVIII ст. – українські селяни не служили в армії. Це була прерогатива вищих станів. Військову підготовку українська аристократія, шляхта й козацтво замолоду проходили в реєстровому війську чи на Запорозькій Січі. Таку службу вважали священним обов'язком. Захисника Вітчизни – козака – шанували в Україні як героя. Його служба була почесна й оспівана в думах і піснях, – пише О. Чебанюк. – Наприкінці XVIII ст. територію Речі Посполитої розділили між собою Росія, Австрія та Пруссія. Українські землі увійшли до складу перших двох імперій. Під владою Австрії служили по 14 років, з 1849 р. – вісім років в армії та два роки в запасі, з 1866 р. – три роки в армії, сім – у резерві. У Московському царстві, а згодом у Російській імперії, якщо брали у військо, то на все життя. Вояка називали рекрутом, з італійської – “той, хто отримує платню”. В Україні говорили ще “некрут” або “жовнір”. Міщани, козаки й селяни мусили відправляти двох рекрутів з кожної тисячі жителів. Сім'я кріпака, який пішов служити, отримувала волю. Від рекрутчини звільняли дворян, священнослужителів і почесних громадян. У 1794–1834 рр. на підросійських землях служили по 25 років. Потім

рекрутська служба скоротилася до 20 років, а з 1859 р. – до 13 років в армії та семи в запасі. Тому, проводячи хлопця в армію, батьки, родичі й односельці прощалися з ним ніби назавжди. Заборонялося “забривати в солдати” єдиного сина в сім’ї, вдовиних дітей, калік. Але відповідальна за набір рекрутів адміністрація часто за хабарі нехтувала цими приписами. У 1930-х роках молодь із задоволенням йшла служити в радянську армію, бо це був єдиний шанс вирватися з голодного села, отримати паспорт, освіту й уникнути важкого колгоспного життя. У Радянському Союзі всі чоловіки у 18 років ставали військовозобов’язаними. Служили в сухопутних військах й авіації по три роки, на флоті – чотири, після 1967 р. – відповідно по два і три роки.

На збір солдата господиням потрібно було добре попрацювати чи витратити чимало грошей. Частина речей могли подарувати родичі або знайомі. У більшості регіонів ритуал виряджання новобранців до армії називали провадами, на Херсонщині – відправкою. Для хлопця це був обряд ініціації. Ритуальні дії знаменували прощання з юністю й отримання нового соціального статусу – воїна. Напередодні від’їзду родина новобранця готувала прощальний обід. Молодь і дорослі прощалися з рекрутом окремо. Друзі влаштовували для нього прощальні досвітки. Батьки вдома організовували “баль” – для старших. Будували шатро, прикрашали його килимами й сосновими гілками. Накривали столи й наймали музикантів. Запрошували рідних та односельців. У давнину вірили: щоб солдат повернувся додому живим і здоровим, щоб “кулі минали голівоньку”, необхідна участь у провадах усіх односельців. Сироту споряджали до армії хресні батьки. Прощальну вечерю готували коштами всієї громади. Новобранець, прощаючись, просив вибачення за можливі кривди. За народними віруваннями, щоб служба у війську була легка, ніхто з рідних і знайомих не повинен тримати зла на солдата» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 7.09).

Інтерв’ю кандидата мистецтвознавства В. Кузик (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України) пресслужбі НАН України: «М’яка сила музики: український контекст».

«Увесь професійний багаж, або ж, як нині заведено говорити, бекграунд, дає мені підстави стверджувати, що ми, українці, нарешті перестаємо ходити колами. Наше коло розімкнулось, історія відкрила для нас, разом із надзвичайними викликами, також і не бачене досі вікно можливостей. Безумовно, зараз ми переживаємо історично визначальну добу, коли хочете – спіраль, але якісно відмінну від попередньої. Причём це очевидно навіть для тих, хто уроки історії прогуляв як у дитинстві, так і в дорослому житті.

За часів офіційно задекларованої понад 350-річної “дружби” із, власне кажучи, екзистенційним ворогом українці зазнавали систематичної та нещадної русифікації. Руйнувалася система національної філософії, освіти й просвіти, технічної думки, літератури, музики, малярства, театру. Усе найкраще з нашої культурної спадщини – релігійні святині, історію України-Руси з княжих часів і далі, постаті наших талановитих культурних діячів – самозваний “старший брат” привласнював і записував на свій рахунок. Ступінь брутального і зневажливого ставлення до України незадовго до повномасштабного вторгнення російський диктатор уже відверто висловив на типово кримінальному слензі, властивому гвалтівникам: “Нравится, не нравится – терпи, моя красавица”. Іншої долі, аніж “терпіти”, для нас не передбачалося.

Як відомо, Україні пощастило ствердити трагічно обірвану в 1921 р. незалежність і суверенність, виховати нове свідоме покоління громадян, народжених уже після 1991 р., відновити в суспільстві відчуття національної та особистої гідності цивілізованого європейця. Такі процеси змогли відбутися тільки завдяки тому, що найкращі представники української нації, з-поміж яких не останнє місце посідали люди мистецтва, у попередні десятиліття плекали й за умов певної “інтелігентської конспірації” передавали нащадкам ідеали незалежної, самостійної України, ризикуючи не тільки своєю свободою, а й життям.

Сьогодні наша держава надлюдськими зусиллями знову збройно опирається тому ж ворогові. Наш спротив виявився – як для Росії, так і для світу – настільки несподіваним і яскравим, що збурих хвилю, навіть, сказати б, цунамі міжнародної підтримки, з якою цього разу ми сподіваємося нарешті перемогти. На наших очах Україна перестає бути *terra incognita*. Між іншим, завдяки, зокрема, і своїй культурній візитівці. Леся Українка називала зброєю слово – я ж наполягаю, що музика навіть впливовіша. І сучасні українці активно користуються цим чи не найпотужнішим інструментом зі свого багатющого гуманітарного арсеналу.

Наші виконавці концертують провідними музичними естрадами й театральними сценами світу. Початок традиції виконання Державного гімну України (музика М. Вербицького, слова П. Чубинського) на знак підтримки української боротьби з агресором поклав колектив знаменитої нью-йоркської “Метрополітен-опера”. Чимало оперних театрів і філармоній долучили до нього ще й духовний гімн “Боже Великий, Єдиний” (він же “Молитва за Україну” на слова О. Кониського й музику М. Лисенка). Радіоефіри й музичні чарти в різних куточках планети заповнили нові й наново відкриті українські пісні. Передусім стрілецька “Ой у лузі червона калина” С. Чарнецького у версіях фронтмена українського гурту “Бумбокс” і тероборонівця А. Хливнюка, британського гурту “Pink Floyd”, а також естонських хористів. Несподівано вона стала навіть частиною недільної меси у кафедральному костелі Варшави. Широкий резонанс мала “Рідна мати моя” (слова А. Малишка, музика П. Майбороди) в імпровізації популярного

композитора й піаніста Є. Хмари на одній із віденських площ, підхоплена співом земляків-біженців. Справжнім вибухом став, звісно, триумф “Стефанії” від музичного проєкту “KALUSH Orchestra” у фіналі цьогорічного пісенного конкурсу “Євробачення” в італійському Турині. Дивовижно, як наші пісні незгірш “гарпунів” і “джавелінів” вирішили проблему з російською попсою в Україні. Проте спочивати на лаврах, хай і заслужених, іще не час. Здобуття справжньої культурної окремішності – це не так пункт призначення, як постійний процес, що потребує уваги не лише музичних волонтерів, а й державних інституцій, міжнародних організацій, благодійних фондів» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 5.09).

Стаття соціолога О. Резніка «Євроінтеграційні прагнення українців: від амбівалентності до увиразнення»

Статтю опубліковано на сайті Фонду «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва.

Завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України доктор соціологічних наук О. Резнік пише у своїй статті про інструментарії вимірювання євроінтеграційних орієнтацій соціологами, динаміку амбівалентного ставлення до геополітичних шляхів розвитку України та посилення проєвропейських орієнтацій українського суспільства.

Учений зазначає: «Вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. максимізувало підтримку євроінтеграції і зумовило те, що переважна більшість українців у всіх регіонах та лінгво-етнічних групах вважає, що Україна має бути членом ЄС. Крім того, проєвропейські орієнтації стали запорукою стійкості та здатності до боротьби з російськими окупантами. Випадок України показує, що успішний демократичний перехід країн Східної Європи потребує геополітичної цілі, яка включає підтримку демократичного устрою. Той факт, що прихильники євроінтеграції здебільшого підтримують демократичні цінності, є важливим для поствоєнного суспільства».

Наостанок О. Резнік зауважує: «На тлі загрози існування української нації внаслідок масштабної агресії північного сусіда “старі” пострадянські інститути та відповідні ідентичності почали стрімко втрачати свою соціальну легітимність. Вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. максимізувало підтримку євроінтеграції і зумовило те, що переважна більшість українців у цьому питанні вже критично не диференціюються за регіональними та мовними ознаками. До того ж проєвропейські орієнтації стали запорукою стійкості та здатності до боротьби з російськими окупантами. Випадок України показує, що успішний демократичний транзит країн Східної Європи потребує геополітичної мети, яка включає підтримку демократичного устрою. Той факт, що прихильники євроінтеграції здебільшого підтримують

демократичні цінності, є важливим для поствоєнного суспільства. Чіткий зв'язок між європейськими прагненнями українців і демократичними цінностями свідчить про щирість європейського вибору. Адже після закінчення російсько-української війни саме євроінтеграційні прагнення українців будуть надійно блокувати будь-які спокуси сповзання до авторитаризму» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 5.09).*

Доповідь ученого-соціолога Є. Головахи «Захисники світової цивілізації на першому рубежі»

Є. Головаха розповів про позитивні сценарії розвитку України: «Будь-які сценарії пишуть люди, а виконують, як-то кажуть соціологи з наголосом на першому складі, соціальні актори (учасники й учасниці соціальних процесів, які своїми діями можуть розпочати або спинити певні зміни в суспільстві), тому може бути дуже багато несподіванок. Ми взагалі сценарії маємо тільки позитивні писати. Зараз прогнозуємо позитивний розвиток подій, починаючи від сьогодні й закінчуючи середньостроковим майбутнім на 10–15 років. Позитивний сценарій розв'язуватиме проблеми сьогоднішньої війни і завдасть такої шкоди агресору, що він буде радий такому перебігу подій, коли зможе перед світом прикрити обличчя хоч якимось папірцем. Проте для того щоб так було поставлено питання, треба дійсно завдати істотної шкоди ворогу. І для цього є передумови: 93 % українців вірять у перемогу над Росією. Про це свідчать результати опитування, проведеного соціологічною групою “Рейтинг”. Упевненість у перемозі переважає в усіх регіонах країни. Й у всіх регіонах ідея захисту рідної землі, вірогідно, об'єднала людей дуже різних політичних поглядів. У наших захисників є дуже великий стимул воювати, на відміну від армії агресора. Тобто ми перемагаємо та примушуємо ворога піти геть з України. І підписуємо певний мирний договір. Проте важливо наголосити, що, хоча сценарій і позитивний, не треба будь-якому мирному договору надавати надто серйозного значення, бо з боку агресора триватимуть постійні провокації, спроби знову й знову розпочинати якісь військові втручання. Але треба все врахувати та реалізувати щось на кшталт ізраїльської системи оборони, тобто завжди бути готовими до супротиву, щоб ворогу надалі не кортіло лізти».

Соціолог також описав два варіанти рішення «руського» питання: перший фантастичний і другий реалістичний, зазначив специфіку перебудови української економіки на сучасний лад та зауважив, що українці назавжди попрощаються з так званою чорною тріадою – ейджизмом, сексизмом і гомофобією *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 5.09).*

Інтерв'ю заступника директора з наукової роботи Інституту математики НАН України доктора фізико-математичних наук О. Ванєєвої

Про успіхи й проблеми жінок в українській науці, перспективи фундаментальних досліджень під час війни, стереотипи щодо наукової молоді в інтерв'ю програмі «Про науку. Компетентно» (ведучий – академік В. Семиноженко) для ютуб-каналу НАН України розповіла відома в Україні та за її межами учена-математик, лауреат української премії «Для жінок у науці»-2018, яка цьогоріч увійшла до ТОП-15 міжнародної премії «Для жінок у науці» (засновник – Фондація L'Oréal та UNESCO), заступник директора з наукової роботи Інституту математики НАН України доктор фізико-математичних наук О. Ванєєва (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 2.09).

Наукові видання НАН України

Вийшов друком черговий випуск всеукраїнської газети для науковців та освітян «Світ» [№ 31–32 (1211–1212) за серпень 2022 р.]

У номері:

– с. 1 – авторська колонка головної редакторки газети «Світ» Л. Остролуцької «Парад на Хрещатику»;

– с. 2 – хроніки українського спротиву «Війна. Вистояти і перемогти» (16–24 серпня 2022 р.);

– с. 3 – розмова про історію і сучасність з народним депутатом України трьох парламентських скликань, одним із засновників «Народного руху України» Ю. Гнаткевичем «Сьогодні ми створюємо націю, створюємо українців»;

– с. 4 – стаття академіка НАН України Я. Яцківа «А віз і нині там, або що змінилося в організації української науки?»; стаття «Готуємось до Нюрнберга-2» – про методологічні аспекти осмислення уроків війни та виклики, що постають перед українськими вченими, розповідає завідувач відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України доктор історичних наук професор О. Лисенко (за доповіддю вченого на засіданні Президії НАН України);

– с. 5 – стаття «Університети “під обстрілом” проблем» – про онлайн-дискусію «Університети в облозі: виклики для української системи вищої освіти після повномасштабного вторгнення Росії в Україну», під час якої переміщені ЗВО і виші, розташовані «на лінії вогню», поділилися своїм досвідом та намагалися віднайти рецепти, як допомогти університетам, що опинилися в непростій ситуації;

– с. 6 – інтерв'ю з директором Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України академіком М. Кучуком «“Ноїв ковчег” у

пробірці» – про унікальну колекцію зародкової плазми рослин світової флори, роботу інституту в перші місяці війни та про плани «на після перемоги»;

– с. 7 – стаття «Забути про черги на заправках» про те, як розв’язати проблему дефіциту автомобільного шляхом налагодження виробництва альтернативного автомобільного палива, розповідає директор Інституту газу НАН України доктор технічних наук Г. Жук (за доповіддю вченого на засіданні Президії НАН України); стаття «Електродні матеріали для накопичувачів енергії» – розповідає науковий співробітник відділу шаруватих кристалів Чернівецького відділення Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України кандидат фізико-математичних наук В. Боледзюк (за доповіддю вченого на засіданні виконкому Ради Західного наукового центру НАН України та МОН України);

– с. 8 – стаття «Приходьте обійматися зі звірами» – репортаж зі столичного притулку «Хатуль Мадан», розташованого в одному зі складських приміщень Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», де під час війни знайшли прихисток сотні тварин, вивезених волонтерами з Ірпеня, Бучі, Бородянки, Лисичанська, Бахмуту (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 30.08).

Практичні впровадження науково-дослідних і проєктно-технічних напрацювань

Анонс. Наукова конференція Інституту ядерних досліджень НАН України за підсумками 2021 р.

Захід відбудеться 26–30 вересня 2022 р. у режимі онлайн. Тези доповідей приймаються до 16 вересня.

Інститут ядерних досліджень НАН України запрошує взяти участь у щорічній науковій конференції, присвяченій підбиттю підсумків наукової діяльності установи за минулий рік.

Тези доповідей приймаються до 16 вересня 2022 р.

Тематика конференції:

- ядерна фізика;
- атомна енергетика;
- радіаційна фізика і реакторне матеріалознавство;
- фізика плазми та керований термоядерний синтез;
- радіобіологія та радіоекологія.

Передбачається проведення пленарних, секційних та стендових доповідей. Тривалість пленарної доповіді 30+5 хв, секційної 12+3 хв. Пленарна доповідь має містити огляд з актуальних питань фізики або новий яскравий оригінальний результат.

Формат конференції – в режимі онлайн за допомогою відеозв'язку Zoom. Після конференції буде надруковано збірник тез доповідей (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 2.09*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

В онлайн-форматі 27–28 жовтня 2022 р. триватиме Перша міжнародна конференція «Відкрита наука та інновації в Україні 2022», що присвячується Міжнародному тижню відкритого доступу. Захід проведуть Державна науково-технічна бібліотека України й Український інститут науково-технічної експертизи та інформації під егідою та за підтримки Міністерства освіти і науки України.

Конференція покликана об'єднати провідних учених, бібліотекарів, менеджерів наукових відділів закладів вищої освіти, адміністраторів репозитаріїв, розробників політик у сфері науки, грантодавців, розробників науково-інформаційних платформ і систем та інших зацікавлених сторін – для обговорення найновіших тенденцій і нагальних проблем, що виникають при впровадженні практик Відкритої науки в дослідницькі процеси.

У межах зібрання заплановано виступи заступниці генерального директора Директорату науки та інновацій Європейської Комісії С. Ратсо (Signe Ratso), генерального секретаря Асоціації EOSC (Європейської хмари відкритої науки) У. Гунзенгаймер (Ute Gunsenheimer), менеджера програми «Відкритий доступ» (Electronic Information for Libraries) І. Кучми, директора з роботи з клієнтами ORCID І. Війнбергена (Ivo Wijnbergen) та представників закладів вищої освіти, наукових установ, науково-дослідних інститутів України, національних академій наук України, асоціацій, громадських організацій та представників видавництв (Україна, Польща, Литва, Бельгія, Фінляндія, Німеччина, Франція, Нідерланди, США).

Тематичні напрями роботи конференції:

Сучасні практики оцінки наукових досліджень та система заохочень: кількісні та якісні методи оцінки досліджень; наукометричні показники та конкурентність грантової системи фінансування; джерела даних та інструменти для проведення наукометричних досліджень; наукові колаборації та візуалізація досліджень.

Відкритий доступ та наукова комунікація: журнали відкритого доступу та моделі їх фінансування; політики відкритого доступу на рівні установ, грантодавців, країни; трансформаційні угоди з видавцями та план S; моніторинг, якість та стратегії розвитку національної наукової періодики; хижачькі журнали та конференції; розвиток національної інфраструктури для підтримки відкритого доступу.

Відкриті дані та відтворюваність результатів наукових досліджень: практики управління даними дослідження (Research data management); принципи FAIR для дослідницьких даних та дослідницької інформації; переваги використання постійних ідентифікаторів; формати та стандарти поширення даних та метаданих.

Citizen Science: розвиток, бар'єри та можливості для реалізації в Україні.

Локальне та глобальне співробітництво: люди та мережі. Громадянська наука, відкрита наукова практика та політика інфраструктури і послуги для громадянської науки.

Етика та деонтологія відкритих наукових досліджень. Етичні, правові та соціальні виклики відкритої науки. Добročесність на всіх етапах проведення наукових досліджень.

Підвищення рівня обізнаності та формування компетентності з відкритої науки (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 29.08).

X Міжнародна науково-практична конференція «Нанотехнології та наноматеріали» (НАНО-2022): як це було...

У комбінованому форматі з 25 по 27 серпня тривав масштабний науковий захід – ювілейна X Міжнародна науково-практична конференція «Нанотехнології та наноматеріали» («НАНО-2022»): традиційне офлайн-зібрання у львівському Будинку вчених супроводжувалося онлайн-трансляцією на платформі «Zoom» і прямою трансляцією в ютюбі. Цьогорічними організаторами стали Інститут фізики НАН України (Київ, Україна), Національний університет «Львівська політехніка» (Львів, Україна), Туринський університет (Італія), Університет П'єра та Марії Кюрі (Франція), Тартуський університет (Естонія) та представництво Польської академії наук у Києві. Для участі зареєструвалося близько 500 науковців, офлайн-подію відвідало близько 100 осіб, трансляцію на ютюб-каналі переглянуло вже близько 1500 користувачів із різних країн світу.

Під час урочистого відкриття учасників конференції привітали заступник міністра освіти і науки України з питань європейської інтеграції О. Шкуратов, національний експерт Генерального директорату з досліджень та інновацій Європейської комісії Я. Дрбоглавова, завідувач відділу когерентної та квантової оптики Інституту фізики НАН України академік Л. Яценко, директор Інституту наноматеріалів ім. А. Д. Дрекслея (США) доктор технічних наук, професор Ю. Гогоці, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків Національного університету «Львівська політехніка» доктор економічних наук, професор Н. Чухрай та засновниця й голова організаційного комітету конференції «Нанотехнології та наноматеріали», завідувач відділу міжнародної наукової та інноваційної діяльності, трансферу технологій та захисту інтелектуальної власності

Інституту фізики НАН України кандидат фізико-математичних наук О. Фесенко (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2022. – 2.09).

Триває серія міжнародних вебконференцій щодо повномасштабного розмінування України. Заходи відбуваються за сприяння Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України.

У серпні з ініціативи Інформаційного агентства «Новини України» та за сприяння української компанії з розмінування «TransImpex» і Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук (ЦАКДЗ ІГН) НАН України розпочалася серія міжнародних вебконференцій «Залучення новітніх технологій та фінансування світових донорів для забезпечення повномасштабного розмінування України».

Мета цих медіазаходів – висвітлення в публічній площині, українських і міжнародних засобах масової інформації критичних сучасних питань розмінування, ознайомлення з досвідом і новітніми розробками іноземних та українських фахівців у галузі розмінування, організація взаємодії профільних українських компаній, наукових установ із неурядовими організаціями та компаніями країн-партнерів щодо якнайшвидшого розмінування території України.

Наразі відбулися вже дві такі вебконференції (19 і 26 серпня 2022 р.), у яких, крім компанії «TransImpex» і ЦАКДЗ ІГН НАН України, взяли участь компанії «Def-C» (Україна), «DraganFly» (Канада), «MAAVARIM GROUP» (Ізраїль), «Kray technology» (Польща), Національний екологічний центр України й інші.

Директор ЦАКДЗ ІГН НАН України член-кореспондент НАН України М. Попов повідомив про розроблену вченими Центру технологію автоматизованого виявлення мін із використанням багатоспектральної зйомки з безпілотних літальних апаратів. Учасники вебконференції обговорили перспективи використання представленої розробки профільними українськими компаніями як базової технологічної платформи (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*). – 2022. – 30.08).

Як отримати доступ до обчислювальних ресурсів мережі суперкомп'ютерів EGI та EuroHPC і використовувати їх.

Обчислювальні ресурси, що є в Україні не можуть забезпечити підтримку наукових досліджень у повному обсязі, тому стоїть завдання максимально використати наявні обчислювальні ресурси середовища Європейської хмари відкритої науки (EOSC).

Така можливість є. Український національний грід з 2012 р. був інтегрований в Європейську грід-інфраструктуру на технічному рівні, а з 2020 р. – став асоційованим членом EGI, що дає змогу фахівцям використовувати спільні обчислювальні ресурси Європейської федеративної хмарної інфраструктури EGI, яка є складовою частиною EOSC.

Розподілена хмарна інфраструктура EGI Federated Cloud забезпечує аналіз даних на основі використання віртуальних серверів у межах віртуальних організацій для здійснення міжнародної наукової співпраці.

Щоразу коли нова наукова спільнота виявляє інтерес до EGI Federal Cloud, команда підтримки (до складу якої входять члени EGI.eu та представники технічних експертів з National Grid Initiatives) організовує особисту або вебзустріч, щоб зібрати вимоги, визначити найкращу стратегію для інтеграції додатків і сервісів спільноти й визначити повний робочий план інтеграції.

Однак уже тепер науковці з України можуть використовувати хмарну інфраструктуру EGI Federal Cloud у межах навчальної віртуальної організації та віртуальної організації для тестування.

На теперішній час успішно працює мережа суперкомп'ютерів, створена в межах реалізації проекту «EuroHPC». Європейські високопродуктивні обчислення (EuroHPC JU) є спільною ініціативою Євросоюзу, європейських країн і приватних партнерів, заснованою 2018 р.

Жодна європейська країна не має необхідного потенціалу, щоби самостійно розробляти суперкомп'ютерні ресурси світового рівня. Співпраця, обмін знаннями й об'єднання ресурсів на європейському рівні важливі, тому EuroHPC JU об'єднує ресурси й досвід 31 європейської країни та партнерів для створення найсучаснішої європейської суперкомп'ютерної екосистеми.

Наразі п'ять суперкомп'ютерів EuroHPC JU працюють у Болгарії, Чехії, Фінляндії, Люксембурзі та Словенії. В Італії, Португалії та Іспанії будуються ще три суперкомп'ютери, а найближчим часом заплановано створення нових систем.

Дослідники з академічних, зокрема університетських кіл, дослідницьких інститутів, органів державної влади і промисловості країн-членів ЄС та країн, асоційованих до програм «Горизонт 2020» і «Горизонт Європа», можуть подавати заявки й отримувати доступ до суперкомп'ютерів EuroHPC. Оскільки Україна є асоційованою країною до обох зазначених рамкових програм ЄС, такі можливості поширюються й на відповідні українські організації.

Для отримання доступу до ресурсів проекту «EuroHPC» необхідно подати відповідний запит згідно з умовами проекту.

Така переорієнтація користувачів на активне використання доступних ресурсів EOSC та інших проектів, крім EuroHPC, дасть змогу забезпечити безперервність наукових робіт в Україні (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 30.08*).

Представники Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України та Національного Інституту раку (Вільнюс, Литва) під час спільної робочої наради обговорили стратегічні напрями наукової співпраці.

У режимі онлайн 31 серпня 2022 р відбулася перша спільна робоча нарада за участю представників Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України (Київ, Україна) та Національного Інституту раку (Вільнюс, Литва) в рамках Українсько-литовського проєкту «Цитокін-індуковані кілерні Т-клітини та лектини бактеріального походження як новий засіб біотерапії раку молочної залози» (Ukrainian-Lithuanian project «Cytokine-induced killer T cells and bacterial lectins as new biotherapy for breast cancer»).

Метою заходу було затвердження результатів двосторонньої плідної співпраці в рамках зазначеного проєкту та обговорення перспективних дослідницьких ініціатив у галузі онкоімунології та біотерапії раку.

Відкриваючи захід, директор Вільнюського Національного Інституту раку Dr. Ernestas Janulionis наголосив, що вже півроку українці, не шкодуючи власного життя, відстоюють своє право на свободу в боротьбі з російськими загарбниками. Литва, як і все міжнародне співтовариство, робить активні кроки для дієвої підтримки наукової спільноти України: від надання грантів на проведення наукових досліджень та стажування в провідних дослідницьких інституціях до благодійної і технічної наукової допомоги.

Директор ІЕПОР ім. Р. Є. Кавецького НАН України, професор Л. Бучинська окреслила перспективи розширення стратегічних напрямів наукової співпраці та створення нових спільних дослідницьких програм у галузі онкоімунології, онкогенетики, нано- та біотехнологій.

«Українські вчені міцно тримають свій науковий фронт, оскільки саме розвиток вітчизняної науки є запорукою успішного майбутнього Української держави. І в цьому нам дуже допомагають наші литовські колеги», – підкреслив у своєму виступі координатор проєкту з української сторони академік НАН України В. Чехун. Він зазначив, що вже багато років продовжується плідна співпраця з Національним інститутом раку Литви, яка спрямована на обмін досвідом і проведення спільних експериментальних досліджень у галузі онкології. У вересні 2023 р. виповнюється 10 років із моменту підписання угоди про науково-технічне співробітництво, яке сьогодні переходить на новий етап та стосується одного з перспективних напрямів в онкології – біотерапії раку.

Під час онлайн-зустрічі було заслухано доповіді співкерівників українсько-литовського проєкту, у яких були представлені результати щодо впливу бактеріального лектину *V. subtilis* ІМВ В-7724 на нормальні (лімфоцити периферичної крові) та пухлинні клітини різного генезу (лімфобластний лейкоз, рак молочної залози з різною чутливістю до

хіміопрепаратів) та особливостей культивування лімфоцитів в біореакторі G-REX для отримання цитокінстимульованих кілерних клітин. Дослідження тривають.

Перша спільна робоча нарада, організована Національним інститутом раку (Вільнюс, Литва), повністю досягла своєї мети. Дослідники України та Литви мали змогу в творчій атмосфері професійного спілкування обговорити перспективні можливості розширення наукової стратегії спільних досліджень та досягли домовленості щодо проведення у 2023 р. на базі ІЕПОР ім. Р. Є. Кавецького НАН України міжнародного наукового симпозіуму, присвяченого сучасним проблемам онкоімунології та біотерапії раку. У рамках заходу обговорюватимуться актуальні питання щодо імунологічних аспектів взаємодії пухлина-організм, ключових механізмів формування специфічного мікрооточення пухлини як ключового фактору розвитку лікарської резистентності, застосування інноваційних методів імунотерапії з використанням продуктів мікробного походження та розробка сучасних алгоритмів персоніфікації діагностичних і терапевтичних заходів із використанням високоінформативних біомаркерів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2022. – 12.09).

Астрономічна наука

У черговому випуску своєї авторської науково-популярної програми «Розмови про Всесвіт з Іваном Крячком» на ютуб-каналі «Все про Всесвіт» виконувач обов'язків завідувача лабораторії методологічного та інформаційного забезпечення освіти і науки астрономічної (МІЗОН-А) Головної астрономічної обсерваторії НАН України І. Крячко повідомив про головні астрономічні новини другої половини серпня 2022 р., астрономічні явища та ювілеї першої половини вересня 2022 р., а також медіанісенітниці.

На основі даних зі спектрометрів, встановлених на двох космічних апаратах, які працюють на орбіті Марса, – «Mars Express» Європейської космічної агенції (ESA) та «Марсіанського розвідувального супутника» Національного управління з аеронавтики й дослідження космічного простору (NASA, США), – група науковців під керівництвом Д. Картера з Інституту космічної астрофізики Паризького університету й Лабораторії астрофізики Марсельського університету (Франція) уклала глобальну мапу води на червоній планеті в її давні часи, тобто мільярди років тому. Наразі на тих місцях виявлено осадові породи (мінерали), що походять від гірських порід, під дією води хімічно перетворених переважно на глину й солі. Досі вченим було відомо про близько тисячі поверхневих виходів мінералів на Марсі. Нова ж мапа вказує на сотні тисяч таких ділянок у найстаріших куточках цієї планети. Найсвіжіші дослідницькі результати дають підставу припускати, що, можливо, вода на Марсі була не так довго і не в такій великій кількості,

як наука вважала раніше. Проте, поза сумнівом, вода відіграла величезну роль у формуванні структури поверхні цієї планети.

Оприлюднено зроблені за допомогою Космічного телескопа ім. Д. Вебба знімки Юпітера, на яких, зокрема, зображені його полярні сьйва та марева, а також кільця й супутники. Цей телескоп отримує дані в інфрачервоному діапазоні, що його не сприймає людське око, тож їх потрібно було попередньо перевести у видимий діапазон електромагнітного спектра. Візуалізацію для широкої аудиторії виконала відома американська аматорка астрономії Д. Шмідт, яка займається обробкою астрофотографій уже щонайменше 10 років (одне з найперших її вагомих досягнень – третє місце в конкурсі «Приховані скарби Габбла» від Європейської космічної агенції). Це не розвага, а яскравий приклад того, як непрофесійний астроном, волонтер, або ж так званий громадський учений (citizen scientists), робить справді вагомий внесок у науку.

Юпітер важливо досліджувати, бо це найбільша планета Сонячної системи, газовий гігант, будова та процеси в атмосфері якого досі не дуже зрозумілі для науки. Вивчення поведінки газів у таких екстремальних умовах, як юпітеріанські, може стати в пригоді й на Землі. Власне, астрономічні дослідження не настільки відірвані від реальності, як може видаватися.

За даними спостережень Космічного телескопа ім. Д. Вебба в атмосфері екзопланети – газового гіганта WASP-39b – вперше виявлено вуглекислий газ, що підтверджує широкі можливості цього наукового інструменту в дослідженні об'єктів з інших зоряних систем, зокрема атмосфер екзопланет. Спостереження, виконані раніше за допомогою Космічного телескопа ім. Габбла й космічного телескопа «Spitzer», дали змогу виявити в атмосфері цієї екзопланети водяну пару, натрій та калій.

За допомогою встановленого в Чилі телескопа «Gemini South» і приймача «Zorro», яким його обладнано і який дозволяє фотографувати зоряне небо з дуже короткими витримками, отримано найчіткіше зображення наймасивнішої з відомих зір Всесвіту – зорі R136a1 у Туманності Тарантул галактики Велика Магелланова Хмара та її оточення. Раніше світло цієї зорі важко було відокремити від світла зір навколо неї, тож доволі проблемно було визначити її блиск, а отже, й більш-менш точно з'ясувати масу цього об'єкта. Вважалося, що її маса становить від 250 до 320 мас Сонця. Краща просторова роздільна здатність нової фотографії дала змогу науковцям обчислити цей показник на рівні 170–230 сонячних мас. Це важливий результат, адже масивні зорі – доволі цікаві об'єкти. Вони живуть порівняно недовго (не мільярди років, як, наприклад, наше Сонце, а всього лиш мільйони років) і спалахують як наднові. Причому значення маси впливає і на перебіг вибуху, і на те, які хімічні елементи утворюються внаслідок нього. Велика міжнародна наукова колаборація «Огляд темної енергії», до якої входять університети США, Великої Британії, Канади, Чилі, Іспанії, Бразилії, Німеччини, Японії, Італії, Австралії, Норвегії та Швейцарії вчергове

підтвердила дієвість Загальної теорії відносності А. Айнштейна. З'ясувалося, що ця теорія, серед іншого, добре описує форму далеких галактик, які видно завдяки так званим гравітаційним лінзам, зокрема й на нещодавніх зображеннях від Космічного телескопа ім. Д. Вебба. Про новий результат, викладений у статті, співавторами якої є понад півтори сотні науковців, було повідомлено на науковій конференції, що тривала у Ріо-де-Жанейро 22–26 серпня 2022 р.

Міжнародний астрономічний союз (МАС) оголосив конкурс із присвоєння назв 20 екзопланетам, яких науковці досліджуватимуть найближчим часом (зокрема, і з допомогою Космічного телескопа ім. Д. Вебба), – «NameExoWorlds», присвячений 10-річчю Управління з популяризації астрономії у структурі МАС. Це вже третій такий конкурс – попередній (2019 р.) оголошувався з нагоди 100-річчя МАС.

Пропозиції приймаються до 11 листопада 2022 р. Далі МАС працюватиме з національними координаторами щодо роботи з громадськістю, щоб обрати лише по одній пропозиції від кожної країни (якщо таких пропозицій буде більше). Голосування за назви для екзопланет триватиме з 16 грудня 2022 р. до 16 березня 2023 р. Переможців оголосять 20 березня наступного року (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 2.09).*

Нагороди та відзнаки

До Дня Незалежності України науковці Національної академії наук України отримали нагороди від Ради національної безпеки і оборони України.

За створення інформаційно-аналітичної платформи протидії агресії РФ відзнаками Ради національної безпеки і оборони України III ступеня нагороджені науковці Національного центру «Мала академія наук України»: заступник директора з наукової роботи, старший науковий співробітник доктор технічних наук О. Стрижак і завідувач відділу створення і використання інтелектуальних мережних інструментів кандидат технічних наук В. Приходнюк, а також завідувач відділу інформатики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України кандидат технічних наук М. Надутенко (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2022. – 30.08).*

До уваги держслужбовця

О. Дуднік, ст. наук. співроб. НБУВ,
А. Колесніченко, наук. співроб. НБУВ,
Т. Добко, зав. відділу НБУВ

Збройна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права

Бібліографія (1954–2022 рр.)

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася з окупації Криму в лютому – березні 2014 р., гібридної війни на Донбасі – з квітня 2014 р. та відкритого повномасштабного збройного вторгнення 24 лютого 2022 р. і супроводжується безпрецедентним знищенням українського цивільного населення, включно з дітьми, руйнуванням українських міст, культурних і духовних цінностей змушує керівництво країни і звичайних громадян шукати міжнародного захисту, справедливості та покарання агресора, апелювати (звертатися) до норм міжнародного гуманітарного права (МГП).

Для забезпечення належного виконання норм МГП на території України, зокрема реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що випливають із відповідних міжнародних договорів, а також з урахуванням викликів, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. № 329 утворена Міжвідомча комісія з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні.

Міжнародне гуманітарне право, або право законів і звичаїв війни (збройних конфліктів) виникло на початку XVII ст. У 1625 р. вийшла книга Г. Гроція «Про право війни та миру» («*De jure belli ac pacis*»). Головна увага в ній приділялася визначенню правових підстав для початку війни, тобто право на війну (*jus ad bellum*). Друга і третя частини МГП – право війни (*jus in bellum*), що встановлює правила ведення військових дій та право захисту жертв війни, поранених, полонених, мирного населення виникли в другій половині XIX ст. На основі ідей швейцарського підприємця і громадського діяча А. Дюнанна щодо необхідності створення незалежної організації, яка б займалася доглядом за пораненими солдатами (викладених А. Дюнаном у книзі «Пам'ять про Сольферіно») у м. Женева (Швейцарія) 22 серпня 1864 р. була прийнята перша з низки Женевських конвенцій – «Про поліпшення долі поранених на полі бою». З цим документом нерозривно пов'язано виникнення емблеми Червоного Хреста і створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ), а в подальшому – Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. А. Дюнан, як організатор та співзасновник

Міжнародного руху Червоного Хреста, разом із Ф. Пассі (французьким економістом і миротворцем) 1901 року отримав першу Нобелівську премію миру і став першим швейцарським нобелівським лауреатом.

У Швейцарії розміщено штаб-квартиру МКЧХ, що був ініціатором і організатором дипломатичної конференції, скликаної Федеральною радою Швейцарії 1949 р. в Женеві для перегляду Женевських конвенцій 1929 р. і прийняття Женевських конвенцій 1949 р. МКЧХ сприяє імплементації та поширенню знань про МГП на національному рівні в мирний час і його правильному застосуванню під час збройного конфлікту.

Власне поняття «міжнародне гуманітарне право» з'явилося у 50-х рр. ХХ ст. Його запровадив швейцарський громадський діяч, професор Ж. Пікте – багаторічний член керівництва МКЧХ.

МГП – це галузь міжнародного публічного права, норми і принципи якої спрямовані передусім на обмеження насильства під час війн і збройних конфліктів стосовно цивільного населення, яке не бере участі у воєнних діях, а також тих, хто припинив безпосередню участь у війні. Під захистом МГП перебуває також медичний і духовний персонал, парламентарі і особи, які їх супроводжують; персонал цивільної оборони, персонал, який відповідає за захист і охорону культурних цінностей, бере участь у гуманітарних акціях. Напад на таких осіб забороняється. Ці правила і вимоги становлять основну частину МГП, що базується на Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 р. та Додаткових протоколах до них, а тому вона отримала назву «право Женеви».

Друга частина МГП регулює застосування засобів і методів ведення воєнних дій. Її складовою є низка відповідних конвенцій, серед яких нині чинна Гаазька конвенція про закони і звичаї війни від 1907 р. та доповнення до неї. Під захистом цієї конвенції перебувають також усі цивільні об'єкти, насамперед навчальні, культурні й духовні заклади, архітектурні споруди, медичні установи, санітарно-транспортні засоби, об'єкти інфраструктури необхідні для виживання цивільного населення, демілітаризовані, санітарні, госпітальні та безпечні зони і місцевості. Нанесення по них збройних ударів заборонено. Ця частина МГП, що регулює відповідний напрям, називається «правом Гааги».

Водночас сучасні норми МГП містяться не лише в зазначених двох видах міжнародних договорів, а й – у міжнародних звичаях. Звичаєве міжнародне право складається з правил, які виходять із «загальної практики, прийнятої як закон» й існують незалежно від договірного права. Звичаї міжнародного гуманітарного права мають вирішальне значення в сучасних збройних конфліктах тому, що вони заповнюють прогалини, залишені договірним правом і у такий спосіб зміцнюють захист, який забезпечується жертвам.

МГП застосовується в збройних конфліктах як міжнародного, так і неміжнародного (внутрішнього) значення від початку і до подолання всіх наслідків, незалежно від оголошення чи визнання стану війни. МГП не

містить заборони на ведення війни, не оцінює правомірність чи неправомірність збройного конфлікту, однаково може застосовуватися до жертви й агресора, не потребує взаємності. Для застосування МГП не важливо, хто є ініціатором конфлікту, але воно не дозволяє державам порушувати свої міжнародні зобов'язання за будь-яких умов. Однак ефективність цього «права війни» ніколи не була високою.

Серйозні порушення МГП називаються *воєнними злочинами*, за їх вчинення, згідно з Женевськими конвенціями, передбачена кримінальна відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Тобто на злочинців поширюється принцип універсальної юрисдикції, згідно з яким будь-яка держава може притягнути особу, винну у вчиненні воєнних злочинів, до кримінальної відповідальності, незважаючи на місце вчинення злочину та громадянство суб'єкта злочину чи його жертви. До воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Механізми відповідальності за порушення норм МГП знаходяться переважно поза межами галузі – це питання відповідальності держав загалом. Міжнародну кримінальну відповідальність за воєнні злочини фізичні особи несуть перед Міжнародним кримінальним судом, Міжнародним Судом ООН, міжнародними кримінальними трибуналами, які нерідко змушені звертатися до звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Представлений тематичний список літератури (185 записів) складається з чотирьох розділів: *Джерела міжнародного гуманітарного права і законодавство України в сфері МГП; Монографії, автореферати дисертацій, дисертації, навчальні посібники; Статті з періодичних видань; Заяви, роз'яснення, повідомлення, інтерв'ю в ЗМІ.*

Матеріали подано за хронологією, а в межах окремих років – за абеткою. До першого розділу включено міжнародні угоди з гуманітарного права, згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою Української РСР і України, а також – частину національного законодавства, до якого ці угоди в тій чи іншій мірі імплементовано, зокрема закони України «Про Товариство Червоного Хреста України», «Про охорону дитинства» та ін. Тут також містяться закони, що визначають правонаступність міжнародних угод від УРСР до України, а також місце міжнародних договорів в ієрархії національного законодавства. Подано конституційні повноваження Президента і Верховної Ради щодо ухвалення необхідних указів і законів під час збройного конфлікту, війни, а також Закон України «Про Регламент Верховної Ради», де визначено правила й терміни ухвалення відповідних юридичних актів.

У другому розділі списку представлено монографії, дисертації, навчальні посібники з МГП, у яких висвітлено історію становлення цієї галузі права, її традиції, норми, принципи, термінологію, а також застосування під час збройних конфліктів, зокрема на території Східної України з 2014 р.

Третій розділ складається з наукових статей у фахових періодичних виданнях та електронних ресурсів, що розкривають низку актуальних питань у сфері МГП: медичної служби збройних сил, живих щитів, кодексу Лібера, захисту прав військовополонених, цивільного населення, передусім дітей під час збройних конфліктів; розглядаються питання воєнних злочинів, проблеми імплементації МГП в систему національного законодавства України; дослідження, що розкривають особливості звичаєвого гуманітарного права, трансформацію характеру збройного конфлікту на території України упродовж зазначеного періоду, діяльність Товариства Червоного Хреста України, міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця.

Четвертий розділ бібліографічного списку складають повідомлення, заяви, роз'яснення, інтерв'ю в ЗМІ з актуальних питань МГП та його порушення в Україні, зокрема, щодо прав цивільного населення, а також питань, пов'язаних із використанням заборонених видів зброї, юридичним статусом збройного конфлікту на території України та окупованих українських земель, із необхідністю ратифікації Україною Римського статуту, Конвенції про касетні боєприпаси, потребою надання Україні гуманітарної допомоги тощо.

Джерела міжнародного гуманітарного права і законодавство України в сфері міжнародного гуманітарного права

1. Брюссельська декларація про закони і звичаї війни від 1 січ. 1874 р. [витяг] / Ліга Націй // Україна в міжнародно-правових відносинах : зб. док. : в 2 кн. Кн. 2. Правова охорона культурних цінностей / відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, В. І. Акуленко. – Київ, 1997. – С. 436–437.

Те саме. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_764#Text.

2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Гаага, від 18 жовт. 1907 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

Набрання чинності для України відбулось 24 серпня 1991 року.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, Женева від 12 серп. 1949 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Конвенція про поведження з військовополоненими, Женева, від 12 серп. 1949 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

5. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 3 лип. 1954 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.

6. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 трав. 1954 р. (рос. мовою) // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text.

7. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни : Указ Президії Верхов. Ради УРСР від 3 лип., 1954 р., № 114а-03 // Відомості Верхов. Ради УРСР. – 1954. – № 5. – Ст. 114.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03#Text>.

8. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 трав. 1954 р. (укр., рос.) // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722.

9. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 трав. 1969 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 черв. 1977 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

11. Статус Женевских конвенций 1949 года и Дополнительных протоколов к ним 1977 года // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c23#Text.

12. Про приєднання Української Радянської Соціалістичної Республіки до Віденської конвенції про право міжнародних договорів // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2077-11#Text>.

13. Про правонаступництво України : Закон України від 12 верес. 1991 р., № 1543-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1991. – № 46. – Ст. 617.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>.

14. Про оборону України : Закон України від 6 груд., 1991 р., № 1932-XII // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1932-12#Text>.

15. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Статут набрав чинності 1 липня 2002 р.

16. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, Гаага, 26 берез. 1999 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text.

17. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовт. 1999 р., № 1192-XIV // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1192-14#Text>.

18. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 1 січ. 2000 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.

19. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р., № 2341-III [Ст. 438] // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

20. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р., № 2402-III // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

21. Про Товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28 листоп. 2002 р., № 330-IV // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text>.

22. Керівництво по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України : Наказ Міністра оборони України від 11 верес. 2004 р., № 400 / М-во оборони України.– Київ : Азимут-України, 2004. – 144 с.

Шифр НБУВ: Ва657134

23. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, Женева, 10 жовт. 1980 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text.

Вступила в дію 2 січня 1983 р. З поправкою від 21 грудня 2001 р., прийнятою 15 червня 2004 року. Україна підписала, але не ратифікувала Конвенцію.

24. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р., № 1906-IV // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

25. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : Закон України від 23 черв. 2004 р., № 1845-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 476.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1845-15#Text>.

26. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протокол III), Женева, 8 груд. 2005 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g74#Text.

27. Про зняття застережень України до Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року : Закон України від 8 лют. 2006 р., № 3413-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 22. – Ст. 198.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3413-15#Text>.

28. Конвенція про заборону касетних боєприпасів, Дублін, від 30 трав. 2008 р. (рос. мовою) // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k20#Text.

Конвенція підписана але Україною не ратифікована.

29. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми (Протоколу III) : Закон України від 22 жовт. 2009 р., № 1674-VI // Відомості Верхов. Ради України. – 2010. – № 4. – Ст. 27.

Шифр НБУВ: Ж22443

30. Про регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лют. 2010 р., № 1861-VI // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

Зі змісту: Глава 31. – Ст. 189, 190, 191.

31. Конвенція про права дитини і участь неповнолітніх у збройних конфліктах : роз'яснення М-ва юстиції України від 10 січ. 2011 р. // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/n0009323-11>.

32. Про відновлення дії окремих положень Конституції України : Закон України від 21 лют. 2014 р., № 742-VII // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#n129>.

33. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р., № 389-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

34. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні (оновлено) : [звіт і зібрання відповід. законодавства України] / Global Rights Compliance LLP, Посольство Великої Британії в Україні. – Київ, 2016. – 393 с. – URL: <https://www.pgaction.org/pdf/GRC-Domestic-Implementation-IHL-Report-UKR.pdf>.

35. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2017 р., № 329 // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>.

36. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18 січ. 2018 р., № 2268-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>.

37. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р., № 2469-VIII // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

38. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 26 листоп. 2018 р., № 393// Офіц. вісн. України. – 2018. – № 95. – Ст. 3132.

Шифр НБУВ: Ж15327

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/2018>.

39. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні (оновлено) : [звіт і зібрання відповід. законодавства України] / Global Rights Compliance. – Київ, 2020. – 325 с. – URL: <https://bit.ly/3wtHRQr>.

Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року : Закон України від 30 квіт. 2020 р., № 585-IX // Відомості Верхов. Ради України. – 2020. – № 39. – Ст. 293.

Шифр НБУВ: Ж22443

Те саме. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-20#n2>.

40. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементации норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» // Інформ. упр. Апарату Верховної Ради України : [офіц. вебпортал]. – 2021. – 20 трав. – URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>.

41. Про основи національного спротиву : Закон України від 16 лип. 2021 р., № 1702-IX // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

42. Нормативно-правові акти з міжнародного гуманітарного права : довідник / В. І. Перепадя, І. М. Волков, Р. О. Кайдалов, О. Г. Бондаренко ; Нац. гвардія України, Нац. акад. Нац. гвардії України. – Харків : НАНГУ, 2021. – 184 с. – Бібліогр.: с. 170–180.

Шифр НБУВ: Ва851212

43. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р., № 64 // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

44. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 8 квіт. 2022 р., № 259 // Законодавство України / Верхов. Рада України : [офіц. вебпортал]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#Text>.

45. Діти та збройні конфлікти : нормат.-правова база // War Childhood Museum Ukraine. – Київ, 2022. – URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>.

46. Обычное международное гуманитарное право (МГП) : база даних по МГП / Междунар. Комитет Красн. Креста (МККК). – URL: <https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docs/v1>.

Монографії, автореферати дисертацій, дисертації, навчальні посібники

47. Арцибасов И. Н. Вооруженный конфликт: право, политика, дипломатия / И. Н. Арцибасов, С. А. Егоров. – М. : Междунар. отношения, 1989. – 248 с.

48. Міжнародне гуманітарне право і права людини / ООН, Центр прав людини, Харків. правозахис. група, Укр.-америк. бюро захисту прав людини. – Харків, 1994. – 14 с. – (Права людини : виклад фактів ; 13).

*Шифр НБУВ:*ООН/520.13

49. Імплементация міжнародного гуманітарного права = Implementation of international humanitarian law : національний семінар для України, 4–5 верес. 1996 р., Київ / Міжнар. Комітет Червон. Хреста, ОБСЄ. – Київ, 1996. – 118, 116 с.

Шифр НБУВ: ОБСЕ/10 Зал ООН

50. Право війни : poradnik для командного складу Збройних Сил України / упоряд. О. Боков. – [2-ге вид.]. – Київ, 1997. – VIII, 127 с.

Шифр НБУВ: Ва694650

51. Право війни. Вибрані питання : посіб. для командного складу, курсантів та слухачів військ.-навч. закладів. – Київ : Любава, 1997. – 112 с.

*Шифр НБУВ:*Ва578090

52. Дяченко В. І. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів / В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський. – Київ : КВГІ, 1998. – 103 с. – Бібліогр.: с. 100–103.

*Шифр НБУВ:*Ва588676

53. Майоров І. О. Міжнародне гуманітарне право : конспект лекцій з курсу для слухачів від-ня військ. підготовки / І. О. Майоров ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 1998. – 86 с.

*Шифр НБУВ:*Ва595864

54. Лукашин Є. В. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / Є. В. Лукашин. – Київ : НМЦВО, 1999. – 114 с.

*Шифр НБУВ:*Ва596021

55. Дмитрієв А. І. Міжнародне гуманітарне право: основи концепції / А. І. Дмитрієв ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Вищ. шк. права при Ін-ті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ : Логос : Фахівець, 1999. – 119 с.

*Шифр НБУВ:*Ва592204

56. Міжнародне гуманітарне право: філософсько-правова доктрина регулювання збройних конфліктів : навч. посіб. : у 4 ч. / Міжнар. фонд «Відродження». – Київ : Сфера, 1999–2000.

Ч. 1 : Історія становлення / В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський ; ред.: В. П. Андрущенко ; передм. В. П. Андрущенко. – Київ, 1999. – 127 с.

Ч. 2 : Словник-довідник основних термінів і понять / А. І. Дмитрієв, М. В. Цюрупа, П. В. Шумський ; передм. Ю. С. Шемшученко. – Київ, 1999. – 137 с.

Ч. 3 : Гуманітарні традиції і сучасність / М. В. Цюрупа, В. І. Дяченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Військ. гуманіт. ін-т Нац. акад. оборони України. – Київ, 2000. – 208 с.

Ч. 4 : Джерела, принципи, норми / А. І. Дмитрієв, В. І. Дяченко, М. В. Цюрупа ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Військ. гуманітар. ін-т Нац. акад. оборони України. – Київ, 2000. – 118 с.

Шифр НБУВ: В342922/1-4

57. Базов В. П. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / В. П. Базов, І. І. Качан, І. О. Майоров, Ю. А. Понінатченко ; ред.: В. П. Базов. – Київ : Варта, 2000. – 172 с.

Розглянуто міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного публічного права, проаналізовано особливості Женевського права (право Червоного Хреста), Гаазьке право щодо ведення воєнних операцій, а також особливості застосування положень міжнародного гуманітарного права і прав людини у збройних конфліктах неміжнародного характеру.

Шифр НБУВ: Ва597480

58. Поширення знань про Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та міжнародне гуманітарне право : посібник / ред. М. М. Цимбалюк [та ін.]. – Київ : Нора-прінт, 2000. – 160 с.

Шифр НБУВ: Ва600384

59. Права людини і професійні стандарти для військовослужбовців в документах міжнародних організацій / упоряд. Т. Яблонська. – 2-ге вид, допов. і переробл. – Київ : Сфера 2002. – 364 с. – (Людина, право, суспільство).

Шифр НБУВ: Вс37333

60. Ярмаки В. Х. Международное гуманитарное право, применяемое в период вооруженных конфликтов и имплементация его Украиной : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Ярмаки Владимир Христофорович ; Одес. нац. юрид. акад. – Одесса, 2002. – 198 л. – Библиогр.: л. 182–198.

Шифр НБУВ: ДС80221

61. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права : навч. посіб. / В. П. Базов. – Київ : Істина, 2003. – 135 с. – Бібліогр.: с. 89–98.

Шифр НБУВ:Ва636347

62. Дяченко В. І. Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Дяченко Валерій Іванович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2003. – 16 с.

Шифр НБУВ:Ра323724

63. Дяченко. В. І. Ефективність дії норм міжнародного гуманітарного права в їх еволюційному розвитку : дис.... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Дяченко Валерій Іванович ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2003. – 177 арк.

Шифр НБУВ:ДС77109

64. Климчук Ю. В. Система принципів міжнародного гуманітарного права : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Климчук Юрій Васильович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 17 с.

Шифр НБУВ:Ра322930

65. Ярмакі В. Х. Міжнародне гуманітарне право, що застосовується в період збройних конфліктів та імплементація його Україною : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Ярмакі Володимир Христофорович ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 19 с.

Шифр НБУВ:Ра323354

66. Ярмаки В. Х. Особенности имплементации норм международного гуманитарного права в национальное законодательство Украины : монографія / В. Х. Ярмаки ; Одес. юрид. ин-т Нац. ун-та внутр. дел. – Одесса, 2003. – 152 с.

Шифр НБУВ: Ва657882

67. Гіждіван Л. Ю. Міжнародне гуманітарне право : програма спецкурсу / Л. Ю. Гіждіван ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2005. – 44 с.

Шифр НБУВ:Р103914

68. Репецький В. М. Міжнародне гуманітарне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, ф-тет міжнар. відносин. – Київ : Знання, 2007. – 467 с.

Шифр НБУВ: Ва687867

69. Базов В. П. Воєнні злочини : навч. посіб. / В. П. Базов. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
Шифр НБУВ: Ва706327

70. Лисик В. М. Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лисик Володимир Михайлович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 20 с.
Шифр НБУВ: Ра356701

71. Лисик В. М. Правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві : дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лисик Володимир Михайлович ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – 205 арк.
Шифр НБУВ: ДС106111

72. Цюрупа М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / М. В. Цюрупа. – Київ : Кондор, 2008. – 364 с.

73. Короткий Т. Р. Некоторые теоретические проблемы международного гуманитарного права / Т. Р. Короткий. – Одеса : Фенікс, 2009. – 24 с. – (Університетські читання ; № 1).

74. Жаровська І. М. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / І. М. Жаровська. – Київ : Атіка, 2010. – 280 с.

75. Попович В. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Попович Віталія Петрівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 20 с.
Шифр НБУВ: Ра377962

76. Попович В. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. / Попович Віталія Петрівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 322 арк. : табл. – Бібліогр.: арк. 291–322.
Шифр НБУВ: ДС121145

77. Лисик В. М. Правовий Статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві : монографія / В. М. Лисик ; М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Одеса : Фенікс, 2012. – 207 с. – (Міжнародне право). – Бібліогр.: с. 163–183.

Проаналізовано правовий статус Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у міжнародному праві. Розглянуто питання про юридичну природу МКЧХ, досліджено юридичні підстави діяльності цієї неурядової організації. На основі аналізу діючих договірних і звичаєвих норм міжнародного права подано перелік його міжнародних прав та обов'язків. Увагу приділено дослідженню впливу МКЧХ на становлення, розвиток і кодифікацію норм міжнародного гуманітарного права.

Шифр НБУВ: Ва761630

78. Антонович М. М. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право : монографія / М. М. Антонович, Б. В. Бабін, М. О. Баймуратов, І. А. Березовська, І. Г. Білас ; Укр. асоц. міжнар. права. – Київ : К.І.С, 2014. – 1013 с.

Шифр НБУВ: ВС58454

79. Алямкін Р. В. Міжнародне гуманітарне право : курс лекцій / Р. В. Алямкін ; НАН України, Київ. ун-т права, Каф. міжнар. права та порівнял. правознавства. – Київ : Компринт, 2015. – 133 с. – Бібліогр.: с. 131–133.

Шифр НБУВ: Ва850300

80. «Війна і права людини»: дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини / М. М. Гнатовський, А. О. Кориневич, О. М. Лисенко ; за заг. ред. А. О. Кориневича, О. А. Мартиненка. – Київ : КВІЦ, 2015. – 42 с. : іл. – URL: <https://www.slideshare.net/DonbassFullAccess/ss-91073670>.

81. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право : довід. для журналістів / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; Одес. регіон. орг. Нац. спілки журналістів України, Фонд підтримки фундамент. дослідж., Центр. соц. і труд. дослідж. – 2-ге вид., допов. – Одеса : Фенікс, 2015. – 90, [2] с. – Бібліогр.: с. 75–76.

Шифр НБУВ: Ва799297

Те саме. – URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/ulib/item/ukr0000020894>.

82. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право : довід. для юристів громад. приймалень / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; Укр. Гельсін. спілка з прав людини, Фонд підтримки фундамент. дослідж. – Одеса : Фенікс, 2015. – 92 с. – Бібліогр.: с. 74–76.

Шифр НБУВ: Ва799298

Те саме. – URL: <http://irbis-nbu.gov.ua/ulib/item/ukr0000020894>.

83. Кориневич А. О. Застосування міжнародного гуманітарного права до збройного конфлікту на території України : навч. посіб. / А. О. Кориневич. – Одеса : Фенікс, 2015. – 78 с.

Шифр НБУВ: Ва799296

84. Лінецький С. В. Коментар до Регламенту Верховної Ради України / С. В. Лінецький, В. П. Крижанівський ; USAID, Фонд Сх. Європа. – Київ, 2015. – 730 с. – URL: https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00XCCV.pdf.

85. Дитинство під прицілом : права дитини в умовах збройного конфлікту на сході України / О. А. Біда, А. Б. Блага, О. А. Мартиненко, М. Г. Станкевич, С. В. Тарабанова ; за заг. ред. А. П. Буценка ; Укр. Гельсін. спілка з прав людини. – Київ : КИТ, 2016. – 82 с. : фот. – URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2016/03/Preview_Child_Pid_Prizilom.pdf.

86. Міжнародне гуманітарне право : посіб. для юриста / О. О. Войтенко, М. М. Гнатівський, Т. Р. Короткий [та ін.] ; за ред. Т. Р. Короткого ; Укр. гельсін. спілка з прав людини. – Київ ; Одеса : Фенікс, 2017. – 145 с. – URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/WEB_01-2.pdf.

87. Гнатівський М. М. Повага до прав люди в умовах збройного конфлікту в Україні: застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини / М. М. Гнатівський ; Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) / Україна. – Київ, 2017. – 25 с. – URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf.

88. Звичайні норми міжнародного гуманітарного права : довідник / Т-во Червон. Хреста України, Фонд підтримки фундамент. дослідж. ; передм.: Т. Р. Короткого, Є. В. Лук'янченко ; вступ. ст. М. М. Гнатівського. – Одеса : Фенікс, 2018. – 39, [1] с.

Шифр НБУВ: P134796

89. Одегов О. Злочини без покарання: порушення прав людини під час збройного конфлікту на сході України / Олександров Одегов, Наталія Гриценко ; за заг. ред. В. Щербаченка ; Східноукр. центр громад. ініціатив, «Правозахисна Група «Січ», Громад. ком. захисту конституц. прав та свобод громадян. – Київ : Східноукр. центр громад. ініціатив, 2018. – 63, [1] с. : іл., табл.

Шифр НБУВ: Со36122

90. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова ; М-во освіти і науки України. – Київ : Голембовська О. О., 2018. – 208 с. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_cory.pdf

91. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. для закладів серед. освіти / М. Єлігулашвілі, О. Козорог, Т. Короткий, Н. Хендель

; за ред. Т. Короткого ; Укр. Гельсін. спілка з прав людини. – Київ : УГСПЛ ; Одеса : Фенікс, 2019. – 141 с. : дод., фот. – URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/04/Prev_Posibnyk_MGB_A4-4.pdf.

92. Гуманітарний доступ у Східній Україні : огляд ситуації / Всеукр. благод. фонд «Право на захист», глобал. неуряд. орг. HIAS. – Київ, 2019. – 28 с. – URL: https://www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/Report_R2P_humanitarian_access_in_Eastern_Ukraine_2019_ukr.pdf.

93. Міжнародні механізми захисту культурних цінностей на окупованих територіях (огляд) / Крим. ін-т стратег. дослідж., Міжнар. фонд Відродження ; Є. С. Андрюк, К. І. Бусол, Д. О. Коваль. – Київ, 2019. – 38 с. – URL: <http://www.ppu.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Mizhnarodni-mehanizmu-zahystu-KTS-e-doc-1.pdf>.

94. Основи міжнародного гуманітарного права для прокурора (з довідк. матеріалами) : наук.-практ. посіб. / В. В. Власюк, О. Д. Довгань, В. І. Дяченко [та ін.] ; Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України, Т-во Червоного Хреста України [та ін.]. – Київ, 2019. – 232 с. : іл. – Бібліогр.: с. 53–57.

Шифр НБУВ: Ва836284

95. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навч. посіб. / О. В. Сенаторова. – Харків : Лисенко І. Б., 2019. – 206 с. – Бібліогр.: с. 194–206.

Шифр НБУВ: Ва837668

96. Базов В. П. Теорія та принципи міжнародного гуманітарного права : монографія / В. П. Базов ; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – Київ : Фенікс, 2020. – 511 с. – Рез. англ. – Бібліогр.: с. 442–501.

Досліджено фундаментальні питання теорії та принципів міжнародного гуманітарного права. Проаналізовано генезисний і ціннісний вимір цієї важливої галузі міжнародного права, еволюцію становлення та тенденції подальшого розвитку її системи. Визначено поняття сучасного міжнародного гуманітарного права та його принципів, особливості його джерельної бази як самостійної галузі міжнародного права, сферу застосування його норм, міжнародно-правовий механізм імплементації та міжнародно-правову систему відповідальності за порушення його норм.

Шифр НБУВ: Ва846969

URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=EC&P21DBN=EC&Z21ID=&Image_file_name=IMG/446333447849.jpg.

97. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право / Нільс Мельцер ; Міжнар. Комітет Червон. Хреста. – Женева ; Київ, 2020. – 108 с. – URL:

<https://www.asser.nl/media/795044/icrc-comprehensive-introduction-to-ihl-ukr.pdf>.

98. Вивчаючи міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. / О. Войтенко, М. Єлігулашвілі, О. Козорог [та ін.] ; за заг. ред. н. т. Короткого ; Укр. Гельсін. спілка з прав людини, Т-во Червон. Хреста України. – 2-ге вид. – Київ ; Одеса : Фенікс, 2021. – 268 с. – URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf.

Статті з періодичних видань

99. Радиш Я. Ф. Медична служба збройних сил і міжнародне гуманітарне право: (огляд літ.) / Я. Ф. Радиш, В. П. Мегедь, М. І. Бадюк, О. М. Мельник, О. Я. Андрієнко // Лікар. справа. – 2004. – № 8. – С. 85–93.

Наведено огляд літератури щодо використання міжнародного гуманітарного права в системі медичного забезпечення війн і збройних конфліктів.

Шифр НБУВ: Жс20661

100. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми // Укр. часопис міжнар. права. – 2006. – № 2 : Міжнар. гуманіт. право. – С. 7–16.

101. Третьяков Д. Ієрархія законів і принцип «*pacta sunt servanda*» / Дмитро Третьяков // Віче. – 2008. – № 14. – URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1020/>.

102. Каткова Т. Г. Відповідальність за порушення законів та звичаїв війни за міжнародним правом і законодавством України / Т. Г. Каткова // Системи озброєння і військ. техніка. – 2010. – № 3. – С. 189–192.

Розглянуто питання відповідальності за порушення законів і звичаїв війни відповідно до міжнародно-правових документів, а також діяльність Міжнародного кримінального суду.

Шифр НБУВ: Ж25328

103. Лук'янов О. Л. Правове становище добровільних живих щитів в міжнародному гуманітарному праві / О. Л. Лук'янов, Н. М. Салатюк // Наук. пр. нац. ун-ту харч. технологій. – Київ, 2010. – № 35. – С. 150–152. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnukht_2010_35_32.

Зазначено, що сучасне міжнародне гуманітарне право не містить чіткого визначення поняття «добровільний живий щит» (ДЖЩ), а розуміння їх статусу та доцільного в цьому випадку ступеня захисту значно відрізняється. Проаналізовано нинішній правовий статус ДЖЩ і зроблено рекомендації щодо внесення змін в діючі міжнародні НПА з метою підвищення їх захисту.

104. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / М. М. Гнатовський // Актуал. проблеми міжнар. відносин. – Київ, 2011. – Вип. 100, ч. 1. – С. 95–99.

Шифр НБУВ: Ж68200

Те саме. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100\(1\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_100(1)_18).

105. Гнатовський М. М. Застосування міжнародного гуманітарного права органами Міжамериканської системи захисту прав людини / М. М. Гнатовський // Право і сусп.-во. – 2012. – № 6. – С. 3–8.

Шифр НБУВ: Ж25400

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_6_3.

106. Гогоша О. Участь Міжнародного комітету Червоного Хреста у гуманітарних місіях та операціях ООН / Орест Гогоша // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Міжнар. відносини. – 2012. – Вип. 31. – С. 95–103.

Шифр НБУВ: Ж28852/Міжнар.відн.

107. Гогоша О. Гуманітарна складова миротворчих операцій ООН / Орест Гогоша // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Міжнар. відносини. – 2013. – Вип. 32. – С. 104–108.

Шифр НБУВ: Ж28852/Міжнар.відн.

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2013_32_16.

108. Гороховська О. В. Кодекс Лібера та його значення для розвитку й кодифікації міжнародного гуманітарного права / О. В. Гороховська, І. С. Семенюк // Держава та регіони. Серія : Право. – 2014. – № 2. – С. 114–118. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drp_2014_2_22.

Розглянуто загальні положення інструкцій польовим військам США, які пізніше було названо Кодексом Лібера. Зазначено, що цей документ ґрунтувався на загальній концепції, яка передбачала, що війна може бути законною лише за умови відповідності її методів певним правилам.

109. Антонович М. М. Право на гуманітарну допомогу під час збройного конфлікту і відповідальність за його порушення згідно з міжнародним правом / М. М. Антонович // Наук. зап. НаУКМА. – Київ, 2015. – Т. 168 : Юрид. науки. – С. 93–98. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2015_168_24.

110. Коблан Л. Б. Загальний аналіз правового регулювання воєнних дій: міжнародне та національне законодавство / Л. Б. Коблан // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2015. – № 824 : Юрид. науки. – С. 151–158.

Шифр НБУВ: Ж29409

111. Миколаєнко Я. Ю. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 рр. про мирне вирішення міжнародних суперечок / Я. Ю. Миколаєнко // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2015. – Вип. 32, т. 3. – С. 179–181.

Шифр НБУВ: Ж68850/Право

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32%283%29__46.

112. Репецький В. М. Застосування міжнародного гуманітарного права у збройному конфлікті України / В. М. Репецький // Наук. вісн. Львів. комерц. акад. Серія Юридична. – 2015. – Вип. 2. – С. 368–373.

Шифр НБУВ: Ж69765/Юрид.

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_2_38

113. Грушко М. В. Звичаєве міжнародне гуманітарне право щодо захисту військовополонених / М. В. Грушко // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (20 трав. 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Півд. регіон. центр Нац. акад. прав. наук України. – Одеса, 2016. – Т. 1. – С. 324–327.

Шифр НБУВ: В356422/1

114. Дакал А. В. Державна політика щодо захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні / А. В. Дакал // Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Київ, 2016. – Вип. 2. – С. 225–242.

Шифр НБУВ: Ж69866

115. Коваль Д. О. Міжнародне гуманітарне право в контексті міжнародного права прав людини / Д. О. Коваль // Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.». – Київ, 2016. – Т. 181 : Юрид. науки. – С. 144–147.

Шифр НБУВ: Ж69184

116. Піддубна М. В. Воєнні злочини в кримінальному праві України / М. В. Піддубна // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2016. – Вип. 40, т. 2. – С. 98–101.

Шифр НБУВ: Ж68850/Право

Те саме. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40\(2\)__25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40(2)__25).

117. Горбатюк С. Є. Міжнародні міжурядові організації глобального типу у системі забезпечення соціогуманітарної безпеки / С. Є. Горбатюк // Вісн. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Сер. Держ. упр. – Київ, 2017. – № 3. – С. 73–80 ; № 4. – С. 107–114.

Шифр НБУВ: Ж15105/Держ. упр.

118. Захист прав дітей у збройних конфліктах: політика і практика ЄС // Українське право : [вебсайт]. – 2017. – 24 квіт. – URL:

https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/iashyfkx-tuav-ekkhym-ts-ibusmrysh-nsrchoknkhash-tsokkhyna-k-tuankhyna-zhf.

119. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права // Українське право : [вебсайт]. – 2017. – 10 черв. – URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/ivyazhvk-rsupy-pkzrausersgs-gtsparkkhaursgs-tuava.

120. Магочі Я. К. Роль Комітету Червоного Хреста у міжнародному гуманітарному праві / Я. К. Магочі // Закарпатські правові читання : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (20–22 квіт. 2017 р., м. Ужгород) : в 2 т. / Ужгород. нац. ун-т [та ін.]. – Ужгород, 2017. – Т. 2. – С. 179–182.

Шифр НБУВ: В356681/2

121. Плешко Е. А. Право війни на морі: сучасне врегулювання / Е. А. Плешко, Т. Р. Короткий, А. О. Кориневич // Зб. наук. пр. н.-д. центру ЗС України «Державний океанаріум». – Одеса, 2017. – С. 59–71.

Шифр НБУВ: Ж74795

122. Жаровська І. Діяльність МКЧХ у період збройних конфліктів / Ірина Жаровська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2018. – Вип. 17 : Юрид. науки. – С. 163–167.

Шифр НБУВ: Ж29409/А

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2018_17_27.

123. Короткий Т. Поширення знань про міжнародне гуманітарне право: синергія держави та недержавних акторі / Т. Короткий, А. Капустін // Укр. часоп. міжнар. права. – 2018. – № 2. – С. 60–68.

Шифр НБУВ: Ж68379

124. Пилипенко В. П. Воєнні злочини як серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року в контексті міжнародного кримінального права / В. П. Пилипенко // Наук. зап. Ін-ту законодавства Верхов. Ради України. – 2018. – № 6. – С. 81–93.

Шифр НБУВ: Ж100550

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_6_12.

125. Габрелян Г. В. Взаємодія міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного та кримінального права в питанні забезпечення права на здоров'я під час збройних конфліктів / Г. В. Габрелян // Часопис Київ. ун-ту права. – 2019. – № 2. – С. 232–237.

Шифр НБУВ: Ж23574

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2019_2_42.

126. Капустин А. В. Правові та організаційні питання імплементації міжнародного гуманітарного права у військове законодавство України / А. В. Капустин // Актуал. проблеми політики. – Одеса, 2019. – Вип. 64. – С. 306–320.

Шифр НБУВ: Ж69514

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2019_64_22.

127. Кириченко С. О. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни / С. О. Кириченко, М. М. Лобко, В. М. Семененко // Наука і оборона. – 2019. – № 2. – С. 9–16.

Шифр НБУВ: Ж15759

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2019_2_4.

128. Топольницький В. В. Проблеми правового урегулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час» / В. В. Топольницький, Б. М. Тична // Прав. позиція. – 2019. – № 5. – С. 91–99. – URL: <http://legalposition.umsf.in.ua/archive/2019/4/13.pdf>.

129. Турченко О. Г. Право дитини на безпеку під час збройного конфлікту / О. Г. Турченко // Політ. життя. – 2019. – № 2. – С. 6–14.

Шифр НБУВ: Ж101449

Те саме. – URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/7303>.

130. Базов В. П. Принципи міжнародного гуманітарного права / В. П. Базов // Юрид. Україна. – 2020. – № 12. – С. 35–42.

Шифр НБУВ: Ж24297

Те саме. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2020_12_6.

131. Карпачова Н. І. Роль міжнародних організацій із захисту прав людини в умовах конфлікту на Сході України // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2021. – Т. 28, № 1. – С. 36–51.

Шифр НБУВ: Ж68574

132. Ковтун О. Проблемні аспекти імплементації міжнародного гуманітарного права в систему національного законодавства України з огляду на досвід країн НАТО / О. Ковтун // Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квіт. 2021 р. / Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняхівського [та ін.] ; упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. – Київ, 2021. – С. 294–297.

Шифр НБУВ: Ва850783

133. Короткий К. Статус руху опору відповідно до міжнародного гуманітарного права / К. Короткий // Розвиток законодавства України у сфері

оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квіт. 2021 р. / Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняховського [та ін.] ; упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. – Київ, 2021. – С. 99–104.

Звертається увага на відповідність форм і методів оборони України нормам міжнародного гуманітарного права, яке визначає легітимні в умовах міжнародного збройного конфлікту категорії осіб. Це стосується поняття «рух опору», яке згідно із законом «Про оборону України» діє в умовах окупації і підпорядкований ЗСУ.

Шифр НБУВ: Ва850783

134. Назарчук І. Діяльність Товариства Червоного Хреста України: виклики та перемоги / Ірина Назарчук, Тимур Короткий // Юрид. Газ. : [вебсайт]. – 2021. – 10 серп. – URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/diyalnist-tovaristva-chervonogo-hresta-ukrayini-vikliki-ta-peremogi-.html>.

135. Пилипенко В. Застосування норм міжнародного гуманітарного права до збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру в контексті воєнних злочинів / Володимир Пилипенко // Підприємство, госп-во і право. – 2021. – № 3. – С. 317–323.

Шифр НБУВ: Ж14931/А

136. Тарнополова М. Захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту як правовий режим / М. Тарнополова // Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф., м. Київ, 23 квіт. 2021 р. / Нац. ун-т оборони України ім. І. Черняховського [та ін.] ; упоряд.: П. П. Богуцький, В. Г. Пилипчук, С. О. Дорогих. – Київ, 2021. – С. 308–312.

Шифр НБУВ: Ва850783

137. Україна досі не визначилася з правовою кваліфікацією подій на Донбасі: чим це загрожує і як виправити ситуацію // Дзеркало тижня. – 2021. – 21 груд. – URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/ukrajinska-vlada-ne-mohla-viznachitis-shchodo-pravovoji-kvalifikatsiji-konfliktu-na-donbasi-mamedov-rojasniv-situatsiju.html>.

138. Гнатовський М. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві / Микола Гнатовський, Тимур Короткий // Юрид. Газ. : [вебсайт]. – 2022. – 18 квіт. – URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html>

139. Богуцький П. Міжнародне право – справедливість через легітимну силу / Павло Богуцький // Українське право : [вебсайт]. – 2022. – 24 берез. –

URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/mizhnarodne-pravo-spravedlyvist-cherez-legitymnu-sylu/

140. Заворотько І. Прес-конференції військовополонених: недотримання їх права на захист від цікавості публіки чи наявність значного суспільного інтересу? / Інна Заворотько, Тимур Короткий // Юрид. Газ. : [вебсайт]. – 2022. – 4 квіт. – URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/preskonferenciyi-viyskovopoloneni-hnedotrimannya-yih-prava-na-zahist-vid-cikavosti-publiki-chi-nayav.html>.

Заяви, роз'яснення, повідомлення, інтерв'ю в ЗМІ

141. Конвенція про касетні боєприпаси набула чинності // Радіо Свобода. – 2010. – 1 серп. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2115559.html>.

142. Восточная Украина: Вопросы международного гуманитарного права // Human Rights Watch. – New York, 2014. – 11 сент. – URL: <https://www.hrw.org/ru/news/2014/09/11/254508>.

143. Україна: Широке застосування касетних боєприпасів // Human Rights Watch. – New York, 2014. – 20 лют. – URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2014/10/20/264111>.

144. Чому Україна не оголошує війну Росії // ЕСПРЕСО. – 2014. – 16 лип. – URL: https://espreso.tv/article/2014/07/16/pravo_myru_i_pravo_viyuny.

145. Стуканов С. Війна чи АТО: що каже міжнародне право? / Сергій Стуканов // Galinfo. – 2015. – 9 квіт. – URL: https://galinfo.com.ua/articles/viyna_chy_ato_shcho_kazhe_mizhnarodne_pravo_190546.html.

146. Толокольнікова К. Термінологія Міжнародного гуманітарного права: найбільш поширені помилки журналістів / Катерина Толокольнікова // ДМ media sapiens. – 2016. – 9 квіт. – URL: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/16402/2016-04-09-terminologiya-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava-naybilsh-poshyreni-pomylky-zhurnalistiv>.

147. Щур М. Оголошення стану війни не є оголошенням війни агресору – військовий експерт / Марія Щур // Радіо Свобода. – 2016. – 28 жовт. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28080943.html>.

148. Военное положение в Украине: как оно вводится и что включает // Deutsche Welle (DW). – 2018. – 26 нояб. – URL: <https://bit.ly/3M0q35t>.

149. Чим відрізняється Операція Об'єднаних Сил від АТО? // Життя після АТО : [вебсайт]. – 2018. – 9 трав. – URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/580>.

150. Яка різниця між воєнним станом, військовими діями та станом війни: пояснення експерта [Олександра Суркова] // 24 канал. – 2018. – 27 листоп. – URL: https://24tv.ua/yaka_riznitsya_mizh_voyennim_stanom_viyskovimi_diyami_stanom_viyni_poyasnennya_eksperta_n1070927.

151. Заремба А. От военного положения до состояния войны. О чем идет речь в президентском указе, обновившем положение о военной службе / Анастасия Заремба // УНІАН: інформ. агенство. – 2019. – 30 июля. – URL: <https://www.unian.net/politics/10634571-ot-voennogo-polozheniya-do-sostoyaniya-voynu-o-chem-idet-rech-v-prezidentskom-ukaze-obnovivshem-polozhenie-o-voennoy-sluzhbe.html>

152. Назарчук І. «Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (перша частина) / Ірина Назарчук // Радіо Свобода. – 2019. – 11 серп. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30103168.html>.

153. Назарчук І. «Право Женеви» і порушення його Росією на окупованих територіях Донбасу і в Криму (друга частина) / Ірина Назарчук // Радіо Свобода. – 2019. – 12 серп. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30103236.html>.

154. Волянчук А. Розмежування понять воєнний та військовий злочин / Артем Волянчук // Мілітарний : [вебпортал]. – 2020. – 26 листоп. – URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/rozmezhuвання-ponyat-voennyj-ta-vijskovuj-zlochyn/>

155. Короткий Т. На варті гуманності. Женевські конвенції 1949 / Тимур Короткий, Максим Доценко // Юрид. Газ : [вебсайт]. – 2020. – 12 серп. – URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/na-varti-gumannosti-zhenevski-konvenciyi-1949.html>.

156. Прищепа Я. «Воєнні злочини та злочини проти людяності». Гаага хоче розслідувати ситуацію в Україні / Ярослав Прищепа // Суспільне. Новини. – 2020. – 11 груд. – URL: <https://suspilne.media/87540-voenni-zlocini-ta-zlocini-proti-ludanosti-gaaga-hoce-rozsliduvati-situaciu-v-ukraini>.

157. Що таке Римський статут та чому його потрібно ратифікувати в Україні? // Юридична сотня : [вебсайт]. – 2021. – 9 верес. – URL: <https://legal100.org.ua/shho-take-rimskiy-statut-ta-chomu-yogo-potribno-ratifikovati-v-ukrayini>.

158. Шульман О. Війна і діти: конвенційно-моральний аспект / Олександр Шульман // Армія INFORM: інформ. агенство. – 2021. – 19 січ. – URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/19/vijna-i-dity-konvenzijno-moralnyj-aspekt>.

159. Березюк О. Три країни ЄС виділять €2,5 млн Міжнародному кримінальному суду на розслідування воєнних злочинів РФ в Україні / Ольга Березюк // Гордон : [вебсайт]. – 2022. – 12 квіт. – URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/tri-krajini-jes-vidiljat-2-5-mln-mizhnarodnomu-kriminalnomu-sudu-na-rozsliduvannja-vijskovih-zlochiv-rf-v-ukrajini-1604245.html>.

160. Буракова А. Юрист объясняет, что такое военное положение: «Могут ограничивать любые права граждан, изолировать украинцев, которые находятся в России» / Анастасия Буракова // Настоящее Время. – 2022. – 3 марта. – URL: <https://www.currenttime.tv/a/yurist-obyasnyayet-cto-takoe-voennoe-polozhenie-mogut-ogranichivat-lyubye-prava-grazhdan-izolirovat-ukraintsev-kotorye-nahodyatsya-v-rossii/31734746.html>.

161. Вооружённый конфликт России и Украины будет иметь разрушительные последствия для прав миллионов людей – Amnesty International // Amnesty International. – 2022. – 28 янв. – URL: <https://eurasia.amnesty.org/2022/01/28/vooruzhyonnyj-konflikt-rossii-i-ukrainy-budet-imet-razrushitelnye-posledstviya-dlya-prav-millionov-lyudej-amnesty-international/>

162. Генасамблея ООН ухвалила резолюцію щодо виключної відповідальності РФ за гуманітарні наслідки війни // LB.ua. – 2022. – 24 берез. – URL: https://lb.ua/world/2022/03/24/510896_genasambleya_oon_uhvalila_rezolyutsiyu.html.

163. Для підтвердження факту війни не потрібні спеціальний закон чи указ – [Ганна] Маляр // Укрінформ: мультимед. платформа іномовлення України. – 2022. – 21 берез. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3435428-dla-pidtvrdzenna-faktu-vijni-ne-potribni-specialnij-zakon-ci-ukaz-malar.html>.

164. ЄС допоможе Україні у зборі доказів злочинів РФ у Бучі, – президент Єворади // ЕСПРЕСО. – 2022. – 3 квітня. – URL: <https://espreso.tv/es-dopomozhe-ukraini-u-zbori-dokaziv-zlochiv-rf-u-buchi-prezident-evroradi>.

165. Карманська Ю. Гуманітарна допомога для України. Довгий перелік способів підтримки населення, що постраждало від війни / Юлія Карманська // Forbes. – 2022. – 2 берез. – URL:

<https://forbes.ua/lifestyle/gumanitarna-dopomoga-dlya-ukraini-dovgiy-perelik-sposobiv-pidtrimati-naselennya-shcho-postrazhdalo-vid-viyni-02032022-4045>.

166. Комітет ООН із прав дитини вимагає від РФ припинення воєнних дій та виконання своїх зобов'язань щодо захисту дітей від фізичного і психологічного насильства : [заява] // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : [вебсайт]. – 2022. – 3 берез. – URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/komitet-oon-iz-prav-ditini-vimagaye-vid-rf-privinennya-voennyih-dij-ta-vikonannya-svoyih-zobovuzanzhchodo-zahistu-ditej-vid-fizichnogo-i-psiologichnogo-nasilstva.

167. Личковська В. Що таке міжнародне гуманітарне право / Вікторія Личковська // Безоплатна правова допомога : [вебсайт]. – 2022. – 16 берез. – URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/shho-take-mizhnarodne-gumanitarne-pravo/>.

168. Лукашова С. Закони і звичаї війни. Пояснюємо звідки вони беруться і що кажуть / Соня Лукашова // Укр. правда. – 2022. – 4 квіт. – URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/4/7336947>.

169. Назарчук І. Геноцид українців внаслідок російської збройної агресії: від політичних заяв до юридичного визнання / Ірина Назарчук // Юрид. газ. : [вебсайт]. – 2022. – 14 квіт. – URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/genocid-ukrayinciv-vnaslidok-rosiyskoyi-zbroynoyi-agresiyi-vid-politichnih-zayav-do-yuridichnogo-viz.html>

170. Назарчук І. Якщо РФ не виконає наказ Міжнародного Суду ООН про негайне зупинення військових дій на території України / Ірина Назарчук // Юрид. газ. : [вебсайт]. – 2022. – 17 берез. – URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/yakshcho-rf-ne-vikonaе-nakaz-mizhnarodnogo-sudu-oon-pro-negayne-zupinennya-viyskovih-diy-na-teritori.html>.

171. Панасицька О. Женевські конвенції: як їх порушує Росія, а звинувачує в цьому Україну? Пояснює VoxCheck / Олександра Панасицька // Вокс Україна. – 2022. – 12 берез. – URL: <https://voxukraine.org/zhenevski-konventsii-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu>.

172. Дочерті Б. Використання Росією касетних боєприпасів свідчить про необхідність посилення захисту цивільного населення / Бонні Дочерті // Just Security. – 2022. – 21 марх. – URL: <https://www.justsecurity.org/80816/russias-use-of-cluster-munitions-and-other-explosive-weapons-shows-need-for-stronger-civilian-protections-ua>.

173. Партнери, які надають гуманітарну допомогу безпосередньо в Україні. ЄС підтримує Україну // European Commission. – URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/eu-stands-ukraine_uk.

174. Петрушко Л. Боги фандрейзингу. Хто залучив найбільше грошей для українців та армії під час війни. Ренкінг від Forbes / Любов Петрушко, Борис Давиденко // Forebs. – 2022. – 7 квіт. – URL: <https://forbes.ua/company/bogi-fandreyzingu-khto-zaluchiv-naybilshe-groshey-dlya-ukraintsiv-ta-armii-pid-chas-viyni-renking-vid-forbes-07042022-5327>.

175. Під консульство РФ у Львові принесли вкрадені мародерами «закривавлені» речі // Укрінформ: мультимед. платформа іномовлення України. – 2022. – 8 квіт. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3452067-pid-konsulstvo-rf-u-lvovi-prinesli-vkradeni-maroderami-zakrivavleni-reci.html>.

176. Порошенко закликає екстрено скликати Радбез ООН та Раду ООН з прав людини через звірства російських окупантів на Київщині // Espresso. – 2022. – 3 квіт. – URL: <https://espresso.tv/poroshenko-zaklikae-ekstreno-sklikati-radbez-oon-ta-radu-oon-z-prav-lyudini-cherez-zvirstva-rosiyskikh-okupantiv-na-kiivshchini>.

177. Практический словарь гуманитарного права / Врачи без границ. – URL: <https://slovar-gumanitarnogo-prava.org/content/index>.

У словнику подано терміни з питань гуманітарного права по категоріях (біженці, війна, гуманітарне право, основні права людини та ін.) та дано роз'яснення з цих питань. Подано міжнародні конвенції з прав людини, які ратифікувала Україна.

178. Россия, Украина и международное право: оккупация, вооруженный конфликт и права человека в вопросах и ответах // Human Rights Watch. – New York, 2022. – 28 февр. – URL: <https://www.hrw.org/ru/news/2022/02/28/381247>.

179. Сидоренко С. Війна без посольства: що означає та на що вплине розірвання дипвідносин України та РФ / Сергій Сидоренко // Європ. правда. – 2022. – 23 лют. – URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/02/23/7134502>.

179. Приседська В. Росія використовує в Україні касетні боєприпаси. Чому вони такі небезпечні / Вікторія Приседська // BBC News Україна. – 2022. – 2 квіт. – URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60941459>.

180. Туреччина готова допомогти в евакуації з Маріуполя по морю – ЗМІ // Interfaks-Україна. – 2022. – 2 квіт. – URL: <https://interfax.com.ua/news/general/820392.html>.

181. Федоров: Перший у світі NFT-музей війни зібрав понад 600 тисяч доларів на підтримку України // Рубрика. – 2022. – 3 квіт. – URL: <https://rubryka.com/2022/04/03/fedorov-pershyj-u-sviti-nft-muzej-vijny-zibrav-ponad-600-tysyach-dolariv-na-pidtrymku-ukrayiny>.

182. «Явные закономерности». ОБСЕ опубликовала отчет о военных преступлениях в Украине // BBC NEWS. – 2022. – 13 апр. – URL: <https://www.bbc.com/russian/news-61096066>.

183. Правозахисники закликали зупинити застосування касетних бомб в Україні // Радіо Свобода. – 2022. – 12 трав. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-hrw-kasetni-boeprypasy/31845836.html>.

184. As it happened: Lacking support, Russia scraps UN vote on Ukraine aid resolution // FRANCE24. – 2022. – 17 March. – URL: <https://www.france24.com/en/europe/20220316-live-un-security-council-members-call-for-emergency-ukraine-meeting-thursday>.

185. Inglis S. Russia is blocking Security Council action on the Ukraine war – but the UN is still the only international peace forum / Shelley Inglis // THE CONVERSATION. – 2022. – 7 March. – URL: <https://theconversation.com/russia-is-blocking-security-council-action-on-the-ukraine-war-but-the-un-is-still-the-only-international-peace-forum-177885>.